

NORGGA ALIMUSRIEKTI

DUOPMU

cealkán miessemánu 31. b. 2024 Alimusrievttis stuorrakámmiris ovttas

justitiarius Toril Marie Øie
duopmár Hilde Indreberg
duopmár Kristin Normann
duopmár Henrik Bull
duopmár Per Erik Bergsjø
duopmár Arne Ringnes
duopmár Wenche Elizabeth Arntzen
duopmár Ingvald Falch
duopmár Espen Bergh
duopmár Kine Steinsvik
duopmár Thom Arne Hellerslia

HR-2024-982-S, (ášši nr. 23-101553SIV-HRET ja ášši nr. 23-101689SIV-HRET)
Finnmárkku meahcceduopmostuolu cuoŋománu 21. b. 2023 duomu guoddaleapmi

I.

Finnmarkseiendommen/Finnmárkkuopmodat

(advokáhta Frode Andersen Innjord)

Máhkarávjju siida / Magerøy siida (oasehasveahkki)

(advokáhta Brynjar Østgård)

vuostá

Karášjoga Sámiid Searvi / Karasjok sameforening

Karášjoga gielda / Karasjok kommune

Anárjogaleagi biras / Anárjokdalens velforening

Beskenjárgilisearvi / Beskenjárga grendelag

Dálabogi guovlu

Iešjoht searvi

Válgjohk biras

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K
L
M
N
O
P

(advokáhta Caroline Lund,
advokáhta Lasse Gommerud Våg
– geahččaleamis)

II.
Orohat 13
Orohat 16

(advokáhta Erlend Andreas Methi
– geahččaleamis)

Q
R
S
T
U
V
W
AA
BB
CC
DD

(advokáhta Jan Fougner)

vuostá

Finnmarkseiendommen/Finnmárkkkuopmodaga
Máhkarávjjju siida / Magerøy siida
(oasahasveahkki)

(advokáhta Frode Andersen Innjord)
(advokáhta Brynjar Østgård)

J I E N A S T E A P M I

(1) Duopmár **Falch:****Ášši duogáš**

- (2) Ášši guoská Kárášjoga gieldda eanaš eatnamiid kollektiivvalaš oamastanvuoigatvuođa gáibádussi. Okta oasálašjoavku oaivvilda ahte oamastanvuoigatvuohta gullá gieldda álbmogii. Nubbi oasálašjoavku oaivvilda ahte oamastanvuoigatvuohta gullá gieldda sápmelaččaide.
- (3) *Finnmárkuopmodat* (FeFo) válddi suoidnemanu 1. beaivvi badjelasas gitta opmodagaid Finnmark fylkkas maidda Statskog SF:s lei giddodatvuođu, vrd. Finnmarkolága § 49. Statskog SF:s lei 1993:s váldán badjelasas láhkavuođu stáhtas organiserema maŋŋil. FeFo lea sierra riektesubjektta mii galgá hálldašit daid eatnamiid ja daid luondduriggodagaid maid eaiggádušša.
- (4) *Finnmarkokommišuvnna* bargun lea čielggadit geavahan- ja oamastanvuoigatvuođaid daid eatnamiidda masa FeFo válddii badjelasas láhkavuođu, vrd. § 29. Kommišuvdna almmuhii 2010:s Kárášjoga 4. guovlun, vrd. § 30. Guvlui gullet dat eatnamat Kárášjoga gielddas maid FeFo válddii badjelasas Statskog SF:s. Dán máinnašan riidoguovlun.
- (5) *Riidoguovlu* lea badjelaš 5 361 km² ja dahká 98,3 proseantta Kárášjoga gieldda visot eanaviidodagas. Gieldda eatnamiid oassi muođuid – 1,7 proseantta – lea ovddeš eanabihtát maid stáhta, Statskog SF dahje FeFo leat vuovdán earáide.
- (6) Kárášjoga gielda lea eanaviidodagas olis Norgga nubbin stuorámuš gielda. Dat lea sis Finnmarkkus ja rádjá lea oarjjás Guovdageainnu gildii, davviorjjás Áltá gildii, davvin Porsáŋgu gildii, davvinuorttas Deanu gildii ja máttás ja máttanuorttas Supmii. Kárášjoga gielddas leat sullii 2 500 ássi, main sullii 1 400 leat čálihuovon Sámedikki válgajienastuslohkui. Sullii 80 proseantta hállet sámegiela. Gielda gullá sámegiela hálldašanguvlui, geahča lálkaásahusa sámelága § 3-1 olis.
- (7) Eatnamat leat mihtilmas duottarat, mas surggideaddji čázádagat giessasaddet gaskal alažit buolžžaid. Eanaš oassi lea sullii 300 mehtera bajábeale meara, oktan soames badjel 600 mehtera alu čohkaidguin. Šaddogearddis lea eanemus soahkerođut. Johkalegiin lea soahkevuovdi ja veaháš beahcevuovdi. Gieldda ássan lea čoahkáiduvvon Kárášjoga márkani. Earret biedggus ássan muđui johkalegiin.
- (8) Finnmarkokommišuvdni bohte vejolaš vuoigatvuođaid diedut riidoguovllus. Eatnašat guske uhcit guovlluid oamastanvuoigatvuođa ja/dahje geavahanvuoigatvuođaid gáibádussii. Kárášjoga Sámiid Searvi gáibidii oktasáš oamastan- ja geavahanvuoigatvuođa olles guvlui gieldda buot ássiide. Kárášjoga gielda guorrasii maŋŋil dán gáibádussii. Gohčoduvvon «Guttormjoavku» maidái, gáibidii kollektiivvalaš oamastanvuoigatvuođa olles guvlui, muhto vuoigatvuođa dušše sápmelaččaide Orohat 13 ja Orohat 16 gáibidedje oamastanvuoigatvuođa geavahanguovlluideaset.
- (9) Maŋŋil viiddis čielggadeami bijai Finnmarkokommišuvdna ovdan rapportas juovlamánu 11. b. 2019. *Čalus 1*:s oaivvildit eanetlogu viđa miellahttuin golmmas riidoguovlu ii leat FeFo oamasteamis, muhto Kárášjoga gieldda báikeolbmot oamastit dan kollektiivvalaččat.

Karášjoga Sámiid Searvá ja Karášjoga gielddi ožžo miehtama sin gáibádusaide. Čalus 2:s kommišuvdna gieđahalai daid eanet ráddjejuvvon gáibádusaid.

- (10) Kommišuvnna vuodustus *čalus 1* konklusuvdnii lea oanehaččat ahte álbmot 1751:s, dalle go riidoguovlu šattai norgga sorjjasmeahttunvuoda vuollásažžan, lei rábidan guvlui vuoigatvuoda maid dál gohčodivččii oamastanvuoigatvuohtan. Dán vuoigatvuoda ii leat stáhta manjil doajáldan. Uhcitlohku oaivvildii bealistis ahte FeFo:s lea oamastanvuoigatvuohta danne go stáhta oamastanvuoigatvuohta lei ásahuvvon cieggan riektedillin ovdalgo FeFo válddii badjelasas giddodatvuodu.
- (11) FeFo stivra ii dohkkehan Finnmárbkokommišuvnna konklusuvnna. Karášjoga Sámiid Searvi, Karášjoga gielda ja muhtin eará searvvit ja ovttaskas olbmot dasto ovddidedje áššečuočuoččaldahttima FeFo vuostá Finnmárkku meahcceduopmostuolu ovdii, čuoččuhusain mii lea Finnmárbkokommišuvnna konklusuvnna olis. Subsidiáralaččat čuočču hedje ahte álbmogis lea oktasaš geavahanvuoigatvuohta hálldašit riidoguovllu resurssaid.
- (12) Orohat 13, Orohat 16 ja «Guttormjoavku» maiddá čuoččaldahte ášši FeFo vuostá, muhto gáibádusain ahte oamastanvuoigatvuohta gullá sápmelaččaide. Meahcceduopmostuollu ovtastii áššiid oktasaš meannudeapmái.
- (13) Máhkkarávjjju siida ja Norges Jeger- og Fiskeforbund Finnmark serve oasálašveahkkin FeFo ovddas.
- (14) *Finnmárkku meahcceduopmostuollu celkkii duomu cuoŋománu 21. b. 2023. Dás geardduhan duopmocealkámušaid, muhto guođán daid osiid mat gusket áššegoluide. Dat dovddastuvvo Finnmárkkuolága § 43 sierraregela mielde eai sáhte muktojuvvot.*

«Ášši 21-086077TVI-UTMA Karášjoga Sámiid Searvi j.ea. Finnmárkkuopmodaga vuostá

1. Eaiggáduššanvuoigatvuohta daid eatnamiidda Karášjoga gielddas mat sirdojuvvo Finnmárkkuopmodahkii Statskog SF:s Finnmárkolága fápmuiboahtimis, ja maid ovdal ii leat vuodán priváhta olbmuid dahje mat eai leat vuoigatvuodakártenbarggu geažil Finnmárkolága geažil dahje čielggaduvvojit gullet earáide, gullet oktasaččat buohkaide guđet áiggi áigái leat čálihuvvon ássanbáikečujuhusain Karášjoga gielddas, ja nu ahte sis lea ovtasturrosas oassi vuoigatvuodas.

...

Ášši nr. 21-086497TVI-UTMA – Guttormjoavku j.ea. Finnmárkkuopmodaga vuostá

1. Finnmárkkuopmodat áššehuvvá gáibádusa ovddas ahte sámi álbmogis Karášjogas lea oktasaš eaiggáduššanvuoigatvuohta daid eatnamiidda Karášjoga gielddas maid Finnmárkkuopmodat válddii badjelasas Statskog SF:s dalle go Finnmárkoláhka bođii fápmui.

...»

- (15) Meahcceduopmostuollu nappo gávnnašii, nugo Finnmárbkokommišuvnna eanetlohku, dan ahte riidoguovllu oamasta Karášjoga álbmot kollektiivvalaččat. Vuodustussan lea ahte álbmot dološ áiggi rájes lei rábidan oamastanvuoigatvuoda ovdal jagi 1900, ja ahte

oamastanvuoigatvuohta dasto ii leat manahuvvon stáhta guovllu disposišuvnnaid geažil. Vuoduštussan dasa ahte oamastanvuoigatvuohta gulle olles álbmogii – iige dušše dan sápmelaččaid - lea ahte oamastanvuoigatvuođa ferte leat olles álbmot rábidan.

- (16) Uhcitlohku, guovttis viđa duopmáris, lei sierraoaivil ja oaivvildeigga, nugo Finnmárkokommišuvnna uhcitlohku, ahte FeFo oamasta dán guovllu. Vuoduštussan lea erenoamážit ahte báikeolbmuid guhkesáigásaš geavaheapmi ja riekteoainnut eai doarvái govvit kollektiivvalaš vuoigatvuođa miehtá riidoguovllu. Uhcitlohku velá sakka deattuhii stáhta eanaeaiggátdisposišuvnnaid mat áiggi badjel leat guvlui julggaštan oamastanráđastallama.
- (17) FeFo lea meahcceduopmostuolu duomu guoddalan Alimusriektái Kárášjoga Sámiid Searvvi ja earáid vuostá. Orohat 13, Orohat 16 ja «Guttormjoavku» leat maiddá guoddalan duomu Alimusriektái. Guoddaleapmi gusto riektegeavahussii ja muhtin muddui duodaštusárvoštallamii.
- (18) Alimusrievti guoddalanlávdegoddi ovddidii guoddalemiid čakčamánu 28. b. 2023. Seamma beaivvi mearridii justitiarius ahte áššit galget stuorrakámmáris meannuduvvot, vrd. duopmostuollulága § 5 viđat lađđasiin, vrd. § 6 guđat lađđasiin. Áššit leat Alimusrievttisge ovttaštuvvon oktasaš meannudeapmái.
- (19) Máhkarávjjii siida loaidá FeFo oasálašveahkkii Alimusrievttisge, geahča guoddalanlávdegotti diggemearráusain, čakčamánu 28. b. 2023, HR-2023-1787-U. Siida lea Orohaga 16:s okta mángga siiddas.
- (20) Áššeráhkkaneamis leat oasálašalmmuheamis muhtin rievdadusat. Earret eará lea «Guttormjoavku» buhttejuvvon muhtin ovttaskasolbmui.
- (21) Áššeráhkkaneadđi duopmár mearridii golgotmánu 13. b. 2023 ráddjet Alimusrievttis šiehtadallamiid, nu ahte ii vuos šiehtadallojuvvo Kárášjoga Sámiid Searvvi ja earáid subsidiára gáibádusa hárrái, oktasaš geavahanvuoigatvuođa oktan hálddašvuoigatvuođain, vrd. riidolága § 30-14 goalmmát lađđasiin. Dán gáibádussii ii leat meahcceduopmostuollu cealkán oaivila. Mearrádus fátmasta velá subsidiára gáibádusaid ráddjejuvvon oamastanvuoigatvuođa ja geavahanvuoigatvuođa hárrái, jus go dákkár gáibádusat leat dan áššis mii meahcceduopmostuolus meannuduvvui.
- (22) Seamma beaivvi mearridii ráhkkaneadđi duopmár ahte dat duohta ja rievttálaš gažaldagat gitta 1751 rádjai, dalle go riidoguovlu šattai Norgga oassin, galggai meannuduvvot čálalaš sáhkavuorrun, vrd. riidolága § 30-10 vuosttaš ja nuppi lađđasiin. Oasálaččat ja oasahasveahkki leat addán sáhkavuoru, mii lea mearridanvuođus mielde.
- (23) Stáhta Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta, Sámediggi ja Norges Jeger- og Fiskerforbund leat addán čálalaš sáhkavuoruid dábalaš beroštumiid čuvgemii, vrd. riidolága § 15-8. Datge leat mearridanvuođu mielde.
- (24) Alimusriektái leat ovddiduvvon soames ođđa duodaštusat, daid gaskkas Finnmárkokommišuvnna raporta juovlamánu 1. b. 2022 *Interne rettsforhold i reindriften* njealját guovllus Kárášjogas, golmma čanastagas. Ášši bissu dattege nu go meahcceduopmostuolus.

Mo oasálaččat oidnit ášši

- (25) Guoddaleaddji oasálaš ja nuppi beale guoddalanvuostehas – *Finnmárkkuopmodat* – lea váldoáššin ákkastallan dán láhkai:
- (26) Riidoguovllu oamastanvuoigatvuohta gullá FeFo:i go lea stáhtá ja Statskog SF' riektečuovvun. Dát mearkkaša ahte guovllu ođasmuvvi riggodagat galget hálddašuvvot Finnmarkolága 3. kapihtala njuolggadusaid mielde. FeFo ii leat stáhta hálddašanorgána, muhto Finnmarkku buot ássiide eanaeaiggátorgana.
- (27) Báikegotti dáloniin lea geavahanvuoigatvuohta, rábidan iehčanas vuoduin, sin árbevirolaš meahcástanguovlluide. Boazodoalliinge lea geavahanvuoigatvuohta, rábidan iehčanas vuoduin, sin árbevirolaš guođohanguovlluide. Geavahanvuoigatvuođat vástidit sisdoalu dáfus Finnmarkolága §§ 22 ja 23 ja boazodoallolága 3. kapihtal. FeFo ferte daid doahttalit hálddašeamistis, vrd. Finnmarkolága § 5.
- (28) Stáhta, dál FeFo, oamastanvuoigatvuođa vuoddu lea ahte Finnmarkku dološ áiggi rájes lei almenet, Gonagasa oamastusas. Riidoguovlu šattai almenega oassin 1751 rájes, dalle go guovlu šattai Norgga beallái. Vai álbmot, dahje das oassi, galgai leat rábidan oamastanvuoigatvuođa dološ áiggi rájes geavahusa vuodul, de ferte dat guhket áiggi rádden riidoguovllu dego kollektiivvalaš oamasteaddjin.
- (29) Meahcceduopmostuollu ii árvvoštala dán nu govdadit go dás gáibiduvvo, álbmoga geavaheamis ja áddejumiid earáid disposišuvnnaid ektui, ja dalle áinnas stáhta disposišuvnnaid, mat dego ovddastit oamastanvuoigatvuođa. Ahte sámi vieruin ja riekteáddejumiin leat árvvoštallamis mearkkašupmi, ii mearkkaš ahte daid galgá garvvit norgga dávvirrievtti guovddaš prinsihpain. FeFo lea váldoášsis ovttaoaivilis meahcceduopmostuolu uhcitloguin.
- (30) ~~1751as lei guovllu álbmogis oktasáš ráddejupmi daid guovlluide man sáhtta buohtastahttit oamastanvuoigatvuođain. 1751as guovllu álbmogis ii lean oktasáš hálddašeapmi guovllus man sáhtta buohtastahttit oamastanvuoigatvuohtan.*~~ FeFo lea ovttaoaivilis meahcceduopmostuoluin ahte ovdaneapmi das rájes lea dálá vuoigatvuođa diliide mearrideaddjin.
- (31) Kárášjoga dálonat leat geavahan ja ávkástallan sin lagašguovlluin, ja boazodoallit leat geavahan riggodagaid sin siidastallanguovlluin. Geavahus danne ii govvit oktasáš vuoigatvuođa sidjiide buohkaide olles riidoguovllus. Dasa lasihuvvo velá ahte báikeolbmot eai leat mange láhkai rádden dainna lágis mii eaktuda eatnamiidda oamastanvuoigatvuođa – geavaheapmi soahpá geavahanvuoigatvuođaide. Guovllu leat velá geavahan ránnjegielddaid ja -giliid olbmot. Vierru boazodoallit ja 1900-logus maid álbmot dađis eanet.
- (32) Stáhta oamastanrádastallan lea julggaštuvvon duohta ja rievttálaš disposišuvnnaid bokte, mat objektiivvalaččat eai soaba dainna ahte báikeálbmot lea oamasteaddji. Dasa lassin lea oamastanvuoigatvuođa báhkkoduvvon lágas, riektegeavadis ja riekteteorijjas. Stáhta oamastanvuoigatvuohta lei danne juohke áššedilis vuodduuvvon cieggan riektedillin dalle go FeFo válldii badjelasas giddodatvuođu.
- (33) Ii sáhte čuoččuhit ahte álbmotriekti njuolga lea oamastanrievtti vuoddu. Das lea mearkkašupmi dušše nu guhká go dat čuovvu presumšuvdnaprinsihpa. Dát mearkkaša ahte

ILO-konvenšuvdna nr. 169 ii sáhte váikkuhit cieggan norgga davvirievtti ja dat ankke ii gáibit eanet go mii norgga dávvirievttis čuovvu. Dasa laktasa vel ahte Kárášjoga álbmogii lea addon oamastanváikkuheami FeFo orgánaid bokte.

- (34) FeFo ii bealuš dan vearrivuoda maid dahke sámeálbmoga vuostá dáruiduhttináiggiis 1800-logu maŋit bealis. Finnmárkoláhka divvu dan boarásmuvvan oainnu ahte álbmoga geavahus lei dušše «gierdan», ja fas cegge Finnmárkku almennehin. Muhto dát ii gal mearkkaš ahte stáhta disposišuvnnat eatnamii masset dan mearkkašumi mii julggašta almenneha oamastanvuoigatvuoda. Dáruiduhttinpolitihkka ii leat makkárga ággan juohkit Finnmárkku «sámi» ja «ii-sámi» oassin.

- (35) Finnmárkkuopmodat lea bidjan ovdan dán čuoččuhusa:

«Ášši 23-101553SIV-HRET – FeFo vuostá Kárášjoga sámesearvvi j.ea.

Finnmárkkuopmodat áššehuvvá gáibádusas ahte vuovdekeahtes eatnamiid (báhcanareala) oamastanvuoigatvuohta Kárášjoga gieldas gullá kollektiivvalaččat Kárášjoga álbmogii.

Ášši 23-101689SIV-HRET – Guttormjoavkku j.ea. oasálaččat FeFo vuostá Guoddaleapmi hilgojuvvo.»

- (36) Oasálašveahkki – *Máhkarávju siida* – lea guorrasan FeFo ákkastallamii ja erenoamážit ovdandoallan:
- (37) Boazodilli lea gitta 1700-logus leamaš olu stuorát guovllus go riidoguovllus. Riidoguovllu dákkár geavaheapmi ii sáhte gullat dan geavaheapmái mii dárkojuvvo mearrideamis ahte leago báikkálaš, kollektiivvalaš oamastanvuoigatvuohta rábiduvvon.
- (38) Finnmárkolága bokte buot vuovdekeahtes eatnamat Finnmárkkus sirdojuvvo FeFo:i, namalassii Finnmárkku álbmogii, ollislaš ja čohkkejuvvon hálddašeapmái. Háddjet daid gielddaid eaiggáduššanhálddašanorgánaide biehttaluvvui. Oamastanvuoigatvuohta earáide lei eaktuduvvon gusto dušše áibbas ráddjejuvvon guovlluide. Danne ii leat dál rievttálaš/ lágalaš beassan addit duomu kollektiivvalaš, priváhta oamastanvuoigatvuođa olles Kárášjoga meahcceeatnamiidda. Lassá dan dahkat lea allat juohke háve.
- (39) *Máhkarávju siida* lea ovdanbidjan dán čuoččuhusa:

«Ášši 23-101553SIV-HRET – FeFo vuostá Kárášjoga sámesearvvi j.ea.

1. Finnmárkkuopmodat áššehuvvá gáibádusas ahte vuovdekeahtes eatnamiid (báhcanareala) oamastanvuoigatvuohta Kárášjoga gieldas gullá kollektiivvalaččat Kárášjoga álbmogii.

2. *Máhkarávju siidii* miedihuvvojit áššegolut.

Ášši 23-101689SIV-HRET – Guttormjoavkku j.ea. oasálaččat FeFo vuostá

1. Guoddaleapmi hilgojuvvo.

2. *Máhkarávju siidii* miedihuvvojit áššegolut.»

- (40) Guoddalanvuostebealit – *Kárášjoga Sámiid Searvi ja Kárášjoga gielda ja earát* – leat váldoáššis ákkastallan ná:
- (41) Báikeolbmuid kollektiivvalaš oamastanvuoigatvuohta lei ásaheavvon válddi dahje dološ áiggi rájes geavahusa bokte ovdal go guovlu šattai Norgga vuollásažžan 1751:s, nugo Finnmárkokommišuvnna eanetlohku gávnnaš. Daid sámi boaresvieruid maidda ruođa duopmostuolut vuodđudedje, ledje siidda olbmuid dološ áiggi rájes oktasaš ja eksklusiiwa ráddjeupmi sin guoskevaš/respektive guovlluide. Dát gustui maiddái Ávjovári siidii, mii háldii guovllu mii váldoáššis lea samma go dálá Kárášjoga gielda.
- (42) Dat buot viiddis, árjat, eksklusiiwa ja oktasaš geavaheapmi jotkkojuvvui 1751 maŋŋil. Beroškeahhtá mo dilli lei ovdal, lea kollektiivva oamastanvuoigatvuohta báikeolbmuid ásaheavvon dološ áiggi rájes geavahusa bokte sakka ovdal 1800-logu gaskamuttu, ja danne ovdal go stáhta disposišuvnnat guovllus ledje dal mange mahtodagas. Dákko lea sámi dološvieruin ja riekteoainnuin nana deaddu.
- (43) Riggodagaid oktasaš geavaheapmi jotkkojuvvui botkekeahhtá dološ vieruid mielde maŋŋil go dat dološ johtalanservodagat dađisdaga ovdánedje nomadisma boazodoallun, ja nu dađistaga bođii dálonlaš ássan. Lea leamaš viiddis ovttasbargu ja lagaš oktavuodát gaskal dáloniid ja boazosápmelaččaid ja giliid gaskkas. Dološvierut leat bissun gitta min áigái, vaikke leamašge dáruiduhttin- ja vealahanpolitihkka mii čuožai álbmogii 1800-logu gaskamuttu rájes. Riiddut čovdojuvvo eaktodáhtolaččat.
- (44) Stáhta ii šaddan riidoguovllu oamasteaddjin 1751:s, ii gonagaslaš regála iige almmenneteaiggádin. Ii maŋŋilge lea stáhta vuodđudan iežas eaiggádin mii lea sihkkun álbmoga oamastanvuoigatvuođa. Álbmoga oamastanvuoigatvuođa ii sáhte sihkkut lágaidda bokte. Dáruiduhttináiggi lei stáhtalaš disposišuvnnain ráddjejuvvon mearkkašupmi, jus juo mihkkege. Dat ledje dasto dadjat juo jávkosis gitta 1900-lohkui iige leat nuppastuhtán olbmuid riekteoainnuid. Báikkálaš dolosvierut bisso. Stáhta disposišuvnnat čadahuvvo aŋkke, riidoguovllu dušše uhca oasáži iige sáhte vuodustit stáhta oamastanvuoigatvuohta báhcán oassái.
- (45) Oamastanvuoigatvuođa gáibádus lea nannosat go Rt-2001-1229 *Čáhpuhis*. Kárášjogas lea álbmot ráddén miehtá dan guovllu don doloža rájes, geavaheapmi lea eanet buot-viidát, earret eará go boazodoalluge fáttmastuvvo, ja stáhtalaš disposišuvnnain vuhtto eanet almmolaš stivren.
- (46) Riidoguovlu lea sámi guovddášguovlu gos stuorra eanetlogus ain lea sámegealla beaivválaš giellan. Dát lea guovlu maid álbmot «traditionally occupy», vrd. ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkkal 14 nr. 1 vuosttaš cealkaga, nugo departemeantage bijai vuodđun Finnmárkolága ovdabargguin. Dalle lei álbmogis gáibádus oazžut dohkkehit oamastanvuoigatvuođa. Geavahanvuoigatvuohta ii leat doarvái. Vaikke konvešuvdna ii leat dievvasit lahttuduvvon, de lea das sakka mearkkašupmi oamastanvuoigatvuođa ášši mearrideamis. Duopmostuolut galget guhkás faŋadit garvin dihtii álbmotriektenákku.
- (47) Sámi dološvieruid ja riekteoainnuid olis leat buot gieldda álbmogis vuoigatvuođat. ILO-konvenšuvdna nr. 169 ii gáibit ahte biire ráddjejuvvo čearddalaš eavttuid vuodul.

- (48) Kárášjoga Sámiid Searvi ja Kárášjoga giella oktan earáiguin leat ovddidan dán čuoččuhusa:
- «1. Guoddaleapmi hilgojuvvo.
 2. Guoddalanvuostebeliide áššegoluide miedihuvvot.»
- (49) Guoddaleaddji oasálaččat – *Orohat 13, Orohat 16 ja ovttaskas olbmot guđet namuhuvvojit «Guttormjoavku»* – leat válđoáššis ná ákkastallan:
- (50) Dát oasálaččat guorrasit Kárášjoga Sámiid Searvvi ja earáid ákkastallamii dasa ahte FeFo ii leat oamasteaddji, ja leat erenoamážit deattuhan:
- (51) FeFo ákkastallama vuodđun lea láhkaaddin mii lea boadusin stáhta rasisttalaš daguin sápmelaččaid vuostá. Sámi ášši gáibádusas čielggadeamis lea danne «stáhtamorálalaš» dimenšuvdna. Maŋŋil 1863 lágaid, oktan oahpain ahte sápmelaččaid geavaheapmi lei dušše «gierdan», ledje dakkárat mat koloniserejedje Finnmárkkku. Vearrivuohta dagahii čiekŋalis čuožai garrasit riektejurddašeamis ja attii sápmelaččaide eahpenormála dávvirrievttálaš posišuvnna. Ášši mearrideapmi ferte danne vuodđuduvvot vuoiggalaš divvuma gáibádussii. Sámi vuoigatvuodát gitta 1850 rádjai fertejit leat árvvoštallama vuolggasadjin.
- (52) Njuolggadusat mo rábida vuoigatvuodaid dološ rájes geavahusain leat njuovžilat. Danne dat bidjá nana saji vuodđudit mearrádusa sámi dološvieruide, riekteoainnuide ja álbmotriektái. Dasa lassin boahtá ahte sámi álbmoga oamastanvuoigatvuohta ii duvdde eret ovttaga eará vuoigatvuoda. Ii sáhte eahpidit ahte ILO-konvenšuvdna nr. 169 artihkal 14 nr. 1 addá sámiide riidoguovllus oamastanvuoigatvuoda gáibádusa. Dán oktavuodas ii leat saddji stáhta rievttálaš háldogeavahemis. Iige leat sadji cieggan riektediliid ohppui stáhta oamastanvuoigatvuoda vuodđun.
- (53) ON nállevealahankonvenšuvdna gusto dego norgga láhka ja gáibida 5. artihkkalis ahte stáhtat gildet buotlágan vealaheami čearddalaš vuodul. Báikkálaš sámiid oamastanvuoigatvuodaid váilevaš dohkkeheapmi, šattašii artihkkala 5 bustáva d romarlogu v rihkkun.
- (54) Vuoigatvuodasubjeakta ferte ráddjejuvvot sámeálbmogii Kárášjogas. Lea lunddolaš laktit dan ráddjema sámeijenastuslogus, mii lea almmolaččat olámuttus. Ráddjen čatna vuodđudusvuodđui oktavuoda, mii lea sámiid historjjálaš geavaheapmi. Dat velá veahkeha ovddidit sámi kultuvrra ja heive ILO-konvenšuvnna nr. 169 ulbmiliidda. Vuodđolága § 108 ja ON konvenšuvdna siviilla ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra artihkkal 27. Meahcceduopmostuolu riektesubjeavtta ráddjen lea vuostá ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkkala 14. Dál livččii ráddjemis uhccán mearkkašupmi, muhto nu sáhtta šaddat boahteáiggis, jus álbmogis geahppu sámi oassi.
- (55) Orohat 13, Orohat 16 ja ovttaskasolbmot geat čoahkis gohčoduvvojit «Guttormjoavkun», leat dán čuoččuhusa ovddidan:
- «1. Kárášjoga sámeálbmogis lea kollektiivvalaš oamastanvuoigatvuohta Kárášjoga gieldda daid eatnamiidda maid Finnmárkkkuopmodat válddii badjelasas Statskog SF:s dalle go Finnmárkoláhka fapmoduvvui.
 2. Guttormjovkui j.ea. miedihuvvojit áššegolut.»

Mu oaidnu áššái

Rievttálaš vuolggasajit

Finnmárkoláhka

- (56) Stáhta eiseválddit galget Vuodđolága § 108 mielde láhčit dili dasa ahte sámeálbmot, eamiálbmoin, sáhtá sihkkarastit ja ovddidit gielas, kultuvrras ja servodateallimis. Dát vuohtto Finnmarkolága § 1:s, mii cealká ahte lága ulbmilin lea láhčit dili dasa ahte Finnmarkku eatnamiid ja luondduriggodagaid hálddaša dássedis ja ekologalaš guoddevaš vuogi mielde buoremussan Finnmarkku ássiide «ja erenoamážit sámi kultuvrra, boazodoalu, meahcásteami, ealahusdoaimma ja servodateallima buorrin». Okta «váldoulbmilin» lea ovdabarggguid mielde, «sihkkarastit luondduvuoddosa sámi kultuvrii», geahča Innst. O. nr. 80 (2004–2005) 32. siidu.
- (57) Finnmarkoláhka biddjá 2. kapihttalis FeFo dego sierra riektesubjektan. Stivračoahkkádus – Finnmarkku fylkkadiggi ja Sámediggi nammadit goabbáge golbma miellahtu vrd. Finnmarkolága § 7 – sihkkarastá FeFo «čanastumi báikkálaš álbmotválljejuvvon orgánaide», geahča Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) 97. siiddu.
- (58) FeFo bargun lea hálddašit eatnamiid ja luondduriggodagaid «daid oamasteaddjin» vrd. § 6. Hálddašeapmi galgá leat lága ulbmila ja lága regeliid olis, vrd. §§ 6 ja 21, ja FeFo galga čuovvut Sámedikki njuolggadusain meahcci nuppástahttin geavaheami hárrái, geahča § 10 vrd. § 4. Dárkilat regeliid hálddašeami hárrái leat lága 3 kapihttalis, mas vásedin «vuoigatvuodaid» lea addan gieldda ássiide § 22:s ja fylkka ássiide § 23:s. Buohkat earát – «juohkehačči» – leat § 25:s addán «beassama» dihto luondduriggodagaide. Ii oktage dáid regeliin oaččo gustojumi daid eatnamiid Finnmarkkus maid earát go FeFo oamasta.
- (59) Láhka čielge «finnmárkolaččaid ovddasvástádusaset» FeFo eatnamiid hálddašeamis, geahča árvalusa 38. siiddu. Proposišuvnna 103–104. siidduin lea dát bajit govvádus:
- «Ođđa eanaeaiggátorgána bokte ožžot buot fylkka ássit oasi eaiggáduššanvuoigatvuodas eatnamiidda ja luondduriggodagaide oktanaga. Čielga diggerievttálaš analysa vuodul lea Finnmarkkuopmodat nugo dál árvaluvvo ásaheavvot, buohtagaid dainna vuogádagain mii mearriduvvo meahcceresursaid hálddašeami várás, hui ovttalágan go gilioppmodat.»
- (60) Finnmarkolága § 5 vuosttaš lađas cealká ahte sápmelaččat oktasáččat ja oktagaslaččat «lea ... rábidan vuoigatvuodaid» Finnmarkku eatnamiid ja čáziid bistevas geavaheami bokte. Láhka «ii duohtat» vuoigatvuodaid maid sápmelaččat dahje earát leat rábidan oamastusa ja dolos áiggi rájes geavaheami bokte, vrd. § 5 nuppi lađđasiin. Dát vuoigatvuodat bissot.
- (61) Paragrafa 5 goalmát lađđasa olis lea ásaheavvon kommišuvdna ja sierraduopmostuollu «nannen dihtii daid vuoigatvuodaid mahtodaga ja sisdoalu mat sápmelaččain ja earáin leat» oamastusa dahje dolos áiggi rájes geavahusa dahje eará vuodu vuodul. Dárkilat regeliid dán vuoigatvuodakártema birra leat lága 5. kapihttalis. Regeliid válde mielde Stuorradikki lágaášši meannudeamis, mannilgo justisálavdegoddi lei čadahan konsultasšuvnnaid Sámedikkiin ja Finnmarkku fylkkadikkiin. Goappašagaide biddjojuvvui ovdan Innst. O. nr. 80 (2004–2005) árvalus. Sámediggi miedai ovttaijenalaččat dasa ahte árvalus ovddiduvvo Stuorradiggái «nugo dat lea dál», ja rávvii Stuorradikki dohkkehit lága. Fylkkadiggige miedihii evttohussii. Stuorradiggi mearridii lága almmá árvalusa nuppástusaiguin.

- (62) FeFo ja Máhkaávjjju siida leat čujuhan dasa ahte láhkaaddi hilggui evttohusa Finnmárkku eatnamiid gielddalaš hálddašeami birra, geahča Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) 98–99. siiddus. Dasa lassin cealka justiisalávdegotti eanetlohku ahte lea «buorre ágga navdit ahte dušše hirbmat veaháš muddui kártejuvvo priváhta, individuála oamastanvuoigatvuohta mehciide», ja «leat eanetlogu áddejumi mielde doaivumis mánggalágan kollektiivva geavahanvuoigatvuođat», geahča árvalusa 28. siiddu. Dát mearrida, čuočuhuvvo, ahte duopmostuolut eai sáhte mearridit ahte ná stuorra guovlu go Kárášjohka gielda oamastuvvo priváhta.
- (63) Logan arvalusa nu ahte dat dás sisdoallá *gáttu* dasa mii vuoigatvuođakártema boadus šattašii. Ii lean oaivil ahte galggai láidestit kommišuvnna ja duopmostuolu árvoštallamiid. Árvalusa guoskevaš teakstabihtta álggahuvvo dainna ahte «berrešii leat várrogas» cealkit maidege kárteproseassa bohtosa hárrái, danne go «dát lea riektegažaldat mii gullá duopmostuoluide mearridit čatni váikkuhusain».
- (64) Finnmárkokommišuvdna galgá «gustojeaddji nátionála rievtti vuodul ... čielggadit geavahan- ja eaiggátvuoigatvuođaid» daid eatnamiidda maid FeFo válddii badjelassas, vrd. Finnmárkolága § 29 vuosttaš lađđasa vuosttaš cealkagiin. Dán dajaldagas, lea čilgejuvvon árvalusas 18–19. siiddus, gos lea čállojuvvon:
- «*Eanetlohku* čujuha dasa ahte Sámediggi lea evttohan ahte kommišuvdna lassin kártet guđe vuoigatvuođalaččat leat iešguđet guovlluin, maiddái galget cealkit guđe kategoriijaide iešguđet guovllut gullet ILO-konvenšuvnna 14. artihkkala mielde. *Eanetlogu* mielas orru veaháš eahpečielggas oaivvilduvvogo ahte dákkár katigoriseren galgá oažžut muhtin rievttálašváikkuhusaid earret váikkuhusaid oktagasaid ja joavkkuid vuoigatvuođaid kártemis.
- Eanetlohku* oaivvilda ILO-konvenšuvdna nr. 169 ii bija oktiige geatnegasvuođa dákkár kategoriseremii, nu guhká go rábiduvvon vuoigatvuođaid identifisere, dohkkeha ja suodjala. *Eanetlohku* eaktuda ahte kommišuvdna ja sierraduopmostuollu galget vuođđudit mearrádusaideaset gustojeaddji riektái, álggos dábálaš davviriekti masa gullet sámi dološvierut. *Eanetlohku* lea árvoštallan aiddostahttit láhkateavsttas ahte kárten galgá leat gustojeaddji norgga rievtti vuodul, muhto lea dan sadjái válljen ‘gustojeaddji nátionála riekti’ dajaldaga, vai buorebut oččošii ovdan ahte maiddái sápmelaččaid dološvieruid ja riekteoainnuid galgá vuhtii váldit. Álbmotrievttálaš gáldut leat guoskevaččat dan muddui go daid fátnmasta presumsuvdnaprinsihpa.»
- (65) Sámediggi čállá miehtanmearrádusas:
- «Sámediggi áigu deattuhit ahte Finnmárkokommišuvdna ja sierraduopmostuollu galget vuođđudit mearrádusaideaset gustojeaddji riektái, ja atná positiivvalažžan ahte sápmelaččaid dološvierut ja riekteoainnut ja álbmotriekti dohkkehuvvojit dehálaš riektegáldun. Sápmelaččaid vieruiduvvan geavaheami dohkkeheapmi, váikkuha ahte boahttevaš buolvvaid sápmelaččaide váfistuvvo oadjebas boahteáigi sin máttuid geavahusa olis sin árbevirolaš guovlluide. Sámediggi bidjá vuođđun ahte dát berrešii váikkuhit oppalaš riektegeavahusige.»
- (66) Finnmárkokommišuvdni čujuhuvvo § 29 njuolgga. Muhto nugo sitáhtat čájehit, lea seamma riektegeavahus dat duopmostuoluin, geahča HR-2016-2030-A *Stierdná* 72. teakstabihtá.
- (67) Mearrádusas leatgo báikeolbmuid, vai sápmelaččaid oassi, rábidan riidoguvlui kollektiivvalaš oamastanvuoigatvuođa, galgá danne «vuosttažettiin» vuođđudit «dábálaš davviriektái». Dán

oktavuođas galgá «sápmelaččaid dološvieruid ja riekteoainnuid ... váldit vuhtii», juoga maid Alimusriekti lei juo cealkán Rt-2001-769 (plenum) *Selbu* ja Rt-2001-1229 *Čáhput*. Dasa lassin leat álbmotrievttálaš gáldut «guoskevaččat».

- (68) Dát mearkkaša ahte kártenproseassat čađahuvvojit Finnmárkolága 5. kapihttala mielde. Finnmárkoláhka ii mudde «*daid materiála regeliid*» maid vuodul vuoigatvuodát galget čielggaduvvot, geahča Stiertná-duomu 76. teakstabihtás. Dasa lassin ii láhka eaige ovdabarggut mange láhkai láide – eai mange guvlui – kommišuvnna ja duopmostuolu árvoštallamiid. Sin konklusuvnnat ja mearrideamit galget dušše leat gustojeaddji nationála rievtti vuodul, nugo dát dajahus lea čilgejuvvon.

Dološ rájes geavahus

- (69) Goappašat beliidjoavkkut mat čuoččuhit kollektiivva oamastanvuoigatvuoda báikegoddeálbmogii, leat ovdandoallan dološ rájes geavahusa riektvuodđun. Meahcceduopmostuollu vuodđuda dása dalle go miedai Kárášjoga Sámiid Searváii ja earáide.
- (70) Riektvuodus leat golbma oasi: «Galgá leat dihto *geavahus*, mii lea leamaš *guhkit áiggi* ja lea leamaš *buori jáhkus*», geahča *Selbu*-duomu 788–789. siidduin ja HR-2018-456-P *Unjárga* 122. teakstabihtá. Eavttut leat govdadit árvoštallon. Eará momeanttatge deattuhuvvojit, daid gaskkas «vuoigatvuoda šládja ja kvalitehta».
- (71) *Selbu*-duomus, mii gustui vuoigatvuhtii guođohaneatnamiidda, deattuhii Alimusriekti riektegeavahusas «boazodoalu erenoamáš diliide». Unjárgga-duomus, mii gustui báikeolbmuid vuoigatvuhtii hálddašit oktasaš geavahanvuoigatvuodaideaset, lea 123. teakstabihtas celkojuvvon ahte dávvirrievttálaš regeliid geavaheapmi galgá leat «sápmelaččaid eavttuid mielde». Dán lea bidjan ovdamearkan Čáhput-dupmui čujuhettiin, mas 1252. siiddus celko ahte ii hehte oamastanvuoigatvuoda háhkama dolos geavaheami vuodul ahte sápmelaččat ledje atnán mánggalágan dajaldagaid, main «geavahanvuoigatvuodta» lei dat dá báleamos. Vuoduštus lea ahte jus «vástideaddji geavahus [livčče] earát vieris olbmuin dahkan, livččii go dat čájehan ahte oaivvildedje guovllu oamastit».
- (72) Stiertná-duomus, mii guoskkai dasa ahte lei go boazosápmelaččain oamastanvuoigatvuoda gáibádus Stiertná osiide Finnmárkkus, bájuha vuosttašjienasteaddji daid prinsihpaid maid lean ná guhkás čilgen, ja joatká 96. teakstabihtás:
- «Ášši váldogažaldat lea ahte leatgo guoddaleaddji bealit ja sin riekteovdamannit ráđđen Stiertnás osiid dego eaiggádin. Jus nu leaš, galget dološ rajes árbevirolaččat siiddastallan.»
- (73) Stiertná-áššis lei dilli, nu go dán áššisge, ahte guđet gáibidedje oamastanvuoigatvuoda, sis goit ledje geavahanvuoigatvuodát. Mearrideamis ahte leat go rábidan oamastanvuoigatvuoda, lea de guovddášis ahte sin ráđdejupmi guovllu badjel, lea «dego oamasteaddjit».
- (74) FeFo lea čuoččuhan Rt-1986-583 *Soknedal*, gos Alimusriekti vuodđuda oamastusa ja dološ rajes geavahusa gáibádusaid oamastanvuoigatvuoda vuodđun stáhtaalmenneha muhtin osiide, leat garrasat. Geavahus ferte dalle «čielgasit» leat eanet go masa geavahanvuoigatvuodta lea bidjan láhkavuodu, geahča 593. siiddu. In sáhte oaidnit dán áššis fertet atnit dákkár čielggasvuodagáibádusa. Soknedal-ášši ii guston sápmelaččaid vuoigatvuodaide, ja

Alimuriekti ii atnán gáibádusa Stiertná- ja Čáhput-duomuin. Sápmelaččaid dološvieruid ja riekteoainnu mearkkašupmi livččii muđui nannosit ráddjejuvvon.

- (75) Stiertná-duomus suokkardallá Alimusriehti maiddái makkár mearkkašupmi lea das ahte stáhta áiggiid čada lea guovllu duođaid ja rievttálaččat rádden. Boazosámit ákkastalle ahte stáhta ráddjejuvpmi – Finnmárkolága mearrideami maŋŋil – ii sáhte šat deattuhuvvot. Alimusriehti ii lean ovttamielalaš, ja vuosttašjenasteaddji cealká 73. teakstabihtás ahte «stáhta ovdalaš rievttálaš ja duohta disposišuvnnat Finnmárkku eatnamiid badjel, dábalaš vuogi mielde gullet oassin oamastanvuoigatvuođa gáibádusa árvvoštallamis dolos rájes geavahusa vuodul.»
- (76) Dán leat Unjárgga-duomus čuovvolan 147. teakstabihtás, mas ovddideadjiduopmár dadjá ahte «ii [sáhte] hilgut disposišuvnnaid maid stáhta lea dahkan dan oamasteami áddejumi vuodul» mearrideamis ahte báikeolbmot dolos rájes geavahusa bokte leat rábidan ja hálddaš geavahanvuoigatvuođaid. 149. oasis lea čállojuvvon ahte «eatnamiid ja niittuid čujuheapmi» leat dákkár disposišuvnnat. Vuodđudan dán ášši oamastanvuoigatvuođagáibádusaid árvvoštallamii seamma vuodul. Báikeolbmuid daguid ja áddejumiid galga doallat stáhta ja earáid disposišuvnnaid vuostá.
- (77) Dán vuodul ferten ášši mearrideamis *historjjálaččat* bargagoahhtit. Báikeolbmot ovdandollet ahte sin oamastanvuoigatvuohta riidoguvlui lei rábiduvvon ovdal 1751 dolos rájes, ja ahte oamastanvuoigatvuohta ihkinassi, rábiduvvui maŋŋil, gitta 1900-logu áigodahki. Dán ferten mearridit maŋŋil go kronologalaččat lean čadamannan riektediliid, geavaheami, disposišuvnnaid ja áddejumiid.

Cieggan riektedilli

- (78) Riidoguovllu oamastanvuoigatvuođa vuodđun, lea FeFo prinsipála ovdandoallan ahte Finnmárkku dolos rájes lei almmennet, maid Gonagas oamastii. Dán rábidanvuodu birra máhcan fas historjjálaš čadamannamiin. *Molssaevttolaš* rábidanvuodđun lea Fefo cealkán ahte stáhta oamastanvuoigatvuohta ihkinassii lei ášahuvvon cieggan riektedillin dalle go FeFo válddii badjelasaas giddodatvuođu jagis 2006.
- (79) Alimusriehti lea mánggaid duomuin vuodđudan dasa ahte guovlluid riektedilit leat ášahuvvon «cieggan riektedillin» dahje sullasaš dajaldahkan. Muhtin have lea beliid *oktasaš* heiveheapmi dahje áddejuvpmi áiggi badjel leamaš mearrideaddjin, geahča ovdamearkka dihtii Rt-1961-1163 *Dale* 1172. siiddus. Eará háviid leat *obbalaš* áddejumiid áiggi badjel dovddahuvvon lágain, riektegeavadis, riekteteorijjas ja hálddašeamis leamaš doarvái, geahča ovdamearkka dihtii Rt-1963-1263 *Vinstra* ja Rt-1991-1311 *Skjerstad*.
- (80) Sámevuoigatvuođalávdegotti riektejoavkku eanetlohku vuodđudii dán riektevuodui go bođii ovdan ahte stáhta dat oamastii daid vuovddekeahtes eatnamiid Finnmárkkus, ja dalle vásedin čujuhettiin Vinstra-dupmui. Čujuhan NAČ/NOU 1993: 34 *Vuoigatvuohta Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide ja daid hálddašeapmi / Rett til forvaltning av land og vann i Finnmark* 260–261. siidduide olggut Finnmárkku ektui ja čuovvovaš siiddut sis Finnmárkku dáfus. Joavkku okta miellahttu, Otto Jebens, lei sierramielalaš sis Finnmárkku dáfus. Son oaivvildii ahte álbmoga guovllu ráddjejuvpmi lei doarvái dasa ledjen rábidan oamastanvuoigatvuođa, erenoamážit álbmotrievtti vuhtii válddedettiin.

- (81) Riektejoavkku čielggadeapmi moitojuvvui sakka, vuosttažettiin danne go eanetlohku ii olus deattuhan sápmelaččaid dološvieruid ja riekteoainnu, ja álbmotrievtti.
- (82) Justiisadepartemeanta álggahii danne dutkanprošeavtta sápmelaččaid dološvieruid ja riekteoainnu birra. Bohtosat leat NOU 2001: 34 *Samiske sedvaner og rettsoppfatninger*. Dasa lassin nammadii Sámevuoigatvuodálávdegoddi álbmotriektejoavkku departemeantta mieđáhusa mielde. Joavkku čielggadeapmi lea NOU 1997: 5 *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett*. Dát guokte NOU leat bures almmuhuvvon Finnmárolága ovdabargguin, geahča Ot.prp. nr. 53. (2002–2003). Departemeanta čállá 43. siiddus ahte «gustojeaddji rievtti mielde (lea) váttis sihkkarit cealkit dan ahte stáhta oamastanvuoigatvuohta sáhttá dievvasit bisuhuvvot».
- (83) Oaivvildan ahte justiisalávdegotti mearkkašupmi Innst. O. nr. 80 (2004–2005) 18–19. siiddus, maid lean juo siteren, ferte áddet dánna duogážiin. «Gustojeaddji nátionála riekhti» doaba Finnmárolága § 29:s, lea doppe aiddostahtton nu ahte sápmelaččaid dološvieruid ja riekteoainnuid «galgá váldit vuhtii», ja ahte álbmotrievttálaš gáldut «leat áššáigulleavaččat».
- (84) Dás ferte mu oaivila mielde vaikkehit nu ahte «cieggan riektedilit» riektevuodu geavaheapmi Finnmárkkus galgá heivehuvvot, nu ahte sihke sápmelačča dološvierut ja riekteoainnut ja álbmotriekhti ožžot dan saji mii sis galgá leat gustojeaddji nátionála rievtti mielde. Nuppiid sániiguin ii leat doarvái vuodđudit dakkár oainnu dasa ahte dat lei cieggan – lágas, riektegeavadis, riekteteorijas ja hálddašeamis – ahte stáhta lei oamasteaddji dalle go FeFo oaččui giddodatvuodu.

Álbmotriekhti

- (85) Erenoamážit ILO-konvenšuvdna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddaálbmogiid birra iehčanas riikkain 1989 rájes (ILO 1969) mii dás lea áššáiguoskevaš. Norga ratifiserii konvenšuvnna jagis 1990.
- (86) Sámedikki evttohusa mielde árvvoštalai Stuorradiggi ovttahttit konvenšuvnna Finnmároláhkii. Nu ii geavvan, ja justiisalávdegotti vuodustus lei ahte konvenšuvnnas «ain lea olu eahpečielggas dulkoma hárrái» man geažil «illa heive ovttahttimii», geahča árvalusa 33. siiddus. Boađus šattai dan sadjai lága § 3.
- (87) Paragrafa 3 *vuosttaš* cealkagis lea čállojuvvon ahte Finnmároláhka gusto «daid gáržžádusaiguin» mat čuvvot ILO 169. Unjárgga-duomu 101. ja 102. teakstabihtáin lea dát máinnašuvvon «belohahkii ovttahttin». Dát mearkkaša ahte konvenšuvdna vuostálasvuodadilis manná ovddabeale Finnmárolága, ja konvenšuvdna fas nuppi beales ii sáhte adnot lága «viiddideapmái». 3. § *nuppi cealkagis* čuovvu ahte láhka galgá atnit álbmotrievtti regeliid olis eamiálbmogiid ja minoritehtaid birra. Dát mearkkaša ahte ILO 169 oažžu «sakká mearkkašumi lága gustojumis», geahča seamma duomu 103. teakstabihtás.
- (88) Dán áššis ii leat gažaldat guđe mearkkašupmi ILO 169:s lea Finnmárolága gustojumis, muhto makkár mearkkašupmi das lea dábaláš *dávvirievtti* atnimis. Dan oktuvođas eai sáhte duopmostuolut «vuolggahit vuoigatvuodaid njuolggá ILO-konvenšuvnnas», geahča árvalusa 36. siiddu ja Stiertná-duomu 76. teakstabihtás. Konvenšuvdna datte oažžu mearkkašumi dan

nugohčoduvvon *presumšuvdnaprinsihpa* bokte, nugo dat velá boahtá ovdan das maid bájuhin árvalusa 18–19. siidduin. Prinsihppa lea dan birra ahte norgga riekti – dán vuoru dávvirriekti – «nu guhkás go vejolaš galgá dulkojuvvot álbmotrievtti olis», geahča Unjárgga-duomu 103. teakstabihtás.

- (89) ILO 169 8. artihkkalis vuosttaš laddasis čuovvu ahte nationála rievtti eamiálbmogiid ektui atnimis, «due regard shall be had to their customs or customary laws». Dán gáibádusa devda dan bokte ahte galgá vuhtii váldit sápmelaččaid dološvieruid ja riekteoainnuid daid dávvirrievttálaš árvoštallamiin, nugo lean čilgen.
- (90) Dán ášši guovddáš mearrádus lea ILO 169 14. artihkal nr. 1, mii čuoddjá ná:
- «The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognized. In addition, measures shall be taken in appropriate cases to safeguard the right of the peoples concerned to use lands not exclusively occupied by them, but to which they have traditionally had access for their subsistence and traditional activities. Particular attention shall be paid to the situation of nomadic peoples and shifting cultivators in this respect.»
- (91) Vuosttaš cealkka geatnegahtta stáhtaid dohkkehit eamiálbmogiid *oamastan- ja ráddenvuoigatvuoda* «lands which they traditionally occupy». Nubbi cealkka geatnegahtta stáhtaid váfistit eamiálbmogiid *vuoigatvuoda geavahit* «lands not exclusively occupied by them.» Goalmmat cealkaga maŋŋil galgá, eamiálbmogiid vuoigatvuodaid mearrideamis nuppi cealkaga mielde, erenoamážit deattuhit johttti álbmoga dili. 14. artihkal nr. 1 gáibida eará sániiguin ahte stáhtat dohkkehit eamiálbmogiida dihto ávnaslaš vuoigatvuodaid. Dárkilat čadahanvuogit kártet, mearridit ja nannet dáid vuoigatvuodaid leat muddejuvvon 14. artihkkalis nr. 2 ja 3 ja leat čadahuvvon Finnmárkolága 5. kapihttalis.
- (92) Justiisadepartemeanta čállá Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) 86. siiddus ahte ILO 169 lea «guovddáš riektégáldu» go sámi vuoigatvuodát eatnamiidda ja čáziide Finnmárkkus galget mearriduvvot. Departemeanta oaivvilda 88. siiddus ahte «gávdnojit ...Finnmárkkus goappašiid kategoriija guovllut» 14. artihkkalis nr. 1, ja ahte «olles dahje oasis sis Finnmárkkus leat fáttmastuvvon vuosttaš molssaektui». Oamastandoaba 14. artihkkalis nr. 1 lea čilgejuvvon «doaibmin», mas guovddáš áššin lea ahte eamiálbmotjovkui galgá mieđihit «vuoigatvuoda doaimmahit daid mearkkašahttimus duohta ja rievttálaš ráđdejumi mii eaiggádis dábálaččat lea». Departemeanta oaivvildii ahte dat ortnet mii evttohuvvui – mas FeFo lea oktasas eanaeaiggáduššanorgána olles fylkii – devddii vuosttaš molssaeavttu gáibádusaid 14. artihkkalis nr. 1. Sápmelaččat ožžot dán láhkai «dákár ráđdejumi eanaviidodagaide ahte ILO-konvenšuvnna mearrádusaid ulbmil eanavuoigatvuodaid hárrái duohtandahkka».
- (93) Maŋimuš oaivila moaitui, earret eará Sámediggi. Stuorradikki justiisalávdegotti ávžžuhusain bálkáhii danne departemeanta professoraid Geir Ulfstein ja Hans Petter Graver Oslo universitehtas láhkaevttohusa álbmotrievttálaččat árvoštallat. Sudno konklusuvdna lei ahte evttohusa guovddáš čuoggát eai deavdán ILO 169, earret eará go «ii atte sámi álbmogii daid oamastan- ja háldovuoigatvuodaid masa dán eamiálbmogis lea gáibádus 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš čuoggá mielde».
- (94) Ráđdehus lei sierramielalaš ja doarjalii Olgoriikadepartemeantta riekteossodaga odđa guorahallamii, masa ráđdeaddin lei leamaš Oslo universitehta professor Carl August Fleischer. Olgoriikadepartemeanta anii 14. artihkkala. nr. 1 dego «oppalaš

prinsihppajulggaštussan», nu ahte «vuoigatvuodaid dárkilat definišuvnna galgá ... hábmet nátióálalaččat».

- (95) Dát iešguđetlágan árvvoštallamat jođihedje dasa ahte Stuurrediggái, manñil ráđđádallamiin Sámedikkis, mánngga čuoggás lasihii ja muddii Justiisadepartemeantta láchkaevttohusa. Justiisalávdegotti eanetlohku celkkii ahte dáid nuppástusaiguin «dat ođđa finnmároláhka ... čiegasit deavda Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid». Nuppástusaid gaskkas mat namuhuvvojit, lea ahte dálá vuoigatvuodát «galga kártet ja dohkkehit sierra kommišuvnna ja sierraduopmostuolu bokte», geahča Innst. O. nr. 80 (2004–2005) 15. siiddu.
- (96) Ádden dan nu ahte ILO 169 14. artihkal nr. 1 olámuddu Finnmárkkus ii loahpalaččat gergejuvvon láchkaovdabargguin. Departemeanta celkkii gal proposišuvnnas ahte Sis Finnmárkkus leat guovllut mat siskkilduvvot 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš molssaektui. Muhto dát ii geardduhuvvo komiteaárvalusas. Dakko celkkii eanetlohku baicce ahte ráđđejeaddjin jáhkkinimis leat kollektiivva iešguđetlágan geavahanvuoigatvuodát. Mu oaidnu lea dalle ahte Finnmárolága ovdabarggut eai láide – mange guvlui – mo Finnmárokonsenšuvdna ja duopmostuolut geavahit konsenšuvnna. Dat lea sin hálddus čielggadit konsenšuvnna sisdoalu ja olámuttu dan muddui go dát dárbbasuvvo vuoigatvuodagáibádusaid mearridettiin. Muhto kommišuvdna ja duopmostuolut eai galgga vuodđudit bohtosiiddiset njuolggá ILO 169:ii, mii dušše presumsunprinsihpa bokte oazžu mearkkašumi.
- (97) ILO 169 14. artihkal nr. 1 *vuosttaš cealkka* čuoččaldahtta prinsihpas golbma gažaldaga, mat leat lahkalaš: Álggos lea ahte leago eamiálbmot «traditionally occupy» dan guoskevaš eanaviidodaga. Nubbi lea dat mii dárkilat čilge eamiálbmogiid gáibádusa dohkkehuvvot «rights of ownership and possession». Goalmmát lea gii vuoigatvuodasubjeakta lea, maid sáhtta laktit «the peoples concerned» dajahussii.
- (98) Konsenšuvnna dárkilat sisdoallu ferte čilget konsenšuvnna sániid ja cealkagiid dábálaš mearkkašumi vuolggasajiin, lohkkouvvon dan konteavsttas ja konsenšuvnna dávvira ja ulbmila vuodul. Dás čujuhan miessemánu 23. b. 1969 Wien-konsenšuvnna traktáhtarievtte 31. artihkkalii, mii cealká álbmotrievttálaš dološvieru. Eai leat galle eará álbmotrievttálaš galdu mat olus leat veahhkin gárvvisteamen ILO 169 14. artihkkala nr. 1 sisdoalu.
- (99) 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkaga gáibádus ahte vuoigatvuodaid galget stáhtat dohkkehit – «be recognized» – čatná oktavuoda juohke stáhta nátióála dávvirriektái ja daid vuoigatvuodadoahpagiidda ja rábidan eavttuide main stáhtat muđui geavahit. Ii leat vuodđu dulkot konsenšuvnna nu ahte dat, eamiálbmogiid beales, soahpá dávvirriekti buot daid stáhtain mat leat konsenšuvdnii guorrasan. Mearrádusa ferte danne lohkat nu ahte dat rahpá nátióála heivehemiide juohke stáhta siskkáldas rievtti olis.
- (100) Dulkoma doarju 34. artihkal, masa lea čállán ahte sláđja ja mahtodat daid doaimmaide dahká vai konsenšuvnnas lea váikkuhus, «shall be determined in a flexible manner, having regard to the conditions characteristic of each country».
- (101) Dát ii datte luvve stáhtaid deavdit guovddáš ulbmila 14. artihkkaliin, mii lea ahte «eamiálbmogit geavahus lea dahkan, galgá dohkkehit ja addit rievttálaš stáhtus», geahča Stiertná-duomu 115. teakstabihtá. Dás lea váikkuhussan ahte dađe eanet rádden eamiálbmogiin lea leamaš muhtin eatnamin, mađe viidábut eanavuoigatvuodaide lea sis álbmotrievttálaš gáibádus daid dohkkehit.

- (102) Gálduid čadamannama maŋŋil čoahkkáigeassá *Sámevuoigatvuodálávdegoddi* ahte «lea lunddolaš jáhkkit» ahte gáibádusaid maid bidjá eamiálbmoga geavahanmállii dohkkehan dihtii oamastan- ja ráðđenvuoigatvuoda, lea daid gáibádusaid duohken maid dan stáhta siskkáldas riekteortnet dábálaččat bidjá riektelhákama guhkes áiggi geavaheami bokte. Čujuhan NOU 2007: 13 *Den nye sameretten* čálu A 231. siiddus, gos lávdegoddi čállá:
- «Daid guovlluid maidda Norggabeal sápmelaččat 14 (1) artihkkala olis sáhttet gáibidit dohkkeheami oamastan- dahje háldovuoigatvuodaide, leat danne guovllut gos sii leat vuoigatvuodaguoddit, ja leat geavahan olahit guhkitáigásaš, árjat ja ráðđejeaddjin earáid geavaheaddjiid ektui. Dasa lassin ahte sii dábalaš siskkáldas dávvirrievttálaš prinsihpain riektelhákama dološ rájes geavaheami dahje oamasteami bokte, sáhttet gáibádit dohkkehuvvot oamastanvuoigatvuoda.»
- (103) *Sámevuoigatvuodálávdegoddi* čállá 233. siiddus dasto ahte leat vánit gáldut mat čilgešedje dan vuolit rájá «rights of ownership and possession» dajahusa, earret dan ahte dadjanvuogis vuhtto ahte dás lea «*juoga eanet*» go vuoigatvuoda geavahit mii nuppi cealkagis čuovvu. Čujuhettiin regela máškidis lundui čállá lávdegoddi:
- «Mearrideaddjin min riikkas livččii ahte leago doaimmahuvvon geavahus konkrehta dilálašvuodas leamaš dakkár ahte dat deavdá siskkáldas rievttálaš eavttuid rábidan dihtii oamastanvuoigatvuoda guhkes áiggi geavahusa bokte (ja gos dan konkrehta riektegeavahusa bokte ferte váldit dárbbaslaš deastta sámi riekteoainnuide ja dološvieruide jna.).»
- (104) Dát mearkkaša ahte jus geavahus nátionála dávvirrievtti mielde gáibida dan maid Norgga rievttis gohčodat oamastanvuoigatvuodan, de gáibida konvenšuvdna ahte sápmelaččaide dohkkehuvvo dakkár oamastanvuoigatvuodan. Jus 14. artihkal nr. 1 vuosttaš cealkka gáibida oamastanvuoigatvuoda dohkkeheami *mánnga* dáhpháhusas, ii leat áibbas čielggas. Oaivvildan ahte *Sámevuoigatvuodálávdegoddi* lahkoneamis lea olu dadjamuš go mearrádusa lohka oktilaččat. Muhto masa fas máhcan, in dárbbas lohpaččat mearridit dán gažaldaga dán ášši mearrideapmai.
- (105) Maŋimus gažaldat 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkagis lea gii galggašii dohkkehuvvot *vuoigatvuodasubjeaktan*. Mearrádus geavaha dajaldaga «the peoples concerned» – geaidda guoská. Subjeavtta datte ii sáhte gávnnaht dán dajaldaga abstrákta analysas.
- (106) Go lohka dan ulbmila ektui, vuhtto dadjanvuogis ahte geavahus mii sáhtta bidjat vuodu dohkkehit oamastan- ja ráðđenvuoigatvuoda, «de ferte ... leat doaimmahan dat álbmotjoavku mii dahká gáibádusa gustovažžan», geahča Unjárgga-duomu 170. teakstabihtás. «Álbmotjoavkun» čujuhuvvo daid báikeolbmuid mat dahket gáibádusa gustovažžan, vrd. teakstabihtá maŋimus cealkagiin. Dat seamma oaidnu boahtá ovdan *Sámevuoigatvuodálávdegoddi* čielggadeamis NOU 2007: 13 čálu A 229. siiddus ja álbmotriektejoavku čielggadeamis NOU 1997: 5 3.3.5 čuoggas.
- (107) Álbmotriektejoavku geassá velá mielde soames eará momeanttaid, daid gaskkas maid eamiálbmotjoavku ieš dáhttu. Dan oktavuodas čujuha álbmotriektejoavku 6. artihkkalii, mii guoská ráðdehusa geatnegasvuhtii gulahallat guoskevaš eamiálbmogiid. In oainne ahte 6. artihkal ja eamiálbmoga sávaldagain lea mearkkašupmi *duopmostuoluid* mearrideames guđe vuoigatvuodasubjeakti 14. artihkal nr.1 geatnegahtta stáhtaid dohkkehit oamastan- ja ráðđenvuoigatvuodan.

- (108) Danne go vuoigatvuodasubjeakta mearriduvvo dan vuodul *guhte lea doaimmahan* dan vuoigatvuodavuodđudeaddji geavaheami, de doahttala eamiálbmoga dološvierut oktan gullevaš riekteoainnuin. Čuozašus ferte šaddat ahte jus sierranas eamiálbmogiid joavkkut leat geavahan stuorát eanaviidodagas ieš guđet osiid, de ii gáibit 14. artihkal nr.1 vuosttaš cealkka ahte stáhtat fertejit dohkkehit oktasas oamastan- ja ráđđenvuoigatvuoda olles eanaviidodaga buot joavkkuide.
- (109) Dáinna duogážiin ferte mearriduvvot áibbas konkrehta guđelágan mearkkašupmi ILO 169 14. artihkal nr. 1 oazžu ášši oamastanvuoigatvuodagáibádusaid mearridettiin. Sihke álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid sisdoallu ja daid nátionála vuottu ferte geahččat nátionála dávvirrievtti oktavuodas. Dasa máhcan konkrehta árvvoštallamisttán. Dalle velá guoskkahan ON nállevealahankonvenšuvnna mearkkašumi.

Duodaštusárvoštallan

- (110) Finnmármokommišuvdna «ovddasvástida ieš ahte ášši čuvgejuvvo doarvái», geahča Finnmármokolága § 32 vuosttaš laddasa vuosttaš cealkaga. Kommišuvdnii ii leat oktega geatnegas duodaštusa ovddidit.
- (111) Meahcceduopmostuollu galgá ies háhkat kommišuvnna raportta «ja dat lea vuoggasaddjin ášši meannudeamis», geahča § 41. vuosttaš laddasa. Datte gullá beliide «čilget» duohta diliid ja duodaštusaid. Sii sáhttet dan oktavuodas ovdanbidjat dokumeanttaid mat leat kommišuvdnii boahťan, biddjojuvvon ovdan dahje sii dan gergen. Eará duodaštusaidge sáhtta bidjat ovdan.
- (112) Duodaštusárvoštallan laktasa historjjálaš diliide belohahkii dološ áigái. Dát dahká erenoamáš váttisvuodaid sápmelaččaide. Sin historjá lei guhká duodaštusa haga čálalaš sámi gálđuin, ja olu sápmelaččat eai máhttán dárogiela. Dasa lassin lea ráddjejuvvon dološ luottat sin maŋis eanadagas, danne go «sápmelaččat ledje johtti álbmot ja eanaš atne organálaš ávdnasiid mat misket», geahča Rt-2001-769 *Selbu* 792–793. siiddus. Stáhtas lea bealistis leamaš stuorát vejolašvuodát dađistaga duodaštit boarrásat diliid.
- (113) Dás vuhtto dihto várrogasvuotta duodaštusárvoštallamis, maid ferte heivehit daid vásedin dilálašvuodaide. Earret eará berrešedje duodaštusat lagát áiggis stáhta beales sáhttit dustet dahje juo duvdilit eret govttolaš jáhkuin sámeálbmoga geavada, dološvieruid ja áddejumiid, vaikke duodaštusávdnasiin datte lea dihto láhkai dievasmeahtumat.
- (114) Alimusriektái boahťa dasa lassin ahte duodaštusovdanbuktin lea moalkái ja eanet ráddjejuvvon go Finnmármokommišuvdnii ja meahcceduopmostullui. Alimusriekti berrešii danne čohkket fuomášumi daid vuostecealkámušaide maid lea ovddidan meahcceduopmostuolu duodaštusárvoštallamii, geahča HR-2021-1975-S *Fovsen* 78. teakstabihtás. Go meahcceduopmostuolus lea sierraoaivil, nugo dán áššis lea, lea vásedin ágga čieknudit dan duohta luonddu sierramielalašvuhtii, masa sierraoaivil lea vuodđuduvvon.

Historjjálaš geahčadeapmi

Geahčadeami ulbmil

- (115) Meahcceduopmostuollu ja erenoamážit Finnmármokommišuvdna leat vuđolaččat geahčadan riidoguovllu historjjálaš ovdáneami, duohta ja rievttálaččat, dološ rájes ja dálá áigái. Bealit

leat eanaš ovttaoaivilis dan duohta govvádusa hárrái. Sierramielalašvuohta lea vuosttažettiin laktasan dasa guđe rievttálaš čuozaheusat maid galgá materiálas oažžut ovdan. Dušše muhtin čuoggáin leat bealit njuolgga vuosttálaga duohta diliid hárrái.

- (116) Dáinna duogážin áiggun ráddjet historjjálaš čadamannaman dasa mii dárbbasuvvo sáhttit ovddidit oaivila nákkuide, erenoamáš fuomášumiin daid čuoggaide main bealit leat vuosttalaga.

Áigodat 1751 rádjamearrideapmái

- (117) Jáhkkinis lea sis Finnmárkkus sápmelaččat bissovaččat ássan ankke min áigerehkenastima rájes. Dát ledje *johttibivdit* bivddun ja čoaggimiin jahkodagaid johtalemiiguin. Meahcceresursaávkástallan lei lágiduvvon nu gohčoduvvon *siida-vuogádagas*. Siiddas lei dađis geográfalaš ráddjejuvvon birgenguovlu, ja dan miellahtut ávkástalla daid meahcceriggodagaiguin mánggalágan searvevuodas, oktan «muhtin lágan oktasá mearridanvugiin ja riekteoainnuin,», aistton meahcceduopmostuolu.
- (118) Riidoguovlu lei, oktan dálá Guovdageainnu gielddain ja Deanu gielda bajit osiin, ruota jurisdikšuvnna vuollásaš gitta dassái go Danmárku-Norga ja Ruotta lihtodedje rádjasoahpamuša 1751:s. Ruota jurisdikšuvdna sis Finnmárkkus lei dađistaga sajáiduvvan ja orro leat doaibman 1500-logu gaskamuttu rájes.
- (119) Sámi guovllut ruota bealde ledje juhkkjuvvon «lappmarker» guovlluide. Juohke lappmark lei juhkkjuvvon mángga «lappebyer» (sámesiida). Muhtin sámesiiddat dasto juhkkjuvvo «lappskatteland», gos ovttaskas olbmui lei muhtinlágan oktasalaš sierravuoigatvuohta. Sámesiiddaid juohkin čuovui sápmelaččaid iežaset siiddaid juohkima.
- (120) Dákkár sámesiida lei *Ávjovárri*. Dat resursaguovlu čuovvui viehka muddui rájá dáfus dálá Kárášjoga gielda. Muhto oarjin olui guovlu maidai dálá Guovdageainnu suohkana osiide, ja Kárášjoga gielda davvinuortta oasit Deanu guvlui gulle eará sámesiidii, Teno. Bealit leat sierraoaivilis ahte manaigo dat maŋimus namuhuvvon guovlu muhtin áigái Ohcejoga sámesiidii dahje Ávjovári sámesiidii, muhto dása gal in dárbbas oaivila cealkit. Vearrolisttuid vuodul leat meroštan ahte 102 olbmo gulle 1559:s Ávjovári-siidii. Maŋnil veaháš lassáneami njejjai jáhkkinis lohku binnáš 1600-logus, ja de fas lassáni gitta 1751 rádjai, goas dalle sullii 140 olbmo orro.
- (121) Meahcceduopmostuollu vuodđuda dasa ahte Ávjovári-siidda resursaávkástallan jáhkehahttimusat lei «oktasá vuoigatvuhtii» báidnojuvvon. Finnmárkokommišuvdna gal čuvge 114. siiddus ahte 1737:s ledje Ávjovári-siiddas vihtta lappskatteland, muhto dat ihkinassii ledje loahpahuvvon 1744–1745:s. Májora Peter Schnitlera rádjadutkanbeavdegirjjiin bájuhuvvojit 1744 rájes vihtančilgehusat, main lea celkojuvvon ahte sihke duoddarat ja guollejávrrit ledje oktasá geavahusas siidda miellahtuin eaige lean juohkán daid gaskaneaset. Dat riiddut mat meannuduvvo ruota duopmostuoluin, čájehit ahte siiddat suodjaledje rájáideaset ja riggodagaideaset earáid vuostá.
- (122) Danne ferte vuodđudit dasa ahte sihke riektegeavat ja riekteoaidnu Ávjováris nana muddui jođihuvvui sápmelaččaid dološ vieruiduvvan rievtti mielde. Vaikke guovllus ásse unnán olbmot, de ávkástalle sii eksklusiiva buot luondduriggodagaid nu árjjalaččat go lámbe dilid.

Sis lei nana muddui iešstivrejupmi, muhto ráddjejuvvon vejolašvuodaiguin vuosttildit ahte ođđaássit bisánedje sin guvlui.

- (123) 1751 rádjai orro datte čájeheamen ahte dan boares johttiálbmot siida-doaibmamálla lei láivun. Vuosttažettiin álge sápmelaččat boazojohttimin juo 1600-logus, jahkásaš johtimiin ealuin siseatnamis riddui ja ruovttoluotta. Dát doaibma manai rastá daid boares siidarájáid, maiddái nu ahte Ávjovári-guovlu lei dálvit eará johttisámiid anus, erenoamážit Porsáנגgus.
- (124) Nuppádassii bohte 1720-logus Ávjovárrái kveana ođđaássit. Vuosttamuččat ásaiduvve johkagáddái gos Kárašjoga boares girku lea, ja birgejedje earenoamážit šibitdoaluin ja luossabivdduin. Friddjavuođa reivves maid guokte vuosttaš bearraša oáččuiga Ruota duopmostuolus 1724:s, boahá ovdan ahte soai oáččuiga lobi ásaiduvvat dakkár eatnamii gohčoduvvon «crono öde wid Karasjocki». Nugo meahcceduopmostuollu čállá 54. siiddus, orro friddjavuođareive geažudeamen ahte Ávjovári-olbmot eai sáhtán caggat. Ođđaássan dagahii dihto gilvaleaddji geavahusa riggodagaid dáfus.
- (125) Bealit leat vuosttalaga das ahte man guhkás dát earáhuhttimat ledje joavdan dánska-norgga sirdašumis sorjjasmeahtunvuhtii jagis 1751. Dás in oainne sivvan garvit meahcceduopmostuolu konklusuvnna 59. siiddus: Ávjovári álbmot lei guhkes áiggi rádden eksklusiivva siidda buot riggodagaid badjel. Boazodoalu viiduma geažil lei datte dán eksklusiivva geavahusa várra váttis bisuhit. Dovdui datte ahte riggodagaid suodjalit siidaguovllu siskkobealde ain lei hirbmat mávssolaš.
- (126) Gažaldat lea ahte vuolggažiigo dát geavahus dán guvlui dakkár vuoigatvuođa maid sáhtášii gohčodit eaiggáduššánvuoigatvuohtan, nugo Finnmárkokommišuvdna gávnnašii ja báikeolbmot ovdandollet Alimusrievtti ovdii. Go guovlu lei oassi Ruotas 1751 rádjai, ferte dán gažaldaga álggos dološ ruota riekti vástidit:
- (127) Alimus duopmostuollu Ruotas meannudii sullasaš ášši NJA 1981 1. siiddus *beapmoe/skattefjäll*. Ášši guoskkai gáibádussii Ruota sámesiiddain oamastanvuoigatvuođa hárrái dihto – várreguovlluide – Jämtlanddas. Ruota rievtti birra 1600- ja eanaš 1700-logus cealká duopmostuollu 33. siiddus ahte dalle «aiddo dal sáhtá hállat oamastanvuoigatvuođa birra eatnamiidda ođđaáigásaš oaivila mielde» ovttaskas olbmui. Sápmelaččaide šattašii «dego» gažaldat ahte leigo sis vástideaddji vuoigatvuohta «go mii dán áiggi lei vearroboandda (vearroalbmávuoigatvuohta skattamanna)». Ja boandda eatnama ráđđejupmi «lei ankke nannosit ráddjejuvvon mángga dáfus». Dasto cealká Alimus duopmostuollu:
- «Muhto lei su [vearroboandda] vuoigatvuohta mii maŋŋil ovdánii dasa maid dál oaivildat oamastanvuoigatvuohtan, vuosttažettiin dan nana dili geažil maid vearroboanddat gárte lálkaasahusaid bokte 1789 jagi stáhtaváldima oktavuodas. Dehálaš gažaldahkan šaddá, ahte leatgo sámit vearroduoddariin guoskevaš áiggi botta lei vuoigatvuohta daid guovlluide maid sáhtá buohtastahttit vearroolbmuidriektin ja mii danne nuppi dáfus sáhtášii ovddidit oamastanvuoigatvuohtan dálá mearkkašumis.»
- (128) Lea nákkáhallan – ja dán áššis nággovuloš – gažaldat sámesiiddaid dáfus, daid gaskkas Ávjovárra, mas ledje vuoigatvuođat sin guovlluide maid sáhtii dássidit dainna vuoigatvuođain mii ovttaskas olbmui lei sin «lappskatteland», ja dasto ahte sáhtiigo dán vuoigatvuođa dássidit vearroboandda «skattemannarätt». Riektivuoddu lea dalle «urminners hävd», mas leat čielga sullasašvuođat dolos áigge geavahusain. Báikeolbmot leat velá čuohččuhan eaiggátkeahtes eatnamiid alcceseaset. Muhto dán áššis riektivuodus ii leat iehčanas mearkkašupmi. Gilvima dahje fásta ássama haga de fertii duomu 34. siiddu mielde navdit ahte

«minst lika mycket fordrades i fråga om markens utnyttjande vid ockupation» som ved urminnes hävd. «uhcimus seamma olu gáibiduvvo gažaldagas eatnama ávkkástallama hárrái vuollásteamis» go dološ áiggi oamasteamis.

- (129) Meahcceduopmostuollu gávnnahii ahte kollektiivva vuoigatvuodas Ávjováris 1751:s ii lean láivvit go dan vuoigatvuodas mii Ruota vearroboanddain dalle lei. FeFo lea gažadahkan bidján dás ahte leago dát riehta. Alimus duopmostuollu datte cealká 39. siiddus ahte dat materiála mii dalle lei, «eahpitkeahttá doarju dasa ahte sámii goit unnimusat riikka davimus guovlluin navde leat riektesuodji vierrásiidda sullii dan maid vearroboanddat ožžo». Lea vela biddjan ovdan dutkama mañnel mii doarju dákkár konklusuvna.
- (130) In datte dárbbas loahpalaččat oaivvildit eanet daid vuoigatvuodaide mat leat boares Ruota rievttis. Dan vuodul maid bájuhin kastteffjäll- dommen 33. siiddus, «knappast» sáhtii dalle hállat oamastanvuoigatvuoda birra eatnamiidda doahpaga odđááigásaš ruota mearkkašumis. Uhcimusat seamma váttis lea šládjet vuoigatvuoda dego oamastanvuoigatvuohta doahpaga odđááigásaš daro mearkkašumis. Gažaldat ferte danne leat nu go meahcceduopmostuollu dan jearai: Leago dan vuoigatvuodas maid Ávjovári olbmui lei 1751:s, mañnil *ovdánan* oamastanvuoigatvuohtan? Álgovuorus lea gažaldat ahte mii geavai vuoigatvuodaiguin dalle go guovlu dážaluvai.

Rasttildeapmi Norgii 1751:s – lappekodisilla

- (131) Rádjasoahpamuš gaskal Dánmárkku-Norgga ja Ruota 1751 rájes, oktan lappekodisillain mildosiin, lea álbmotrievttálaš šiehtadus. Dán ášši bealis lea šiehtadusas dat guovddáš áššin ahte riidoguovlu bođii dáska-norgga sorjjasmeahttunvuoda ja jurisdikšuvna vuollái. Sorjjasmeahttunvuodain čuovui sihke allavuođariekti («Jura Majestatis») ja eará gonagaslaš vuoigatvuodat («Regalia»), geahča lappekodisilla § 30.
- (132) Lean ovttaoaivilis Finnmárgkokommišuvnnain 34–35. siidduiguin ahte «Regalia» sáni atnin ii iešalddes dahkan Gonagas riidoguovllu eaiggádin. Ii leat oppanassiige áddet kodisilla nu ahte dat gáržžidii sámiiid vuoigatvuodaid, earret ahte § 2 nanne ahte ii oktage sápmelaš sáhtán «eye Skatte eller Bøxel-Land» eanet go ovttá riikkas. Dás lean ovttaoaivilis Alimus duopmostuoluin ahte sápmelaččaidvuoigatvuodaid *šlájá* ii sáhte čuovvut danne go «eye» sátni lea geavahuvvon, geahča beapmoeduopmu 28. ja 57. siidduid.
- (133) Ii Norggasge lean oamastanriektedoaba dalle ovttáilggolaš. Sáhtii ovdamearkka dihtii oamastit guohtuma dahje murrema/vuovddi, maid dál sáhtáseimmet šládjet geavahanvuoigatvuohtan. Iige lean álohii čielggas makkár ráđdejupmi eatnama «eaiggádis» lei. Easka 1700-logu loahpas šattai dat áddejupmi ahte oamastanvuoigatvuohta lea oppalaš ja vuolggasajis buotdivnnat, geahča sámevuoigatvuodálávdegotti riektejoavkku NAC/NOU 1993: 34 231–232. siiddus.
- (134) Oktiibuot mearkkaša dát ahte ii stáhta iige álbmot sáhte rádjasoahpamušas ja/dahje lappekodisiilas čuoldit riidoguvlui oamastanvuoigatvuoda. Guovddáš áššin lea ahte 1751 rájes gustojedje norgga lágat rájá norgga bealde. Norgga rievttis lei «lappskatteland» ja «skattemannarätt» apmasat. Árbevierrerievttálaš, priváhtarievttálaš vuoigatvuodat maid sápmelaččat ledje rábidan ruota jurisdikšuvna vuolde, bisui dan sirdašumis Norgii. Muhto lea eahpečielggas mo daid galggai šládjet.

- (135) Finnmárkku mearraguovllut, mat dađis šadde dánska-norgga sorjjasmeahttunvuoda vuollásažžan 1300-logu rájes, orui Gonagas ja stáhtahálddašeapmi 1600-logu loahpa rájes leat atnán dábálaš *almennegin* priváhtarievttálaš áddejumis iige ruvdnogárdimin. Dás čujuhan Sverre Tønnesena, *Retten til jorden i Finnmark*, 1979 56. siidu ja Kirsti Strøm Bull, *Jordsalgslovgivning – En retthistorisk lovgjennomgang av jordsalgslovgivningen i Finnmark i perioden 1775–1965*, 2014 5. siiddus.
- (136) Finnmárkku mearraguovllu álbmogis atne leat vuoigatvuodát ovttaveardásaččat eará stáhtalahtu vuoigatvuodaid eará almennehiin. 71. siiddus čállá Tønnesen ahte oaidnu stáhta oamasteapmái visot maidda olbmot eai sáhttan čujuhit láhkavuodu, lei leavvan maŋŋil oktoráddenvuogi ásaheami 1660:s. Finnmárkku bođii dát earret eará oidnosii fálddi ja sunddi Knaga almmuheamis dikkis Hasvågas Sállanis jagis 1693, gos son máinnašii «hans K. M. land og Ejendom » ja «hans K. M. almindring og Skove » Álaheajus. Seamma dajaldagat ledje Knag:s dikkis Dálbmeluovttas Álaheajus. Nugo Finnmárkokommišuvdna čalus 1 34. siiddus, lea daájaldaga váldán Norske Lov 1687.
- (137) Orro leamen čielggas, čállá dasto Tønnesen 122. siiddus, ahte stáhtahálddahus «vuosttaš beaivvi rájes» anii *daid eatnamiid mat 1751:s šadde Norgga vuollásažžan*, vai gullet seamma njuolggadusaid vuollásažžan go mat muđui fylkkas. Historihkkár Steinar Pedersen čállá gal áššedovdi čilgehusastis meahceduopmostullui 26–27. siiddus ahte dánskalaš guovddášhálddahusa gáldoválljenvárri 1750- ja 1760-logus ii čájet ahte Gonagas oidni iežas leat guovllu oamasteaddjin. Pedersena mielde máinnašit muhtin reivvet baicce ássiid oamastanvuoigatvuoda. Ii leat datte álki árvvoštallat dákkár dokumeanttain sisdoalu. Dás čujuhan dasa maid dadjen «eye» sáni geavaheamis lappekodisillas.
- (138) Visot dát ferte leat amas kárášjohkalaččaide. Ii rádjasoahpamuš iige lappekodisilli rievdat sin duohta geavahandilálašvuoda. Jahkasaš gearregiid ortnet jotkkojuvvui. 1763 rádjai dollojuvvo Ávjovári ja Guovdageainnu gearragat vurrolaga Kárášjoga ja Guovdageainnu márkanbáikkiin, dasto Álaheajus. 1761 gearregis almmuhuvvui ámtamánni reivves ahte bearalčohkken Kárášjogas gulai dronnegiidda, muhto ferte leat seammalagan miehtá Norgga gustovažžan. Jagi maŋŋil lohke Københåpmana reantogámmara sádden reivve, mas Gonagas dohkkehii ahte vuovdebuollima biliduvvon muoraid sáhtii čujuhit dábálaš olbmuide divada máksimiin, almmá dan diedekeahtá ožžo soapmásat geavatlaš mearkkašumi Kárášjogas.
- (139) Dán vuodul ii lean áibbas čielggas mo Ávjovári-olbmuid priváhtarievttálaš vuoigatvuodaid sin guovlluide rievttimusat galggai šláddjet norgga rievtti mielde, go guovlu gartai dánska-norgga sorjjasmeahttunvuohiti. Olu selveha ahte guovlu gulai norgga almennetárbevrrui. Muhto ovdal go loahpalaččat konkluderen dán čuolmma, de ferte geahččat mo ovdána.

Ovdáneapmi gitta 1775 eanačujuhanresolušuvnna rádjai

- (140) 1700-logu áigge nuppástuvai Finnmárkku ealáhusdoaimma sakka. Golbma čoavddasáni sáhtta namuhit: Bivdu hedjona, boazodoallu viidána ja eanadoallu álgá. Sverre Tønnesen čilge dán ovdáneami *Retten til jorden i Finnmark* girjjis 56. siidu rájes ja oaiivilda rievdadusat herkkemahtte báikeolbmuid ovdalaš govahallamiid okto- ja sierravuoigatvuodaid hárrái sin guovlluide. 100. siiddus son čállá:

«1700-logu mielde dát govahallamat láivo. Sápmelaččain váilui oalát searvi mii sáhtii nuppástuhtit riektenjuolggadusaid go ealáhusat fáhkka rievde. Dát fertii dagahit

biđganeapmái ja dan ipmardussi ahte fertii oheat veahki almmolaš eiseválddiin, mat de fertejedje leat sii geat mearridedje eatnama badjel. Ii mahkkárga áddejupmi ahte gilli olbmui lei oamastanvuoigatvuohta (ođđaáigásaš áddejumis) iežas eatnamii, sáhti hápmet dahje doalahit. Galgá datte lasihit ahte ammahal dilli eanaš lei nugo ovdal stuorra osiin fylkkas, nugo Porsáנגgus, Lágesvuonas, Várjjagis, Guovdageainnus ja Kárášjogas. Muhto eai doppege nákcen ráhkadit čielga vieruid mat ledje nu ahte gilli sáhtii iešheanalaččat mearridit buried badjel. Searvvit váilo doppege dán áigodagas.»

- (141) Ovtta juolgenohtas son čiekŋuda:

«Ahte ámtamánni sajádat nanosmuvai oktoráddenvuogis, ii lean erenoamáš Finnmárkui, vrd. Aschehoug ... iige nu ahte báikkálaš gillegearregiid mearkkašupmi jávkka. Muhto váldoáššin lea ahte Finnmárkkus dát rievddai oktanaga dainna ahte giliid siskkáldas riektedilit garrasit rivde, oktan vástideaddji sisabahkkema dárbbuin. Dan botta go statihkalaš riektedilit Máttá-Norggas dadjal juo ‘bisso dálvvi badjel’ buorit áiggiide 1814 maŋŋil.»

- (142) Nugo Tønnesen namuha, de čuhce ealáhusdoaimmaid nuppástumit Kárášjohkiige. Doppe dan áigodagas nuppástuvai johtaleamis rádjaraštildeaddji boazodollui, ja bohte ássit geat álge eanadoaluin. Dát ferte, nugo son čállá, láivudan daid boares govahallamiid oktovuoigatvuođaid dáfus, ja dat gáibidi eiseválddiid muddemiid eatnama geavaheamis.
- (143) Dákkár mudden bođii «Kongelig Resolution ang. Jorddelingen i Finmarken samt Boplades Udvisning og Skylddæling sammesteds» miessemánu 27.b. 1775 (1775 eanačujuhanresolušuvdna). Dan lei válmmaštan ámtamánni Torkild Fieldsted, guhte promemorias lei čujuhan ahte sis geat barge eatnamiid, ii lean eará rievttálaš beassan eatnamii go dat sadjelihput ja eanačujuheamit maid ámtamánni lei sidjiide addán. Muhto dat vuoigatvuohta ii guoskan juohkehačča eallinagi badjel, «go juo buot eatnamat Finnmárkkus adnojuvvo juogekeahtá almennegin mii gulai dušše Su Majestetii».
- (144) 1775 eanačujuhanresolušuvdna cealká § 1:s ahte juohke ássansajis galgá «čjuhuvvot» nu olu eana go mii ovtta bearrašii dárbbášuvvo. Sadji galgá § 2 mielde mihtiduvvot gulli eanamihtidaninstruvssa mielde ja matrikulerejuvvot. Paragrafa 7 mielde luoitá daid čjuhuvvon sajiid «álbmogii opmodahkan» mávssu haga, earret eará dainna eavttuin c bustávas ahte jus báikki guođđá ávdin golmma jahkái, «lea diekker sadji...fas Su Majesteta hálddus, ja sirdojuvvo earáide». Eanaoamastanduodaštusaid galggai § 8 mielde ámtamánni reantokámmir gárvvistit ratifišuvnna mielde. Daid boarraseamos eanaoamastanduodaštusain lei čállojuvvon ahte ámtamánni oktan Gonagasa nammademiin «sirdá Opmodaga» dan čjuhuvvon báikái.
- (145) Dáid mearrádusaid ulbmilin lei váfistit eanadollui buoret vuođu. Muhto mu oaivila mielde ii leat eahpideaddji ahte resolušuvdna vuođdudii – *eaktudii* – ahte Gonagas oamastii Finnmárkku buot eatnamiid maid ii leat vuovdán iige earáide addán. Čielgasit oidno dát dan bokte ahte Gonagas sáhtii čjuhit sajiid gittaopmodagaide, ja go gittaopmodagat fas gulle Gonagassii jus ledje anekeahtá. Danne in sáhte oaidnit ahte lea vuođđu dan áddejupmái ahte resolušuvdna dušše lážii dili molsut giliservviin eanaoktavuođa. Dát gusto vaikke álbmot ii dárbbášan máksit čjuhemiid ovddas.
- (146) Váikkuhussan lea ahte dat eanajuohkimat mat dađis bohte resolušuvnna olis, ledje dakkár áddejumi geažil ahte stáhta dat lei eaiggát. Dát lea nannejuvvon Unjárgga-duomus 135. ja 149. teakstabihtás.

- (147) 1775 eanajuohkinmearrádusas ledje dasa lassin njuolggadusat vuovddekeahkes guovlluid geavaheapmai. Deháleamos lea ahte beahce- ja guossavuovdi «bissu ain Su Majesteta hálddus nugo dássáži», vrd. § 5 Soahkevuovdi baicce, «mearriduvvo ... dihto» ámtamánni rekvisišuvnna mielde, vrd. § 4. Dasto lea čállojuvvon 6. §:s «Dat buorit, mat dássáži leat leamaš oktasáčat olles giliide dahje álbmogii dábálaččat .. bissu ain dákkár dábálaš anus». Dan mañimuš njuolggadusa nannii giliservviid geavahanvuoigatvuohta almennegis. Geavaheapmi galggai leat nu go lei leamaš boares vieruid mielde. Vuoigatvuođaid sáhtta gohčodit almennevuoigatvuohtan.
- (148) In sáhte oaidnit ahte 1775 eanačujuhanresolušuvdna vuodđudan makkárge badjelgeahččamii dahje eará njuolgga vealaheapmin sápmelaččaid dahje muđuid báikeolbmuid ektui. Sámit meannuduvvojit dego ollesárvosaš stáhtalahtut riikkas seamma vuoigatvuođaiguin go earát. Si ožžo 6. § sihkkarastit vuoigatvuođaidaset dološvieruideaset olis, eaige lean makkárge sierranas hehttehusat oažžut čujuhuhttit eatnama. Njuolggadusat ledje, soames heivehemiiguin, seamma láhkai go mii gustui almennegiin máddin, geahča Norske Lov 1687 3-12-1. Finnmákkus muddejuvvui danne guhkás seamma láhkai go mo muđuid Norggas.

Ovdáneapmi 1775 rájes sulli 1860 rádjai

- (149) Dán áigodagas lassánii Kárášjogas olmmošlohku. 1801:s ásse 210 olbmo dán guovllus, main 48 ledje dálonat ja 162 (77 proseantta) boazodoallit geain ássanábáidi lei «duoddaris». 1865 lei olmmošlohku oktiibuot lassánan 588 rádjai, main 331 (56 proseantta) ledje boazosámit. 1800-logu olmmošlohkat čájehit ceahkkálaga ovdáneami. Eanet ássanguovlluid atnigohtet, earret eará Deanuleagis ja Anárjohkleagis.
- (150) Kárášjogas lea *boazodoallu* álgán ovttas gaskal Ávjovári, Álaheaju, Porsáŋgu ja Fálesnuori boazodoaluin, nugo Finnmákkokommišuvdna čállá rapportastis *Interne forhold i reindriften*, čanas 1 Kárášjoga birra 2022 rájes 18. siiddus. Porsáŋgu boazosápmelaččat čállojuvvo gullát Ávjovárrái 1815 rájes.
- (151) Árbevirolaš bivdosiiddat heahtihuvvo mañnil 1751. Dan sadjái bohciidejde *boazodoallosiiddat*, mat leat bearašovttastumit mas guokte dahje eanet bearraša ovttasbarget guođohemiin. Aage Solbakk govvida girjjistis *Ávjovárri – Kárášjoga historjá I. 1553-1900*, maid meahceduopmostuollu jorgalahttihii osiid dárogillii, 8. kapihtal ahte boazodoallosiiddaid vuoigatvuođaoainnu vuodđu «máŋgga láhkai» lei bivdosiidda vuoigatvuođaoaidnu: «Guohtunguovllut ja orohagat leat boazodoallosiidda oktasá vuoigatvuođat.»
- (152) Eará sániiguin ovdánedje odđa vuoigatvuođasubjeavttat, mat geavahedje riidoguovllu iešguđet osiid. Dálveguohtumiid birra sis Finnmákkus, maiddá Kárášjogas, čállá Erik Solem *Lappiske rettsstudier* girjjis, 1933 190. siiddus:
- «Dálveguohtumiid juohkin iešguđet *siiddaid* gaska lea vissásit dolos rájes ja ‘lea ieš alddis nie šaddan’. Dál dat áddejuvvo oba meariiduvvon áššin ahte duon ja duon *siiddas* galgá leat dálveguohtun duon ja duon vassis guovllus.»
- (153) Finnmákkokommišuvdna čállá boazodoallorapportastis čanas 1 38. siiddus ahte siiddat «leat máŋggaid čuđiid jagit leamaš guovddáziis boazodoalu organiseremis Kárášjogas». Dasto čállá kommišuvdna ahte siiddastallan ja johtimat gevvat «dihto eatnamiin, danne go juohke siiddas

leat dihto guohtumat juohke jahkodaga nammii.» Guorahallan rievda veaháš boahte siiddus, gos čujuhettiin dieđuide sihke 1800- ja 1900-logus celkojuvvo ahte siskkáldas guohtunjuohkin siiddaid gaskkas lea leamaš beaktilat ja rievddadan áiggi badjel. Boazodoallu lea leamaš sorjavaš «sihke dihto nannodagas ja regularitehtas ja dihto heivehanmunis guohtungeavaheamis ja siidastallamis».

- (154) Dát mearkkaša ahte manimustá dán áigodagas čuožžulii ođđa vieruiduvvan ortnet, gos areálavuoigatvuođat gullet juohke siidii siidastallamii. Iešguđet siiddat atne ovdal riidoguovllu iešguđet osiid.
- (155) *Dáloniinge lei viiddis meahccástallan.* B.M. Keilhau muhtin mátkki govvádusas Kárášjogas jagis 1828, *Reise i Öst- og Vestfinnmarken samt Beeren-Eiland og Spitsbergen i Aarene 1827 og 1828*, almmuhuvvon 1831, boahtá ovdan ahte «Kárášjoga gili ássin» ledje šibitdoallit ja guolásteadjit, ja ahte johte šibihiiguin geassit Ássebáktái «seastin dihte gittiid ássánbáikkii». Ledje mánnga geassesaji ja mat eanaš ledje legiin. Giliolbmuid meahccásteapmi leamaš eanaš gielda eatnamiin, nugo meahcceduopmostuollu lea vuodđudan.
- (156) Dáinna ii datte sáhte guorrasit ahte juohke bearaš dahje gilli leat geavahan ná stuorra guovllu. Sin meahccástallan lea leamaš ovttaskas gili ja geassesaji lahka.
- (157) Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) doaibmamušraporta 10/2013 Finnmárkokommišuvdnii govvida 52. siiddu rájes dárkilat ovttaskas giliid resursaguovlluid, ja dalle sidjiide geat dálostalle márkanbáikkis, Kárášjohtleagis, Anárjohkleagis, Deanuleagis ja Iešjohkleagis. Raportttas boahtá ovdan ahte juohke gili resursaguovlu viehka muddui leat sierra, vaikke dat maiddái muhtin muddui soaitá earaid geavaheapmis. Rádjaguovlluin daddjojuvvo ahte geavaheapmi giliid gaskkas lea leamaš muddejuvvon «eahpeformála geavahuslaš šiehttamiin», ja gaskaneaset leat eanaš gilit «eahpeformála báikkálaš juohkima mielde» iešguđet luondduriggodagain, geahča raportta 111. siiddu. NIKU govvádus vuodđuda ođđasat gálduide, muhto ii leat ággan navdit ahte lei daid mearkkašahtti earálágan 1800-logus, dalle go eai lean nu mánnga dálona.
- (158) Finnmárkokommišuvdna vuodđuda eanaš dasa ahte lea «ášši luonddus ahte báikeolbmuid geavahus ássanviesuid lahka lea leamaš intensiivabut ja viidát go dobbelis guovlluid geavahus». Oppalaš njuolggadussan lea danne «gáttus dat ahte eanaš beaivválaš meahccástallan lei lagašguovlluin», geahča kommišuvnna raportta 2. čanas 235. siddu Iešjogaleagi dáfus. Sullasaš dajaldagat leat geavahuvvon eará guovlluin, geahča 28. ja 399. siidduid.
- (159) Danne mu oainnu mielde gokčá dadjat ahte iešguđet gilisearvvit viehka muddui leat geavahan riidoguovllu iešguđet guovlluid.
- (160) Meahcceduopmostuollu válddaha lagaš oktavuoda boazosámiid ja giliolbmuid. Okta ágga manne oktavuodain ledje unnán riiddut, lea go boazosámit orro rittus gesiid. Guhká lei verddevuohta juovkkuid gaskkas. Mánnggalágan ustivuodain lonohalle dálonat gálvvuid nugo guoli, mielkki ja vuoja boazobiergguin ja -náhkiin. Dáloniin ledje velá bohccot boazosámiid ealuin (geahččobohccot), ja sáhte leat bearašlaš čanastagat joavkkuid gaskkas.
- (161) Jagi 1775 eananjuohkinresolušuvnnas ii lean álggu rájes makkárga konkrehta mearkkašumi Kárášjogas. Easka 1811–1817 áigodagas logi giddodaga – ovcci márkanbáikkis ja okta

Válgas – mihtiduvvo, vearuhuvvo, matrihkalčáliuvvo ja diggelogahallojuvvo. Buohkat ledje juo anus, ja okta dain lei eanačuoldin. Mat gulle iešguđet gittaopmodagaide diggelogahalle 55 ládjosárgá, geassesaji ja áidojuvvon eatnamat. Dan maŋŋil eai mihtiduvvon, vearuhuvvon eage matrikulerejuvvon ođđa gittaopmodagat Kárášjogas ovdal jagis 1862. Muhto gaskal 1843–1856 čálii ámtamánni 16 ámtaduodaštusa oktiibuot 105 «eanabihtáide dahje gieddelájuide». Sii adde eksklusiivva geavahanvuoigatvuoda mihtiduvvon eatnamiidda dassái go čálle eanaomastanduodaštusa.

- (162) Dihto geahččaleapmi muddet beahcečuollama vuhtto beavdegirjis gearregis Deanus jagis 1776. Muhto ii álggahuvvon makkárga stáhta vuovdebearráigeahčču gal ovdal 1856, sullii oktanaga dainna ahte vuovdebearráigeahčču áhahuvvui muđui Norggas. Easka 1856:s muorračuollan Kárášjogas galggai čujuhuvvot 1775 eanačujuhanresolušuvnna njuolggadusaid mielde. Kárášjoga ovdagoddi ohcalii 1842:s dárkileapput mearrádusaid «vuovddi dárbbaslaš suodjaleapmái». Dát čájeha ahte álbmot murrii viehka muddui, muhto dange ahte ovdagoddi oaivvildii ahte váldi muddet murrema gulai stáhta eiseválddiide.
- (163) Stuorradiggi bivddi 1824:s ráđđehusa gárvvistit ollislašgova «stáhta gullevaš giddodagain ja mo dat geavahuvvotjit». Earáláhkai go Nuorta-Finnmárkku fáldi, de diedihii Oarje-Finnmárkku fáldi – masa Kárášjohka dalle gulai – ahte doppe ledje «Stáhtii gullevaš almennegat» main báikeolbmui ledje máŋggalágan geavahanvuoigatvuodát. Finánsadepartemeanta diedihii 1827:s Stuorradiggái ahte Finnmárkkus, gos ii lean olus matrikulerejuvvon eana, «ferte gál buot dat eará moalkás áddejumis gohčoduvvot almennehat», nappo stáhtaálmennehat. Dan seamma diedihii departemeanta Stuorradiggái jagis 1845.
- (164) Propošuvnnasge mii ovddiduvvui gonagaslaš resolušuvnnas juovlamánu 8. b. 1847, *No. 21. Angaaende naadigst Proposition til Norges Storting om Udfærdigelse af en Lov om Ophævelse af § 38 i Lov 20de August 1821 om det beneficerede og Statens Gods, de celkojuvvo 23–24. siidduin ahte vuovddekeahates eatnamat Finnmárkkus «joatká ... atnit almennehin», čujuhettiin 1775 eanačujuhannjuolggadusa §§ 3 gitta 6 rádjai. Alimusriektige gohčodii Finnmárkku «almennehin» Rt-1852-404:s.*

Áigodaga maŋŋil su. 1860

- (165) Dán áigodagas lassánii álbmotlohku Kárášjogas, 588 rájes jagis 1865 ja 637 rádjai jagis 1900 ja jotkkii 2181 rádjai jagis 1960. Olles baji badjel bealli ásai Kárášjoga čoahkkebáikkis. Lohku álbmogis geat ledje boazodollui laktasan, niejai.
- (166) 1800-logu gaskamuttu rájes ja gitta 1960-lohkui áigodat lei sakka báidnojuvvon stáhta dáruiduhttinpolitihkkii, nugo Duohtavuoda- ja seanadatkommišuvdna vuđolaččat lea válddahallan raporttastis Stuorradiggái jagis 2023. Kommišuvnna mielde ledje eiseválddiid guottut sámiide, kvenaide ja vuovdesuopmelaččaide «eanaš positiivva» gitta sullii 1800-logu gaskamuddui. 1800-logu loahpaguvlui lei dát jorggihan «oppalaš assimilašuvdnapolitihkkan» fakkastuvvon lágaide ja bagadusaide, geahča 17–18. siidduid. Kommišuvdna válddaha earret eará ahte «negatiivva ja belohakkii rasisttalaš guottut sámiide, sihke eiseválddiid ja norgga álbmoga beales», dagahii ahte boazodoallu massii resursaguovlluid maŋŋil jagi 1852 Suoma-Ruošša vuostá rájá giddema, geahča 213. siiddu.

- (167) Sullii 1860 rájes ledje maiddáí earáhuhttimat sámiid vuoigatvuodaid áddejumi hárrái sin eanaviidodagaide. Oahppu stáhta matrikulerekeahates eatnamiidda Finnmárkkus birra leavai. Dat lei dan birra ahte stáhtas lei geažehis oamastanriekti, ja ahte álbmogis eai lean almmennetvuoigatvuodát eaige geavahanvuoigatvuodát. Álbmoga geavahus lei «gierdan».
- (168) 1863 eanavuovdinláhka geavahii 1. §:s dan ođđa dajaldaga «stáhta eatnamat mat leat Finnmárkkus». Govahallan ahte Finnmárku lei almmennet, guđđojuvui dan áiggi maŋŋil. Ođđa oaidnu lei láivves rievttálaš čanastupmi, earret eará go 1775 eanačujuhanresolušuvnna 6. § ii lean fámoahuhtton. Jurddašeapmi orru vuodđuduvvon dasa, nugo lea čállojuvvon dan árabut máinnašuvvon 1847 proposišuvnnas, ahte Finnmárkkus «álgoálggos ásse dušše johttiálbmot, sámit bissovaš viesuid haga», ja ahte Finnmárku «boarraseamos áiggiid rájes lea gohčoduvvon ja giedahallan kolonijjan», geahča 23. siiddu.
- (169) 1902 ja 1965 eanavuovdinlágatge vuodđudedje, nugo nu ollu eará lágat dan áiggi, dasa ahte stáhta lei oktoráddejeaddji eanaeaiggát. Earret soames sámi jienaid, lei dát oahpa dadjat juo almmá vuostálasvuoda haga gitta 1972 rádjai, dallego Sverre Tønnesen bealuštii doavtterdutkanosa *Retten til jorden i Finnmark*. Oahpa lea dál válddáláččat heaittihuvvon Finnmárkolága 5. § vuosttaš lađđasis.
- (170) Dáruiduhttinpolitihkka váikkuhii konkrehta eanavuovdinnjuolggadusaide. 1902 eanavuovdin nuolggadusat bidje 1. §:s gáibádusa ahte stáhta eatnamiid oastit «máhttet hállat, lohkat ja čállit dárogiela ja dán atnit beaivválaččat». Vaikke dieđut čujuhit dan guvlui ahte lei loažža práksis, de ii eahpiduvvo ahte eaktu dagahii váttisvuodaid kárášjohkalaččaide.
- (171) Giddodatásahemiid lohku lassánii 1863-lágas. Gaskal 1869 ja 1902 vuodđuduvvo 144 giddodaga Kárášjogas. Eatnašat ledje Kárášjoga gátti guoras, muhto giddodagat diggelogahallojuvvo Válgogas ja Kárášjotleagi vuolit osiin ja Anárjogas. Finnmárkokommišuvnna dutkamát čájehit ahte mánŋa ásaheami ovdal 1880 eai lean álgoásaheamit, muhto ásahuvvon diliid formaliseremat. Muhtin oassi vuolggahuvvui maiddáí árabut matrikulerejuvvon giddodagain. Dasa lassin stáhta lihttoláigohii dán áiggis 23 niittu, eatnašat sullii 1900, 17 eanabihtá dahje ássansaji ja 4 guollejávri.
- (172) Ahte gevve oalle moadde eananvuovdima dán áigodagas, ferte geahččat dan oktavuodas go 1895 lei gielddus vuovdit gieldda vuovdeguovlluid, vaikko muhtin muddui sáhtii spiehkastuvvot. Kárášjoga gielddastivra ávžžuhii sihke 1878:s ja maŋŋil gildosa heaittihit dahje geahpedit gildosa, geahča Sth.Prp. Nr. 95 (1895).
- (173) Stáhta ceggehii 12 duottarstobu Kárášjogas, vuosttaš 1874:s. Dasa lassin 1870-logus addojuvvo mihtádus gollebasama báikái, 1869 lága mielde, mii celkkii ahte vuoigatvuohta roggat golli okto gullá eanaeaiggádii.
- (174) 1902–1960 bajis ceggejuvvo 771 giddodaga Kárášjogas, main 160 láigohuksensaji. Dán bajisge ledje dain muhtimat ovddeš ásahuvvon giddodagain čuoldimat, muhto stuorra oassi lei ođđaásaheamit. Uhcimustá 150 niittu ja moadde guollejávri lihttoláigohuvvo. Dán baji laskama ferte bidjat olmmošlassáneami oktavuhtii, ja baji loahpageahčen velá astoáiggegeavaheami laskamii.
- (175) Stáhta gal ángirit stivríi vuovddi. 1869:s álggahuvvui almmolaš čuorvvasgávpi beahcevuovddi merkejuvvon beziin, mii lei lassin čuollama ortnega sierra lobii mielde divada máksima ovddas. Boahu manai Finnmárkku vuovdefondii. 1900-logu mielde geavai

vuovdedoallu stáhta olis. Dát guoskkai čujuhanortnegii álbmoga boaldámuša čuollamii lastavuovddis.

- (176) 1960 maŋŋil lea sullii seammalágan govva. Ledje ollu stáhtalaš disposišuvnna.
- (177) Stáhta disposišuvnnat Kárášjoga eatnamiidda maŋŋil su. 1860 sáhttá danne ná čoahkkáigeassit: Lei lassi mahtodat, muhto ii fal hirbmat viiddis jahkečuohtemolsuma rádjái. 1900-logus lei viehka stuorra mahtodagas.
- (178) Boazosámit ja giliolbmot jotke 1860 baji maŋŋil eanaš meahccásteami maid válddahallen sin bealde áiggis dan ovdal. Erenoamážit sáhttá deattuhit dan goahtearbevieru mii lea leamaš miehtá riidoguovllu. Dat lea dahkan vejolaččan háddjet meahccásteami geográfalaččat ja lea vissásit doalahan geavahusa vaikke muhtin giliin dadis fárregohte. Ládju dadis váiddui, muhto meahcceana adnui sávzaguohtumii.
- (179) Giliolbmuid eanaš meahccegeavaheapmi sáhtii ankke gitta sullii 1960 rádjai geavvat viehka muosis, ii olus seaguhemiin stáhtas iige mátkkošteaddjiid beales. Dušše rádjaguovlluin ráhŋjágielddaid giliid olbmot soite geavahastit.

Konkrehta árvvoštallan – leago kollektiivva oamastanvuoigatvuohta rábiduvvon?

Riektedilli gitta 1700-logu maŋit jahkebeallái

- (180) Lean juo konkluderen ahte Ávjovári-siidda olbmot ledje ovdal 1751 rábidan dávvirrievttálaš oktovuoigatvuođaid daidda guovlluide maid siida geavahii. Muhto dát vuoigatvuođat ledje boarrasat ruoŧa rievtti vuollásaččat iige ovdánan eanaoamastanvuoigatvuohtan. Gažaldat lea danne movt dat ovdáneđje maŋŋil go guovlu šattai Norgga beallái.
- (181) Dasto lean konkluderen ahte vuoigatvuođat ledje *geavahan-* ja *almennetrievttit* das rájes go riddoguovlu bođii Norgga sorjjasmeahtunvuođa ja jurisdikšuvnna háldui jagis 1751. Šládđen ii lean vissis juo 1751:s, muhto dat šattai mu oaivila mielde loahpalaččat čielggas dalle go 1775 eanajuohkinmearrádus bođii. Dat eaktudii ahte Gonagas dat oamastii Finnmárkkku eatnamiid, maiddái sis Finnmárkkus.
- (182) Konklusuvdna ahte Gonagas eaiggádušai, ja ahte álbmogis ledje geavahanvuoigatvuođat, ii vuodđut dušše mearrádusa hábmemii ja gonagasfámu áddejumiide. Dát lei gal dehálaš, dan ektui man nana sajádat gonagasfámu lei oktoráddenvuogis. Seamma dehálaš lea datte ealáhusdoaimma ovdáneapmi mii lei guovllus 1700-logus. Dalle molsašuvai johtaleamis boazodollui áibbas eará eanaviidodatdárbbuiguin, ja álggahuvvui dihto eanadoallu oktan dálon ássiin. Ovdáneapmi heajudii jáhkehahttimusat olbmuid jáhkku oktovuoigatvuođaid hárrái olles dološ johtalansiidda-guovllus.
- (183) Gazaldat šaddá danne ahte leago álbmot 1700-logu maŋemuš beallái, dadis go odđa dábit cigge, leat rábidan oamastanvuoigatvuođa riidoguvlui *dološ áiggi rájes geavahusa* bokte. Mearrideapmi galgá vuodđuduvvot dábálaš dávvirriektái, masa sámii dološvierut ja riekteoainnut gullet. Dasa lassin lea álbmotriekti áššáiguoskevaš.

Dávvirrievttálaš árvvoštallan – 1700-logu maŋit beali rájes

- (184) Dás muittuhan váldogažaldaga, mii lea ahte leago álbmot dološ áiggis ráðđen guovlluid «dego eaiggádin», vrd. Stiertná-duomu 96. teakstabihtáin. Dása gullá, oaivvildan, ahte go stuorát searvevuotta gáibida ovttá guvlui oktasaš oamastanvuoigatvuođa, nugo dán áššis lea, de ferte leat *oktasaš ráðđejupmi* dego dán guovllu eaiggádin mii lea rábideami vuodđun.
- (185) Geahčadeapmi lea čájehan ahte kárášjohkalaččat leat viidát meahcástallan miehtá gieldda gitta min áigái. Visot olámuttu riggodagaid lea geavadis ávkkástallan, ja gitta maŋimus soađi rádjai lea geavaheapmi sáhttán leat oba muosis. Kárášjohka lea leamaš guhkin eret guovddáseiseválddiid ja lei guhká doaresbealde ja sierra.
- (186) Mearkkašahtti álbmoga geavahusa lea, nugo lean čujuhan, ahte dat lea geavvan *iešguðet giliid ja boazosiiddaid vuolggasajiin*. Boares Ávjovári-siida govččai sullii olles riidoguovllu. Muhto dát ortnet bissehuvvui 1700-logu loahpas. Ealáhusdoaimma nuppástusaid geažil šadde dalle eanet háddjejuvvon geavahansearvevuodát. Iešguðet gilisearvvit leat viehka muddui geavahan riidoguovllu sierranas iešguðet guovlluid, ja boazosiiddat leat sámi árbevieru ja dábiid mielde eanaš juohkán guohtunguovlluid gaskaneaset. Mánnggalágan geavaheaddjit ja geavaheaddji joavkkut leat nuppiid sániiguin mánngga láhkai geavahan ja ráðđen dán stuorra badjel 5 300 km² sturrosaš riidoguovllu mánnggaid osiid. Dát govviduvvo go ná mánnga gilisearvvi ja boazosiidda leat Finnmárokrommišuvdnii ovddidan sierra gáibádusaid vuoigatvuođaid hárrái – ja belohahkii maiddá oamastanvuoigatvuođa – riidoguovllus «sin» guoski osiide.
- (187) Báikeolbmot leat čujuhan dasa ahte lea leamaš lagas oktavuotta ja ovttasbargu gaskal boazodili ja dáloniid. Dát lea erenoamážit boahtán oidnosii geavadis verddevuođa ja geahččobohccuid geavadis, ja ahte geavahanriidduid lea sáhttán eaktodáhtolaččat čoavdit. Geavat nannii eahpitkeahhtá joavkkuid gaskasaš báttiid. Muhto gálvvuid ja bálvalusaid lonuheapmi sáhttá leat váttis árvvoštallat oktasaš luondugeavaheapmin, ja nu ii oktasaš vuoigatvuođa ovdanbuktin eatnamii. Dát ferte gustot vaikke dat guoski gálvvut ja bálvalusat leat čatnasuvvon lundui. Danne in sáhte oaidnit ahte dát ovttasbarggu vuogit rievdadit *geográfalaš* guhkkodaga árvvoštallama mo juohke joavku lea geavahan nággoguovllu.
- (188) Báidnojuvvon *oktasaš ráðđejupmái* eaiggádin *olles* riidoguovllu oktan gulli riekteoinnuiguin, lea danne mu oaivila mielde leamaš láivi maŋnil go johtalansiidda kultuvra jávkkai. Báikkálaš sámi árbevierut gullevaš riekteoinnuiguin ii gal vuoduš olles gieldda álbmoga,vejolaččat sámi oassi álbmogis lea áiggiid čađa geavaheami bokte ožžon kollektiivvaláš opmodatvuoigatvuođa olles guvlui.
- (189) Dán čuoggás lea mu oaivila mielde dát ášši mearrideaddji vuogi mielde earálágan go Rt-2001-1229 Čáhput. Doppe lei dat maid gohčodivččii sámi gilisearvi Almmáivákkis Gáivuona gielddas, geavahan ja ráðđen topográfalaččat ráddjejuvvon 116 km² johkaleahkeguovllu, mii lei gili siskkobealde ja dan guhkideamis. Oktasaš ráðdejumi báidin miehtá riidoguovllu dan joavkku beales mii gáibida oamastanvuoigatvuođa, lei danne dovddus.
- (190) FeFo lea ovdandoallan ahte ferte maiddá deattuhit ahte báikeolbmuid geavahus ii eaktut oamastanvuoigatvuođa. Geavaheami sáhttá, čuoččuhuvvo, ovttastit viiddis geavahanvuoigatvuođaiguin. In mun deattut dán momeantta nu garrasit. Čáhput-duopmu čujuha ahte go sámi dološvierut ja riekteoinnut deattuhuvvojit, de sáhttá muhtin báikkálaš

álbmoga muhtin guovllu viiddis ja eksklusiivva geavahus dološ áiggis leat doarvái rábidit oamastanvuoigatvuođa.

- (191) Báikeolbmot leat deattuhan ahte guovllus leat leamaš olu darfegoađit. Sii ovdandollet ahte visteráhkadusaid ceggen lea giddodaga viidámus duohta geavahus ja danne mihtilmas eanaoamastanháldu.
- (192) Dása lean vuolggasajis ovttamielalaš. Muhto visteráhkadus ii iešalddes vuodđut rábidit oamastanvuoigatvuođa eanet go dan duoguštuvvon eanabihtái ja dihto guovllu dan birra. Vuoigatvuođaguoddi lea dasa lassin dábálaččat son dahje sii geat leat ceggen ja geavahit dan visteráhkadusa. Okta ovdamearka dasa lea meahcceduopmostuolu duopmu geassemánu 22. b. 2022, UTMA-2021-87806. Das gávnnašii duopmostuollu ahte ovttá olbmo maŋisboahhtit ledje čuoččuhan oamastanvuoigatvuođa gámmesadjái Kárášjoga gielddas. Mearrideamis ahte leago oamastanvuoigatvuohta rábiduvvon olles riidoguvlui, in šat danne deattut eanet dán geavaheamis go guovllu eará geavaheamis.
- (193) Báikeolbmot leat maiddá ovdandoallan ahte ii sáhte deattuhit stáhta rievttálaš disposišuvnnaid riddoguvllut, nugo eatnamiid vuovdin ja čujuheapmi, mánggalágan lihttolággu, niittuid čujuheapmi ja mánggalágan disposišuvnnat vuovddi hárrái. Vuoduštus lea ahte disposišuvnnaid ferte áddet váldedoaimmaheapmin, ahte lea geavvan riidoguvllu dušše uhca oasážiis, ja ahte eatnašiid dahke dáruiduhttináigodagas.
- (194) Dás muittuhan vuos dan masa lean juo čujuhan Stiertná-duomus 73. teakstabihtás ja Unjárgga-duomus 147–149. teakstabihtás, gos boahťa ovdan ahte dákkár disposišuvnnat leat áššáiguoskevaččat. Daid leat dahkan dan áddejumi vuodul ahte lea eaiggát ja julggaštii dan láhkai stáhta eaiggátvuođa eatnamiidda. Dát muitala ahte disposišuvnnaid ii sáhte lohkat leat váldedoaimmaheapmin, ii ankke 1814 maŋŋil, dalle go oamastanvuoigatvuohta suodjaluvvui buorebut. Disposišuvnnaid ferte dasa lassin, erenoamážit dađis go šadde mánggas, áddejuvvot nu ahte stáhta priváhtarievttálaš ráđđen ii ráddjen daid eanabihtáide masa juohke disposišuvdna konkreta gustui.
- (195) Lean datte ovttamielalaš báikegoddeálbmogiin ahte lea ágga dárkileabbot geahččat daid disposišuvnnaid mearkkašumi maid stáhta dagai maŋŋil sullii 1860, dalle go stáhta dohkketmeahtun rievttálaš vuoduin oaivvildii álbmoga geavahus lei dušše «gierdan». Dát disposišuvnnat leat datte seamma láganat go disposišuvnnat máid stáhta ovdal lea dahkan 1775 eanajuohkinmearrádusa láhkavuoduin. Dás ii leat eará sániiguin sáhka disposišuvnnain mii olbmuide juohká dákkár vuoigatvuođaid maid stáhta ovdal – ovdal dáruiduhttin- ja assimilerenpolitihka – livčče oaivvildan ahte olbmot juo ledje rábidan. Go disposišuvnnat maŋŋol 1860 danne eai lean vuolggahuvvon dan dohkketmeahtun rievttálaš oainnus mii čuožžilii, oaivvildan ahte ii sáhte daid garvit, vrd. maiddá Unjárgga-duomu 147. oasis.
- (196) 1902 eanavuovdinnjuolggadusaid mielde gustui, nugo lean guoskkahan, vealaheaddji giellagáibádusa giddodaga oastimis. Gáibádus heivii geahpedit stáhta eanavuovdima mahtodaga Kárášjoga olbmuide, dahje ankke maŋidit vuovdimiid. In datte sáhte garvit ahte dat eanavuovdimiid máid dahke, manifestarii oamastanvuoigatvuođa.
- (197) Go lean čađamannan stáhta disposišuvnnaid čájeha ahte mahtodat lei hui unnán gitta 1800-logu gaskamuddui. Dalle lassánii, ja 1800-logu loahpa rájes ja miehtá 1900-logu lei disposišuvnnaid govododat ja mahtodat nu stuoris ahte oaivvildan álbmot 1900-logus ii sáhttn leat rábidan oamastanvuoigatvuođa dolos áiggi rájes geavaheami bokte. Gažaldat mii báhcá,

lea danne ahte leago álbmot rábidan dákkár vuoigatvuođa geavaheamis bokte 1700-logu loahpa rájes ja 1800-logu čađa bajis, ovdal stáhta eaiggátdisposišuvnnat lassánedje mahtodagas bassi loahpas.

- (198) Čoahkáigeasun lean, dábálaš dávvirrievtti gustojumis, gávnahan ahte álbmot ii dallege rábidan riidoguvlui oktasaš oamastanvuoigatvuođa dolos áigge rájes geavaheami bokte. Deattuhan erenoamážit ahte *váilu oktasaš ráđđejumi báidnin miehtá riidoguovllu*.
- (199) Báikkálaš sámi dološvierru oktan gullelaš riekteoainnuiguin ii vuodus gal ahte gieldda ássit, dahje dušše sámi ássit, leat searvevuodas rábidan oamastanvuoigatvuođa visot riidoguvlui. Ii leat áššis gustohahtán – inge sáhtege oaidnit – ahte vuhtiiváldin sihkkarastit luondduvuodu báikkálaš sámi kultuvrii gáibida ahte oamastanvuoigatvuohta visot riidoguvlui oktasaččat dovddastuvvo buohkaide, vejolaččat gieldda sámi ássiide.
- (200) Dasa lassin deattuhan ahte stáhta disposišuvnnaidis bokte 1800-logus dađis eanet julggaštii oamastanvuoigatvuođas guvlui.
- (201) Dát mearkkaša ahte lean ovttá oaivilis meahcceduopmostuolu unnitloguin.
- (202) Lasihan dan ahte nu go dieđán, de norgga dávvirrievttis ii leat ovdal leamaš oahpis ahte hui stuorra báikkálaš álbmot dán láhkai lea rábidan stuorra meahcceguvlui oktasaš oamastanvuoigatvuođa dološáigásaš geavahusa bokte. Lagamus soaitá leat maid Eidfjord ja Ullensvang gielddat geahččaledje go gáibidedje oamastanvuoigatvuođa Hardangerduoddara goappáge beallái, vrd. Rt-1916-1249. Alimusriekti vuos celkkii ahte guovlu lei álggos stáhtaalmennet. Dasto digaštallui ovdandoallan ahte oamastanvuoigatvuohta lei rábiduvvon oamastusa ja dološáigásaš geavahusa bokte. Gielddaide ii mieđihuvvon, ja vuoduštus lei ahte disposišuvnnat manne dobbelii go almennetvuoigatvuohta, geahča 1252. siiddu. Mu oaivila mielde dát veadjehahtá dan ahte dán ášši gáibádusaid ii sáhte dávvirrievttálaččat vuoduštit.

Álbmotrievtti mearkkašupmi

- (203) Mu oaidnu lea ahte ILO 169 ii jođit eará bohtosii. Go siskkáldasrievttálaš eavttut oamastanvuoigatvuođa rábideapmái guhkesáigásaš geavaheami bokte eai leat devdojuvvon, oaivvildan ahte 14. artihkal nr. 1 ii gáibit ahte oktasaš oamastanvuoigatvuohta *olles* riidoguvlui ferte dohkkehuvvot *olles* álbmogii Kárášjogas, vejolaččat dán sámi oassái.
- (204) Nugo guoskkahin konvenšuvnna oppalaš čadamannamis, de ferte dat *subjeakta* masa 14. artihkal nr. 1 vuosttaš cealkka gáibida ahte oamastanvuoigatvuohta dan vuoru galgá dohkkehuvvot, mearriduvvot dan mielde gii lea *doaimmahan* dan riektevuođđudeaddji geavahusa. Dán láhkai doahttaluvvot báikkálaš sámi dološvierut ja riekteoainnut. Go lean gávnahan ahte ii doaimmahuvvon geavahus eaige dološvierut ja riekteoainnut vuoduš oktasaš oamastanvuoigatvuođa olles álbmogii olles riidoguovllus, de in sáhte oaidnit ahte mearrádus gáibida ahte dákkár oamastanvuoigatvuođa galgá dohkkehit.
- (205) Lea ágga aiddostahttit ahte in dasto leat mearridan oaivila ahte leatgo ovttaskas olbmot, gilisearvvit, siiddat dahje earát Kárášjogas rábidan oamastanvuoigatvuođa «iežaset» guovlluide dološáigásaš geavahusa bokte. Dát subsidieara gáibádusat eai leat ášši oassin Alimusrievtti ovddas. Namuhan velá ahte kárášjohkalaččain ihkinassii lea viiddis geavahanvuoigatvuođat beroškeahhtá Finnmárolágas.

- (206) Lasihan ahte jus 14. artihkal nr. 1 vuosttaš cealkaga galggašii áddet nu ahte dat gáibida olles álbmogii dahje sámii oassái dovddastuvvo oamastanvuoigatvuohta olles guvlui, de livččii mus váttis ovtastit dávvirrievttálaš árvvoštallamiid konvenšuvnna gáibádusain. Muittuhan dás ahte vuoigatvuođaid ii sáhte gávnnaht njuolggá ILO 169:s. Muhto nu go dulkon ja geavahan 14. artihkkala nr. 1, in dárbbas lagabut oaivvildit presumšuvdnaprinsihpa olámuttu hárrái.
- (207) Báikegoddeálbmot lea maiddá čujuhan ON nállevealahankonvenšuvdnii 1965 (RDK), mii gusto dego norgga láhka ovtadássásašvuođa- ja vealahanlága § 5 mielde. 5. artihkal d bustávva v romárlahku gáibida ahte stáhtat «undertake to prohibit and to eliminate racial discrimination in all forms» earret eará čearddalaš vuodul doaimmahettiin vuoigatvuođa oamastit giddodagaid. Dainna duogážin maid lean dadjan, in sáhte áddet ahte oamastanvuoigatvuođagáibádusaid mearrádusas dán áššis lea makkárga sámiiid vealaheapmi. Máinnašepmi ahte RDK rihkkovuo, ii dainna olát gosage.

Konklusuvdna ja áššegolut

- (208) Mu konklusuvdna šaddá danne ahte ii Kárášjoga báikegoddeálbmot iige dán báikegoddeálbmoga sámii oasis leat riidoguvlui kollektiivvalaš oamastanvuoigatvuohta. Dát mearkkaša ahte Finnmárkkuopmodat ferte áššehuvvat Kárášjoga Sámiid Searvvi oktan earáid guoddalanáššis, ja ahte guoddaleapmi Orohagas 13 ja Orohagas 16 ja earáin ferte hilgojuvvot.
- (209) Kárášjoga Sámiid Searvi oktan earáiguin ovddidedje meahcceduopmostullui subsidiára gáibádusaid maid, almmá meannudemiin doppe, leat guoddaluvvon Alimusriektái. Dáid gáibádusaid meannudeapmi berrešii mu oaivila mielde jotkojuvvot meahcceduopmostuolus. Čielggadan dihtii ahte dát galgá geavvat, fámohttojuvvot meahcceduopmostuolu duopmu, vrd. riidolága § 30-14 nuppi lađđasiin.
- (210) Oasálašveahkki Máhkarávjjii siida lea gáibidan máksojuvvot sutnje áššegoluid Alimusrievtti ovddas. Siidii lea miedihuvvon nuvtá áššejodiheapmi Alimusrievtti ovddas. Oaivildan leat čielggas ahte áššegoluid ii galgga miedihit danne go nana ákkat dahket govtolažžan luvvet Kárášjoga Sámiid Searvvi oktan earáiguin ja Orohaga 13 ja Orohaga 16 oktan earáiguin dán ovddasvástádusas, vrd. riidolága § 20-2 goalmát lađđasiin. Guoddalanášši lea čuoččalahttan prinsihpalaš ja eahpečielga gažaldaga maid dáid beliin lei buorre ágga geahččalahttit Alimusrievttis.
- (211) Jienastan dán

D U O P M U :

Guoddalanáššis nr. 23-101553SIV-HRET, Finnmárkkuopmodat vuostá Kárášjoga Sámiid Searvvi oktan earáiguin :

1. Finnmárkkuopmodat áššehuvvá gáibádusas ahte oamastanvuoigatvuohta daid vuovddekeahkes eatnamiidda Kárášjoga gielddas gullet kollektiivvalaččat gieldda álbmogii.
2. Meahcceduopmostuolu duopmu fámohttojuvvot.
3. Máhkarávjjii siidii eai dovddastuvvo áššegolut Alimusrievtti ovddas.

Guoddalanáššis nr. 23-101689SIV-HRET, Orohat 13 ja Orohat 16 oktan earáiguin Finnmárkkuopmodaga vuostá:

1. Guoddaleapmi hilgojuvvo.
2. Máhkarávjuu siidii eai dovddastuvvo áššegolut Alimusrievtti ovddas.

(212) Duopmár **Bergh:**

Sierraoaivil

Mu váldooaidnu

- (213) Lean joavdan seamma bohtosii go meahcceduopmostuolu eanetlohku. Mu oainnu mielde lea Kárášjoga báikeolbmui riidoguvlui oamastanvuoigatvuohta. Vuoigatvuohta gullá ollásit báikeolbmui iige dušše sámi oassái. Oaivvildan danne ahte Finnmárkkuopmodaga (FeFo) guoddaleapmi Kárášjoga Sámiid Searvvi ja Kárášjoga gieldda oktan earáiguin áššis ferte hilgojuvvot. Orohaga 13 ja Orohaga 16 oktan earáiguin guoddaleapmi ferte mu oaivila mielde maddái hilgut.
- (214) Nana muddui sáhtán guorrasit daid duohta ja rievttálaš árvvoštallamiidda maid meahcceduopmostuolu eanetlohku vuodđuda.
- (215) Mánnga čuoggás sáhtán maddái guorrasit vuosttašjienasteaddji čadamannamii. Datte lea eará oaidnu soames guovddáš gažaldagaide.
- (216) Mu oainnu mielde lea Kárášjoga álbmot ráđđen eatnamiid dan láhkai ahte gustojeaddji nátionála rievtti mielde lea rábidan oamastanvuoigatvuođa dan nággovuloš guvlui. Báikeolbmot, geat eatnašat leat leamaš sámit, leat doaimmaiha *oktasas* geavaheami ja ráđdejumi. Dán oktavuođa lea mus eará oaidnu go vuosttašjienasteaddjis sihke rievttálaš vuolggasajiin ja duohta diliid árvvoštallamis. Dát siskkilda maddái álbmotrievtti mearkkašupmái ILO-konvenšuvna nr. 169 eamiálbmogiid ja čeardaálbmogiid birra iehčanas stáhtain (ILO 169).
- (217) In sáhte dasto čuovvut vuosttašjienasteaddji go son konkrehta árvvoštallama vuolggasajis vuodđuda dasa ahte Gonagas juo 1751 rájes lei rábidan oamastanvuoigatvuođa sis Finnmárkku eatnamiidda. Inge sáhte oaidnit ahte stáhta goassige dan maŋŋil lea ásahan oamastanvuoigatvuođa. Munne ii leat ággan vuđolaččat mannat stáhta 1900-logu disposišuvnaide. Ovdal dán ledje báikeolbmot, nugo oainnán, iahkassii rábidan riidoguvlui oamastanvuoigatvuođa.
- (218) Mu oainnu mielde dán áššái dárbbasuvvo čoahkis čadamannan das maid oainnán leat guovddáš duogázin mearrideamis daid gažaldagaid maid bohciidahtá.

Finnmárkolága ja kártenproseassa duogáš

Álggaheaddji mearkkašeamit

- (219) Finnmarkkoláhka lei hirbmat guhkitáigásaš ja viiddis láhkabarggu boadus. Vuosttašjienasteaddji lea jienas guoskkahan dán barggu osiid. Dan lea maidái govvidan HR-2016-2030-A *Stierdná* 57–61. teakstabihtta ja HR-2018-456-P *Unjárga* 4–16. teakstabihtta. Nugo ádden, lea duogáš mearkkašahtti dasa mo lága galgá áddet, ja mo kártenproseassa mas dát ášši lea oassin, galgá čađahuvvot.

Čielggadanbargu ovdal Finnmarkkolága proposišuvnna

- (220) Riidu Áltá-Guovdageainnu čázádaga huksema hárrái 1970-logus čájehii stuorra dárbbu čielggadit sámiid vuoigatvuođaid Finnmarkkus. Ráđdehus nammadii jagis 1980 Sámevuoigatvuođalávdegotti, mii 1984:s almmuhii vuosttaš čielggadeamis, NOU 1984: 18 *Om samenes rettsstilling*. Čielggadeapmi lei vuodđun mearridit lága Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra lága (sámelága) 1987:s. Norgga stáhta geatnegasvuođat sámi álbmoga ektui vel eanet čalmmustahtui 1988 mearrideames dan mii dál lea Vuodđolága § 108 – álgoálgosas § 110 a. 1990:s ratifiserii Norga vuosttaš riikan ILO 169.
- (221) Vuosttaš vuđolaš čielggadeapmi oamastandiliid hárrái Finnmarkkus lei NAČ/NOU 1993: 34 *Vuoigatvuohta Finnmarkku eatnamiidda ja čáziide ja daid hálddašeapmi / Rett til forvaltning av land og vann i Finnmark* bokte, maid čálii bargjoavku – riektejoavku – Sámevuoigatvuođalávdegotti olis. Konklusuvnnain earuhii riektejoavku gaskal siskkit ja olggut Finnmarkku. Olggut Finnmarkku dáfus, konkluderii joavku čielggadeami 261. siiddus ahte stáhta lea ovddeš matrikuleren guovlluid eaiggát fylkka dán oasis, geahča velá Stierdná-duomu 88. teakstabihtta.
- (222) Sis Finnmarkku eanaeaiggáduššanbeliid árvvoštallamis lei riektejoavkkus sierraoaivilvuohta. Čielggadeami 261. siiddus deattuhuvvo guokte mearkkašahtti erohusa gaskal siskkit ja olggut Finnmarkku. Čujuhuvvui ahte sis Finnmarkkus otná dan beaivvi lea nana muddui sámeálbmot, ja fylkka dán oasis lei ruohta jurisdikšuvnna vuollásaš gitta 1751 rádjai. Riektejoavkku eanetlohku datte čeahkkáigesii, nugo vuosttašjienasteaddji dárkilit govvida, ahte ferte atnit stáhta sis Finnmarkku eaiggádinge, *cieggan riektedili* vuodul.
- (223) Riektejoavkku miellahtus Otto Jebensa lei eará oaivil sis Finnmarkku ektui. Son konkluderii ahte nannoseamos ákkat celket ahte álbmogis lea oamastanvuoigatvuohta dán guovllu dievas luondduriggodagaid ráđdejumi vuodul. Nugo son dan oinnii, sáhtta oamastanvuoigatvuohta «doarvái vuimmiin» vuodđuduvvot dábalaš siskkáldas riektegálduide iige leat massojuvvon stáhta disposišuvnnaid geažil. Dát ankke ferte «šaddat boadusin go siskkáldasrievttálaš gáldut dulkojuvvot álbmotrievttálaš ovdáneami ja daid gáibádusaid vuodul maid dát ovdáneapmi bidjá norgga riektái» geahča čielggadeami 295. siiddu.
- (224) Nugo vuosttašjienasteaddji lea válddahallan, de riektejoavkku konklusuvnnaid digaštalle ja moite. Dát doalvvuhii earret eará Sámevuoigatvuođalávdegotti álbmotriektejoavkku čielggadeapmái, mii lea almmuhuvvon namas NOU 1997: 5 *Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett*.

- (225) Álbmotriektejoavku guorrasii riektejoavkku uhcitlohkui Otto Jebensa; álbmotrievttálaš árvoštallamiidda. Čielggadeamis 3.3.3.2 čuoggás daddjo earret eará:

«NAČ/NOU 1993: 34:s bidjá Otto Jebens vuodđun ahte sámi álbmoga geavahus mii lea leamaš Sis Finnmárkkus (eanaš Guovdageainnu ja Kárášjoga gielddain ja Deanu gieldda bajit oasis), lea doarvái dasa ahte sámit (ILO 169) 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš čuo. vuodul sáhttet dán guvlui doarjalit oamastan- ja háldovuoigatvuodaid. Dán áddejumis leat ovttamielalaččat.

...

Rádjageassimis gaskal guovlluid maidda sámiin lea gáibádus oažžut dohkkehuvvot oamastan- ja háldovuoigatvuodaid, ja guovlluid maidda sis lei gáibádus dušše dohkkehuvvot geavahanvuoigatvuoda, ferte ee. deattuhuvvot man stádis ja čalmmus sápmelaš ássan dán guovllus lea leamaš. Dasto ferte deattuhit ahte leago guovllus leamaš eará ássan, vai leatgo leamaš eanaš dušše sámit dáid geavahan.»

- (226) NAČ/NOU 1994: 21:s *Finnmárkku eatnamiid ja čázadagaid geavaheapmi historjjálaš geahččamiin / Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv* lei Sámevuoigatvuodálávdegoddi dasto ovdanbidjan historjjálaš čielggademiid njeallje áššedovdi beales. Riektejoavkku, álbmotriektejoavkku ja historjjálaš áššedovdiid čielggadeamit ledje vuodđoávdnasiid mielde Sámevuoigatvuodálávdegoddi čielggadeamis NOU 1997: 4 *Naturgrunnlaget for samisk kultur*, mii ávdnii vuolggasaji Finnmárkolága lálkaevttuhussii maid ráđđehus ovddidii dás Ot.prp. nr. 53 (2002–2003).

- (227) NOU 1997: 4:s čujuha Sámevuoigatvuodálávdegoddi mearkkašupmái sihkkarastit ja joatkit sámi kultuvrra luonddivuodđosa oktan ealáhusaiguin ja servodateallimiin. 3.3.4. čuoggás cealká lávdegoddi dan oktavuodas earret eará:

«Lávdegoddi lea dan áddejumis ahte sii guđet sámi ássanguovlluin ávkkástallet muhtin lágan árbevirolaš luondduriggodagaid ja ealáhusdoaimma, berrešedje nannehahttit sin vuoigatvuoda ja duohta beassama meahcceburiiid ávkkástallamii, ja dasto oažžut geavahussii oadjebasvuoda mii gullá nannejuvvon hálddašanvöldái ja nannejuvvon rievttálaš suodjalussii. Sámi ássanguovlluin gos árbevirolaččat leat meahccealáhusat ja dábálaš guolásteapmi, joatká álbmot dájvja sámi árbevieruin, ja nu dainna mihtilmasvuodain man geažil sáhtta sárdnut sierra ávnaslaš sámi kultuvrra birra.»

- (228) Sámevuoigatvuodálávdegoddi ovdandoallá nappo ahte sámi kultuvra lea laktasan daid earálágan meahccealáhusaide maid sámit árbevirolaččat dahket, ja ahte dárbbasuvvo rievttálaččat gáhttet meahcásteami. Lávdegoddi lei mánggalágan oaidnu dasa mo dán berrešii čadahit, ja čielggadeapmi sisdoalai mánga molssaevttu.

Láhkaproposišuvdna ja Stuorradikki meannudeapmi

- (229) Finnmárkolága proposišuvnnas Ot.prp. nr. 53 (2002–2003), ovdandoallá departemeanta álggahettiin ahte váldoulbmilin lágain lei lonuhit eahpesihkkarvuoda ja nákku Finnmárkku eatnamiid ja čáziid vuoigatvuoda hárrái. 36. siiddus čujuhuvvo ahte mánggalágan aspeavttat gažaldagas ahte gean sáhtta dadjat oamasta eatnamiid ja geas leat geavahanvuoigatvuodát Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide, lea leamaš «guorahallon ja čuvgejuvvon mánggaid duhát siidduin golmma logijagi botta», ja ahte mearkkašahtti sivvan dasa lea «ahte gažaldat lassin dan juridihkalaš eahpitkeahhtá lea velá čearddalaš, kultuvrralaš, historjjálaš ja politihkalaš dimenšuvdna».

- (230) Departemeantta láhkaevttohus lei ahte FeFo:i galggai sirdit oamastanvuoigatvuođa visot fylkka matrikulerekeahes eatnamiin. Evttohus mearridii § 5:s ahte láhka ii «duohtat priváhta dahje kollektiivva vuoigatvuođaid mat leat oamastusa dahje dološáigásaš geavaheami vuođu.» Dát ii datte sisdoala dálá vuoigatvuođaid kártema mearrádusaid.
- (231) Proposišuvnna 86. siiddus cealká departemeanta ahte ILO 169 lea «guovddáš riektegáldu go sámi vuoigatvuođat Finnmárkku eatnamiidda ja čáziide galget mearriduvvot». Dasto celkojuvvo 88. siiddus, nugo vuosttašjienasteaddji lea válldahallan, ahte departemeantta áddejumi mielde leat «Finnmárkkus guovllut ILO-konvenšuvnna 14. art. nr. 1 goappašiid kategoriijain», ja ahte «olles dahje oasit sis Finnmárkkus leat fátmastuvvon dan vuosttaš molssaektui, namalassii guovllut maidda sámiin lea ‘oamastan- ja hálldovuoigatvuođa’ gáibádus».
- (232) Departemeanta nappo báhkodii čielga oaiváldaga vuoigatvuođaid dáfus konvenšuvnna mielde sis Finnmárkkus. Dán ferte geahččat álbmotriektejoavkku konklusuvnna ektui ahte sámeálbmoga geavahus sis Finnmárkkus lea doarvái doarjalit guvlui oamastan- ja hálldovuoigatvuođaid, vrd. konvenšuvnna 14. artihkkala nr. 1. vuosttaš cealkagiin.
- (233) Seammás vuodđudii departemeanta dasa ahte hálldášnortnet mii evttohuvvui, vaikke oamastanvuoigatvuohta biddjui FeFo:i, livčče sámi álbmogii addán vuoigatvuođaid mat livčče doarvái deavdit konvenšuvnna gáibádusaid, maiddáid daid guovlluide maid fátmasta 14. artihkal nr. 1 vuosttaš cealkka.
- (234) Guovddáš gažaldat Finnmárkolága meannudeamis Stuorradikkis lei ahte leigo dát eaktu riektá. Dán birra čujuhan vuosttašjienasteaddji válldahallamii ja Unjárgga-dupmui 12–16. teakstabihtái.
- (235) Finnmárkolága 5. § loahpalaš hábmen bođii sadjái Stuorradikki, Sámedikki ja Finnmárkku fylkkadikki gaskasaš viiddis konsultašuvnnaid boadusin. Innst. O. nr. 80 (2004–2005) 14–15. siiddus čilge justiisálavdegoddi proseassa birra Stuorradikki meannudeami oktavuodas. Lávdegotti eanetlohku deattuha ahte lea leamaš «dehálaš Finnmárku gávdnat čovdosiid mat leat ovttaláganvuodas álbmotrivttiin, ja maid sihke Sámediggi ja Fylkkadiggi sáhttet dohkkehit».
- (236) Nugo vuosttašjienasteaddji lea válldahan, de sihke Sámediggái ja Finnmárkku fylkkadiggái ovdanbiddjui lávdegottis eanetlohkoárvalusa álgoevttohus ja guorrasuvvui dása. Sámedikki ja fylkkadikki guorraseami duogáš boahtá ovdan mearrádusain mat leat evttohusa 3. ja 4. mildosat. Guoskevaš orgánaid oaiváldagat leat mu mielas guovddážis go eavttut dan čovdosii mii válljejuvui, galgá mearriduvvot. Dát guoská áinnas kártema ja rábiduvvon vuoigatvuođaid dohkkeheami prosessii.
- (237) Sámedikki mearrádusas deattuhuvvo álggadettiin ahte láhka vuodđuduvvui «dovddastussan ahte soabadeami dárbu gaskal stáhta ja sámiid ovddeš áiggiid vearrivuodá ovddas, ja dárbu váfistit ahte sámiid girjás kultuvra ja eallinvuohki galgá seailut boahteáiggisge». Vuosttašjienasteaddji lea bájuhan kártenproseassa mearrádusas teakstabihtá. Ráhkkaneddji teakstabihtás celkojuvvo:

«Konstaterejuvvo ahte láhkaevttohus dohkkeha ahte sámit geavahusaset bokte dolosaiggi rájes leat vuodđudan vuoigatvuođaid eatnamiidda ja luondduriggodagaide Finnmárkkus, ja ahte dát vuoigatvuođat seilot ja galget kártejuvot ja suodjaluvvot sierra proseassaid

bokte. Árbevirolaš sámi meahcásteapmi lea dán lága bokte ožžon vuosttaš lágaláš dohkkehusa, mii lea Sámediggái leamaš hirbmat mearkkašahttin.».

- (238) Sámediggi guorrasii nappo dan loahpalaš láhkaevttohussii dan vuodul ahte cieggan vuoigatvuodát galge seailut, ja ahte dat galge kártejuvvot.
- (239) Finnmárkku fylkkadikki mearrádusas boahtá ovdan ahte fylkkadiggi «doarju cegget kommišuvnna identifiseren dihtii dálá vuoigatvuodaid». Fylkkadiggi ovdandoalai muđui ahte láhkaevttohus fertii vuodđuduvvot «doahttalemiin riikkaidgaskasaš regeliid ja konvenšuvnnaid», ja ahte boahteáigásaš hálddašanmálla fertii vuodđuduvvon «seamma vuoigatvuodát buot čearddalaš joavkkuide» prinsihppii.
- (240) Árvalusa 15. siiddus cealká justiisálávdegotti eanetlohku ahte «daid ollistemiiguin ja muddemiiguin maid dát eanetlohku evttoha Ráđdehusa láhkaevttohusa ektui», de láhka «čielgasit deavdá Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid». Dán oktavuodas ovdandoallá eanetlohku čuoggáid mielde earret eará:
- «– Prinsipiála hámis celkojuvvo ahte sámit guhkes áiggi eatnamiid ja čáziid geavaheami vuodul leat rábidan vuoigatvuodaid Finnmárkku eatnamiidda. Vuoigatvuodát leat rábiduvvon beroškeahtá čearddalaš duogáža. Dát guoská Finnmárkku eará ássiidege.
 - Dálá vuoigatvuodát, sihke sámiid ja earáid, galget kártejuvvot ja dohkkehuvvot sierra kommišuvnna ja sierraduopmostuolu bokte.»
- (241) Eanetlohku deattuha nappo ahte dálá vuoigatvuodaid galgá *kártet* ja ahte daid galgá *dohkkehit*. Sámedikki ja fylkkadikki eavttuid mielde. Dán proseassa birra cealká lávdegoddi dasto 18. siiddus:
- «*Eanetlohku áigu mearkkašuhttit ahte Finnmárkokommišuvdna čielggadeamis bokte sáhtá gávnnaht ahte leat geavahanvuoigatvuodát Finnmárkkuopmodaga eatnamiin, ahte eatnamat maidda Finnmárkkuopmodat lea eaiggát duohtavuodas eaiggáduššet earát, vejolaččat ahte dasa lassin leat geavahanvuoigatvuodát seamma eatnamiin vel goalmátolbmuide.*»
- (242) Eanetlohku ovdandoallá ahte kártenproseassa boadus sáhtá šaddat ahte nanuduvvo ahte guovlluid maidda FeFo lága mielde lea čállojuvvon eaiggádin, duohtavuodas eaiggádit earát. Dán váikkuhus šattašii ahte sihkastuvvo FeFo hálddašeapmi dán guvlui.
- (243) Viidáseappot, nugo vuosttašjienasteaddji lea bájuhan, ovdandoallá justiisálávdegotti eanetlohku ahte ILO 169 ii geatnegahte ovttaga kategoriseret 14. artihkkala nr. 1 juogu vuodul. Dán ádden nu ahte ii galgga dahkat makkárga oppalaš árvvoštallama ahte guđe guovllut Finnmárkkus gullet 14. artihkkala nr. 1 iešguđet kategorijai. Kárten galgá leat konkrehta, namalassii laktasan daid gáibádusaide maid bidjá ovdan Finnmárkokommišuvdnii ja veadjá čuovvuluvvot rievtálaš meannudeamis. Dákkár meannudeamis leat álbmotrievttálaš gáldut áššáiguoskevaččat, dan dábálaš presumšuvdnaprinsihpa mielde. Dát áššáiduhtá eahpitkeahhtá ILO 169 14. artihkkalii nr. 1.

Čoahkkáigeassu

- (244) Dat viiddis bargu maid dál lean čilgen, addá mu oaivila mielde dehálaš vuolggasajiid kártenproseassa čađaheapmái.
- (245) Finnmárkolága olahusmearri nugo dat lei evttohuvvon departemeantta proposišuvnnas, lei – nugo lean válddahan – lonuhit eahpevissisvuoda ja riiddu eatnamiid ja čáziid vuoigatvuodaid hárrái Finnmárkkus. Sis Finnmárkku dáfus, lei oktanaga departemeantta vuolggasajiin ahte fylkka dán oasis ollásit dahje belohahkii leat guovllut maidda sámiin lea oamastan- ja ráđđenvuoigatvuoda gáibádus ILO 169 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkaga njuolggadusaid mielde. Dát oaiváldat departemeantta bealde lei vuodđuduvvon daid vuodolaš čielggademiide mat ledje čađahuvvon gitta Sámevuoigatvuodálávdegotti ásaheami rájes 1980:s.
- (246) Dán vuolggasaji vejolaš váikkuhus sáhtášii leat lága bokte nannet oktasáš oamastanvuoigatvuoda álbmogii vissis guovlluin Finnmárkkus. Ot.prp. nr. 53:s (2002–2003) digaštalai departemeanta mánggalágan málliid, muhto ii válljen diekkár čovdosa. Láhkaevttohusa eaktun nugo dat ovdanbiddjui, lei ahte hálddašanortnet mii evttohuvvui olles Finnmárkui, livččii sámi álbmogii addán vuoigatvuodaid mat livččii doarvái deavdit konvenšuvnna gáibádusa, daid guovlluidege maid fáttmasta ILO 169 14. artihkal nr. 1 vuosttaš cealkka.
- (247) Stuorradikkis lei viiddis meannudeapmi ja das lei earret eará álbmotrievtti lagabut čielggadeapmi ja Sámedikkiin ja Finnmárkku fylkkadikkiin ráđđádallamat. Láhka gárttai guovddáš čuoggáin viehka earálágan go mo departemeanta lei evttohan. Kártema ja rabiduvvon vuoigatvuodaid dohkkeheapmi ortnet bodii sadjái ILO 169 14. artihkkala nr. 2 geatnegasvuodaid njuolgga čuovusin. Lága dadjanvuohki ja komiteaevttohusa cealkámušat eai guođe ovttaga eahpádusa ahte kártenproseassa lei oaivvilduvvon leat sihke oamastan- ja geavahanvuoigatvuodaid duohta kárten gustojeaddji nátionála rievtti vuodul.
- (248) Dán vuolggasaji lea vuosttašjienasteaddjige válddahan. Munnje lea mearkkašahtti deattuhit, vaikke ii leatge guovtteoaivilvuohka dán birra, ahte láhka čujuha ahte dávvirriekti galgá gustohit sámi premissain, ja ahte lágain lei olahusmearrin deavdit min álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid.
- (249) Nugo láhka mearriduvvui, dan viiddis proseassa ektui mii jođihii láhkii, lei mu oainnu mielde lagas jurddaboáđus ahte kártema boáđus sáhtii šaddat ahte sis Finnmárkku muhtin guovlluid eaiggáduššet doppe álbmot, iige FeFo. Vaikke dat – nugo vuosttašjienasteaddji čujuha oainnus veadjehahttimii – eai leat norgga dávvirrievttis ovdamearkkat dán rádjai ahte báikegoddeálbmot lea ožžon dohkkehit vuoigatvuodaid nu stuorra meahcceguovlluide go dás lea sáhka, ii sáhte olles láhkaproseassa áddet eará láhkai go ahte láhkaaddi diktá leat dákkár bohtosa.
- (250) Seammas ádden nu ahte lei doaivva ja jáhkku ahte čoavddus ahte FeFo oktasáš eanaeaiggátorgánan livččii jaskkodahtán ja dohkkehuvvo, ja ahte dán vuodul ii livččii gustohan dal olus oktagaslaš ja oktasáš vuoigatvuodaid gáibádusa. Láhkaovdabargguid mánga cealkámuša állanit dán guvlui. In datte sáhte oaidnit ahte dákkár áddejupmái dahje dákkár cealkámušaide sáhtta bidjat makkárga rievttálaš mearkkašumi. Seamma guoská gáttuide stuorradiggemeannudeami botta ahte gosa son kártenproseassa dolvvošii.

- (251) Čorgatvuoda dihtii mearkkašahhtán ahte dan maid Justiisadepartemeanta dovddahii Finnmárolága proposišuvnnas mo áddet ILO 169 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkaga, ii eisege leat njuolgga rievttálaš mearkkašupmi dan dulkomii maid dán áššis ferte dahkat. Go dán datte geasán ovdan, lea danne go dat fátmastuvvui Finnmárolága loahpalaš hábmema vuodđun, maiddá kártenproseassa njuolggadusaid, mii Stuorradikkis geavai.

Kártenproseassa vuoddu

- (252) Finnmárolága §§ 5 ja 29:s boahtá ovdan ja dan lean bájuhan justiisalávdegotti árvalusevttohusas, ahte kártenproseassa galgá geavvat gustojeaddji nationála rievtti vuodul. Nu go vuosttašjienasteaddji lea válldahallan, de dološáigásaš geavahusa njuolggadusat dás leat guovddášis.
- (253) Seammás lea deattuhuvvon ahte nationála vuoigatvuohta/riekti maiddá siskkilda sámi dološvieruid ja riekteoainnuidd. Nugo vuosttašjienasteaddji deattuhii, de čujuhuvvo Unjárgga-duomu 123. teakstabihtái Rt-2001-769 *Selbui* ja Rt-2001-1229 *Čáhpuhii*, gos lea deattuhuvvona ahte «go dábálaš nationála dávvirievttálaš njuolggadusaid galgá geavahit mearridan dihtii sámiid vuoigatvuođaid, de galgá dan dahkat sámi eavttuid vuodul». Maid dát mearkkaša, lea govviduvvon *Čáhput*-duomu sitáhtain 1252. siiddus, masa oainnán ákka dás geardduhit:
- «Jus vástideaddji geavahusa lea eará duogáža olbmot dahkan, livččii dat speadjalastán ahte oaivvildedje oamastit guovllu. Sámit, geat Almmáivákki álbmogis leat leamaš ráđđejeaddji oassin, baicce ii leat sin oktasaš luondduriggodatávkkásallamiin seamma vierru jurddašit oamastanvuoigatvuođa. Datte gávdno nugo čujuhuvvon muhtin ovdamearkka dasa ahte leat geavahan dajaldagaid mat nannosit vuodustit oamastanvuoigatvuođa áddejumi. Jus dat hehte vuoigatvuođarábideami dološáigásaš geavahusa bokte ahte gávdnojit eanamus ovdamearkkat ahte leat sárdnon geavahanvuoigatvuođas, de sin ráđdejupmi, mii sisdoalus vástida oamastanvuoigatvuođa doaimmahit, biddjojuvvot eahpeoiddolaš sierradillái álbmoga muđui ektui.»
- (254) Nugo deattuhuvvon Unjárgga-duomus 124. teakstabihtás deattuhii justiisalávdegoddi Innst. O. nr. 80 (2004–2005) 36. siiddus, ahte riektečielggadeapmi mii galgá geavvat Finnmárolága § 5 mielde, galgá vuodđduvvot daid prinsihpaide mat bohte oidnosii Selbu- ja Čáhput-duomuin.
- (255) Dasto čuovvu das maid lean čilgen, ahte álbmotrievttálaš njuolggadusat, maiddá ii uhci musat ILO 169, lasihuvvui stuorra deaddu Finnmárolága ráhkkaneami ja mearrideami oktavuodas.
- (256) Vuosttašjienasteaddji lea čilgen Finnmárolága § 3 sisdoalu. Nugo son čujuha, § 3 vuosttaš cealkka dahká ILO 169 «belohahkii ovttašahhtima». Kártenprosessii miellddisbuktá dát, nugo válldahuvvan Stiertná-duomus 76. teakstabihtás, ahte vuoigavuođaid ii sáhte njuolga konvešuvnnas gávnnavvot.
- (257) Seammás mearrida § 3 nubbi cealkka oppalaččat ahte lága galgá geavahit álbmotrievtti njuolggadusaid olis eamiálbmogiid ja veahádagaid birra. Unjárgga-duomus 103. teakstabihtás daddjojuvvo dán mearrádusa mearkkašumi birra:

«Paragrafa 3 nuppi cealkaga mearrádus mearkkaša ahte dan muddui go ILO-konvenšuvdna ii leat ovttašahhton § 3 vuosttaš ceallkagis, de dat datte oažžu sakka

mearkkašumi lága gustojumis. Dát čuovvu dábálaš presunšuvdnaprinsihpasge, mii lea dan birra ahte norgga riekti nu guhkás go vejolaš galgá dulkojuvvot álbmotrievtti olis.»

- (258) Vuosttašjienasteaddji deattuha ahte cealkámuš ahte konvenšuvnnas lea «sakka mearkkašupmi» laktasa lága gustojupmái, iige danne dan kártemii maid galgá dahkat gustojeaddji nationála dávvitrievtti mielde. Oainnán ahte sáhtá čuoččaldahttit gažaldagaid ahte sáhtágo kártenproseassa atnit lága gustojupmin, nugo dát doaba lea geavahuvvon lága § 3 nuppi cealkagis. Nugo ádden dan mii lea 103. teakstabihtás bájuhuvvon, ja 166–171. teakstabihtásge, vuodđuda Alimusriekti ihkinassii Unjárgga-duomus ahte ILO 169 14. artihkal nr. 1 *presumšuvdnaprinsihpa* bokte sáhtášii leat mearkkašahtti mearkkašupmi nationála dávvirrievtti gustojumis. Muittuhan dán oktavuodas dan maid vuosttašjienasteaddji lea bájuhan Innst. O. nr. 80 (2004–2005) 18–19. siiddus «gustojeaddji nationála rievtti», mas lávdegoddi deattasta ahte «álbmotrievttálaš gáldut leat guoskevaččat dan muddui daid fáttmasta dábálaš presumšuvdnaprinsihppa».
- (259) Dán oktavuodas lea guovddázis, nugo lea deattuhuvvon Stiertná-duomus 96. teakstabihtás, ahte lálkačálakeahtes njuolggadusat dološáigásaš geavahusa birra leat njuovžilat ja muhtin muddui sáhtá heivehit konkrehta ášši diliide. Dán geažil šaddá viehka stuorát sadji presumšuvdnaprinsihpa gustojupmái go maid ovdamearkka dihtii gustojit justa hábmejuvvon lálkaregeliid dulkomis.

ILO 169 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkaga sisdoallu

- (260) Vuosttašjienasteaddji lea bájuhan 14. artihkkala nr.1. Konvenšuvdnamearrádusa sisdoalu ferte, nugo vuosttašjienasteaddji ovdandoallá, vuosttažettiin čielggaduvvot dan sátnádeami vuodul, konteavsttas lohkan ja konvenšuvnna dávvira ja ulbmila vuodul.
- (261) 14. artihkal nr. 1 vuosttaš cealkka bidjá gáibádusa dohkkehit dán eamiálbmoga «rights of ownership and possession» eanaguovlluide maid «they traditionally occupy». Guovddáš gažaldat lea ahte mii dárbbášuvvo deavdit «traditionally occupy» eavttu.
- (262) Nugo ovdandoallan Stiertná-duomus 82. teakstabihtás professor guovttos Ulfstein ja Graver cealkiba čielggadeamis mii ovddiduvvui Finnmárkolága stuorradiggemeannudeami oktavuodas, ahte jorgaleapmi mii gokčá doahpaga «lands which they traditionally occupy» livččii leat «guovllut maid árbevirolaččat veahkadit». Dása lean ovtamielalaš, datte nu ahte aiddolaččabut jorgalus «lands» ovdii ferte mu oainnu mielde leat «eanaviidodagat». Mearrideaddjin eanaviidodaga vuoigatvuodaid gávnaheapmái, livččii nappo leat ahte leago dat guoskevaš eamiálbmotjoavku árbevirolaččat dán guovllu veahkadan.
- (263) Ráddjejuvvon muttus leat álbmotrievttálaš gáldut mat leat heivvolaččat mearrádusa sisdoalu gergemii. Dat lea datte meannuduvvon nationála gálduin, nugo Stierdná- ja Unjárgga-duomuin, oktan dobbelii čujuhettiin Sámevuoigatvuodálávdegotti čielggademiide.
- (264) Stierdná-duomus 80. teakstabihtás bájuhuvvo čuovvovaš cealkámuš Sámevuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavkkus NOU 1997: 5 3.3.3.2 čuoggás:

«... vai eamiálbmot joavkkus galgá leat muhtin guvlui gáibádus dohkkehahttit oamastan- ja háldovuogitvuodaid, de ferte joavkkus leat dakkár geavahus ahte sáhtá dadjat leat háhkan duohta ráđđejumi dan guvlui. Jus galggaš sáhttit dadjat leat nu, ii sáhte bidjat menddo garra gáibádusaid. Jus álbmotjoavkkus goit lea leamaš bissovaš ássan dán

guovllus, ja sii seammás leat leamaš dat áidna geavaheaddjit, de duohta ráđdejumi gáibádusat dábálaččat adnojit devdojuvvon. Jus earátge leat guovllu geavahan, de ferte eamiálbmotjoavkku geavahus leat leamaš ráđđejeaddjin dan geavahusa ektui mii earáin lea leamaš.»

- (265) Stierdná-duomus čujuhuvvo 81. teakstabihtás viidásabbot NOU 2007: 13 *Den nye sameretten* čalus A 231. siidui, masa vuosttašjienasteaddjige lea bájuhan. Sámevuoigatvuodálávdegoddi vuodđuda dás ahte oamastanvuoigatvuoda sáhtá leat rábidan jus geavahus lea leamaš «lahka eksklusiivva» dahje ankke «ráđđejeaddjin» eará joavkkuid geavahusa ektui. Mu oainnu mielde, lea dát daid vuolggasajiid olis maid álbmotjoavku govvida das maid lean bájuhan.
- (266) Nugo vuosttašjienasteaddji deattuha, čujuhettiin Stierdná-duomu 115. teakstabihtái, lea stáhta geatnegas deavdit 14. artihkkala guovddáš ulbmila. Dát dagaha ahte made viidábut ráđdejupmi eamiálbmotjoavkkus lea leamaš muhtin guvlui, dađe viidábut eanavuoigatvuodaid galgá sidjiide álbmotrievttálaš gáibádusa mielde dohkkehit.
- (267) Vuosttašjienasteaddji dasto dovddaha ahte njuolggadus rahpá nationála heivehemiide juohke stáhta siskkáldas rievtti olis. Son lea dán oktavuodas čujuhan dasa ahte Sámevuoigatvuodálávdegoddi NOU 2007: 13 A čanastaga 231. siiddus cealká ahte guovllut gos sámiin lea vuoigatvuodaid gáibádus 14. artihkkala nr. 1 mielde, leat guovllut gos «dábálaš siskkáldas dávvirievttálaš prinsihpaid» mielde lea gáibádus dohkkehahttit oamastanvuoigatvuoda. Mearkkašhtán ahte dán ankke ferte áddet dainna lasáhusain ahte dávvirievttálaš prinsihpat fátmastit maiddái sámi dološvieruid ja riekteoainnuid.
- (268) Lean ovttá oaivilis ahte konvenšuvdna muhtin muddui addá stáhtaide heivehanmuni dan deavdimis. Dán sáhtá maiddái laktit 34. artihkkalii, masa vuosttašjienasteaddji čujuha. 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkaga gustojumis, oainnán datte nu ahte heivehanmunni vuosttažiin ferte gustot dasa mo vuoigatvuodat galget dohkkehuvvot iige eaktun mearrádusa gustojupmái – ahte lea sáhka eanaguovlluid birra maid eamiálbmotjoavku «traditioanlly occupy». Dadjanvuohki eaige eará gáldut doarjjo dan ahte dán eavttu galgá áddet čujuhussan nationála njuolggadusaide. Dákkár áddejupmi ii vuhtii váldde mearrádusa vuodđoulbmila – sihkkarastit eamiálbmogiid vuoigatvuoda eanaguovlluide maid sii árbevirolaččat leat veahkadan.
- (269) Nugo vuosttašjienasteaddji čilge, lea vuoigatvuodasubjeakta 14. artihkkala nr. 1 mielde «the peoples concerned», maid sáhtá jorgalit «guoskevaš álbmogin». Doahpaga ferte áddet 1. artihkkala definišuvnna olis ahte guđe álbmotjoavkkut leat konvenšuvdnii fátmastuvvon, ja geaid doppe leat eamiálbmogin meroštallon. Nuppiin sániiguin lea sáhka joavkovuoigatvuodaid birra – oktasaš vuoigatvuodaid – guoskevaš eamiálbmogiidda.
- (270) Vuosttašjienasteaddji čujuha velá álbmotriektejoavkku čilgejupmái NOU 1997: 5 3.3.5. čuoggái. Dás ovdandollo ahte vuoigatvuodasubjeavtta mearrádus ferte geavvat dan vuodul guđe olmmošbiire lea geavahan dan láhkai ahte bidjá vuoigatvuoda vuodu. Álbmotriektejoavku čiekŋuda dan ná:

«Jus guovllu ii livččii juohkán, muhto eamiálbmotjoavkku miellahtuin ollugat searvevuodas leat geavahan, bealuštuvvo áddet vuoigatvuoda juogo álbmotjoavkku vuoigatvuodtan iešalddes dahje joavkovuoigatvuodtan eamiálbmotjoavkku daid miellahtuide geat gullet eamiálbmotjoavkku biirri mii lea geavahan guovlluid mat leat vuoigatvuhtii vuodđun.

Eará dehálaš momeanta árvvoštallamis mo vuoigatvuođasubjeavtta galgá meroštit, leat dološvierut ja riekteoainnut guoskevaš eamiálbmotjoavkku siste, geahča 8. artihkkala, vrd. velá 17. artihkkaliin.

Dasto ferte deattuhit maid guoskevaš álbmotjoavku ieš dáhtošii, geahča 6. artihkkala. Dátge ovdandollojuvvo konvenšuvnna ovdabargguin. Dás celkojuvvo ahte sáhtta diktat guoskevaš álbmoga iežas mearridit guđe vuoigatvuođahámi sii oidet ('it could be left to the peoples concerned to determine their own preferential form of land holding and ownership').

Eambbo momeantan sáhtta namuhit geavatlaš deastaid, mii áddejuvvo govttolaš ja vuoiggalaš boadusin, ja mo eamiálbmotjoavkku vejolašvuođat seailluhit ja ain ovddidit eallinvuogis ja kultuvrras, buoremusat sáhtášii áimmahuššat.»

- (271) Vuodđudan dáid vuolggasajiide. Vuoigatvuođat 14. artihkkala nr. 1 mielde leat *joavkovuoigatvuođat*. Mearrideamis mo vuoigatvuođasubjeavtta – joavkku – galgá meroštallat, galgá deattuhit dološvieruid ja riekteoainnuid ja maid álbmotjoavku – eamiálbmot – ieš dáhtošii. Datge lea mávssolaš mo eamiálbmoga vejolašvuohta seailluhit ja viidásit ovddidit eallinvuogis ja kultuvrras buoremusat fuolahivččii.
- (272) Jus muhtin eamiálbmotjoavkku eanaguovllu geavahus deavdá «traditionally occupy» eavttu 14. artihkkalis nr. 1, lea dan váikkuhus ahte sin «rights of ownership and pssession» guvlui «shall be recognised». Nugo lean juo guoskkahan, ferte navdit leat dihto heivehanmunni stáhtaide dan ektui mo geatnegasvuođaid galgá deavdit. Dátge lea meannuduvvon Ot.prp. nr. 53 (2002–2003) 88–89. siiddus.
- (273) In šat čiekŋut «rights of ownership and possession» doahpaga sisdollui. Jus «traditioanlly occupy» eaktu lea devdojuvvon, de ferte konvenšuvnna gáibáduš norgga rievtti mielde ihkinassii devdojuvvo dan vuogádaga bokte masa Finnmárkoláhka ráhkkana, ja mii galgá dohkkehit oamastanvuoigatvuođa gokko kártenproseassa čielggada ahte lea dákkárvuoigatvuohta.
- (274) Vuosttašjienasteaddjin lean ráddjen ILO 169 álbmotrievtti čađamannama, mii lea álbmotrievttálaš čadni konvenšuvdna. Áiggun datte ovdandoallat ahte ON eamiálbmotjulggaštusasge (UNDRIP), mii ii leat rievttálaččat čadni, leat mearrádušat eanavuoigatvuođaid hárrái 25–27. artihkkaliin. Eamiálbmotjulggaštusa mearkkašumi dáfus, čujuhan Unjárgga-dupmui 97. teakstabihtái.

Konkrehtalaš árvvoštallan

Vuolggasajit – duodaštusárvvoštallan

- (275) Nugo vuosttašjienasteaddji ovdandoallá, meannuda Alimusriekti ášši manŋil go manŋgaid jagiid leat čađahuvvon hirbmat vuđolaš čielggadeamit ja árvvoštallamat – vuos Finnmárkokommišuvnnas ja dasto meahcceduopmostuolus. Áigeguovdilis dilli lea ahte bealit leat ovttafielalaččat historjjálaš ovdáneami duohta válddahallamii. Guovtteoavilvuohta laktása vuosttažettiin dasa guđe rievttálaš váikkuhusaid galgá historjjálaš dieđuin dál oažžut. Seammás lea sierramielalašvuohta muhtin duohta diliid hárrái.
- (276) Alimusrievttis lea meannudeapmi leamaš vuđolaš – gávccii diggebeaivvi oktan njálmmálaš šiehtadallamiin ja oktan hirbmat viiddis čálalaš ávdnasiiguin. Dát iešalddes juo muitala ahte

Alimusrievttis ii leat seamma vejolašvuohta go kommišuvnnas ja meahcceduopmostuolus háhkát historjjálaš, duohta diliid birra bajilgova. Nugo vuosttašjienasteaddji čujuha, lea dasto duođastusovdanbuktin Alimusrievtti ovdii gaskaladdasa čađa.

- (277) Vaikke Alimusrievttis leage dievas gealbu, lea dasto ággan čájehit várrogasvuođa muktit duohta diliin daid árvvoštallamiid maid Finnmarkokommišuvdna ja meahcceduopmostuollu leat dahkan. Dan sierragealbba mii lea kommišuvnna ja meahcceduopmostuolu hálldus, selveha muktimis dihto guođaheami.
- (278) Maid dás lean cuigen, lea mu árvvoštallama mielde dan vuolggasaji olis maid Alimusriekti dagai Unjárgga-duomus, geahča 129. teakstabihtá.
- (279) Nugo ádden vuosttašjienasteaddji, ii leat su vuolggasadjii olus earálágan. Muhtin čuoggáin lea munnos datte goabbatlágan oaidnu Finnmarkokommišuvnna ja meahcceduopmostuolu duohta diliid árvvoštallamiid árvvoštallamii.

Áigi gitta 1751 rádjai

- (280) Nugo vuosttašjienasteaddji ovdandoallá, ii eahpiduvvo ahte 1751:s ledje riektedilit Ávjováris nu ahte guovllu álbmot lei rádden badjel buot luondduriggodagaid hirbmat guhkes áiggi, sámi dološvieruid vuodul. Dás lei sáhka ovttá oli, oktasaš geavahusa, dološ johtalanservodaga vuodul.
- (281) FeFo lea gustohan ahte 1751 rádjai ledje nuppástusat dan láhkai ahte johtalanservodat lei biedganeamen johtti boazodoalu molsumii geažil. Vuodđudan datte dasa ahte 1751:s eai lean leamaš nuppástuhttimat mat mearrideaddji vugiin váikkuhit dan govvi mii lea válldahuvvon. Dát lea dan olis maid čoahkis meahcceduopmostuollu dovddaha 59. siiddu duomus ja 78. siiddus. Maid uhcitlohku cealká duomu 91. siiddus, orru datte muhtin muddui spiehkasteamen das mii ovdal lea celkojuvvon.
- (282) Čoahkis meahcceduopmostuollu cealká dasto duomu 59–60. siiddus.

«Meahcceduopmostuollu áigu leat várrogas kategoriseremin dán ráđdejumi rievttálaččat dálá juridihkalaš terminologii ja oavilsisdoalu ektui. Dán ferte ankkre geahččat dego oapmelaš rivttiin mii supmis mearkkašii hálldašit riggodagaid mat ledje eatnamiin ja čáziin siskkoabealde siiddarájaid daid iešguđet ávkkástallanhámiide, nugo boazodoalu, bivddu, guolásteami, guohtuma, ládjoeatnamiid jna. Geavadis govččai siiddamiellahtuid vuoigatvuohta juohkelágan eatnamiid ja dan riggodagaid ávkkástallama.»

- (283) Meahcceduopmostuollu ii buvttá oavila dasa ahte lei go báikegoddeálbmot 1751:s riidoguvlui vuodđudan oamastanvuoigatvuođa doahpaga dálá mearkkašumis. Dan sadjái bidjá duopmostuollu vuolggasadjin joatka su guorahallamii ahte mii galgá árvvoštallot, lea ahte «leago dat vuoigatvuohta mii Ávjovári álbmogis lei 1751:s, áiggi mielde lea jorran oamastanvuoigatvuohta dálá mearkkašumis».
- (284) Sáhtá jearrat ahte leago, nugo Finnmarkokommišuvnna dahká, áitosaččat lea rievttamus geahččat nu ahte báikeolbmui lei 1751:s oamastanvuoigatvuohta. Buotdivnnat geavahus maid meahcceduopmostuollu govvida, lea dálá oamastandoahpaga áddejumi ja vuhtii válđojuvvon sámi dološvieruid mielde doarvái vuodđudit oamastanvuoigatvuođa. Sáhtá

čuoččuhit ahte dalle ii sáhte leat mearrideaddji ággan konstateret oamastanvuoigatvuoda vuostá ahte ieš doaba ii lean 1751:s ovdánan seamma láhkai go dál.

- (285) In datte čiekŋut dasa. Nugo meahcceduopmostuollu oaivvildan ahte ihkinassii lea maŋŋil 1751 ovdáneapmi mii lea mearrideaddjin dasa ahte leago dál vuoddu konstateret oamastanvuoigatvuoda. Nugo ádden vuosttašjienasteaddji, lea dát su vuolggasadjige.
- (286) Munnje lea datte mávssolaš deattuhit ahte vuoddu mii lei 1751:s, ja mii lea guovddášis maŋit ovdáneami árvvoštallamis, lei ahte sámeálbmot doaimmahii buotdivnnat, čohkkejuvvon geavahusa. Nugo Kárášjoga Sámiid Searvi ja Kárášjoga giella oktan earáiguin leat deattuhan, ii leat danne 1751 jahki mange láhkai «nullačuokkis» álbmogii. Stáhtii lea dát earálágan. Stáhta, ja dál FeFo, ii sáhte ásahit makkárge oamastanvuoigatvuoda ovdalgo guovlu šattai norgga eanaguovlun 1751:s ovdáneami vuodul.
- (287) Ahte riidoguovlu bođii dánska-norgga sorjjasmeahtunvuoda ja jurisdikšuvnna vuollásažžan 1751 rádjasoahpamuša bokte, iige mielddisbuktán iešalddes ahte stáhta oaččui eanaviidodahkii priváhtarievttalaš oamastanvuoigatvuoda. Dás čujuhan álbmotriektejoavkku guorahallamii NOU 1997: 5 1.4 čuoggái, gos rádjasoahpamuša mearkkašupmi lea čeahkkáigeassán ná:

«Áibbas čielggas lea ahte ii ovttasge earáin lei oamastanvuoigatvuohta daid guovlluide maid dušše sámít geavahedje, ja ahte Norga dahje Ruotta stáhtan eai ožžon oamastanvuoigatvuoda priváhtarievttalaš áddejumis lappekodisilla bokte. Rádjasoahpamušas ožžo stáhtalaš allavuodavuoigatvuoda dihto guovlluide, muhto sorjjasmeahtunvuoda mielde ii čuovo oamastanvuoigatvuohta.»

Bajis 1751 rájes sullii 1900 rádjai

- (288) Ášši vuđolaš gažaldat lea dán maŋŋil ahte leago báikegoddeálbmogis, beroškeahtá mo árvvoštalaš 1751 eaiggátdilliid, dan joatkka ovdáneami bokte leat vuodđudan oamastanvuoigatvuoda *dološáigasaš geavahusa* njuolggadusaid vuodul.
- (289) Guovddáš badji dán oktavuodas lea sullii jagi 1900 rádjai. Nugo vuosttašjienasteaddjin vuodđudan dasa ahte stáhta disposišuvnnain 1900-logus lei dakkár govdotat ja dakkár mahtodat ahte báikegoddeálbmot dán bajis eai sáhtán rábidit oamastanvuoigatvuoda dološáigasaš geavahusa vuodul. Mearrideaddjin šaddá danne ahte leago leamaš dakkár rábideapmi ráhkkaneaddji bajis. Jus nu leš, vuodđudan nugo meahcceduopmostuolu eanetlohku ahte stáhta ii sáhte maŋŋil leat rábidan oamastanvuoigatvuoda cieggan riektedili dahje eará vuodul. Ádden nu ahte vuosttašjienasteaddjis ii leat eará oaidnu dán čuoggás.
- (290) Vuosttašjienasteaddji lea válddahan dološáigasaš geavahusa njuolggadusaid sisdoalu. Čujuhan su válddahallamii. Lean maiddái suinna ovttamielalaš dasa ahte dat kriteriat mat Stierná-duomu 96. teakstabihtas válddahuvvot, čájeha buori vuolggasaji. Ferte árvvoštallat ahte lea go álbmot rádden guovllus «dego eaiggádin». Dán ferte árvvoštallat geavahusa «árjja ja kontinuehta» vuodul. Guovddáš áššin lea «man ráđđejeaddjin geavahus lea leamaš guoskevaš guovllu earáid geavahusa ektui».
- (291) Ii leat eahpideaddji ahte meahcceduopmostuolu eanetlohku lea vuodđudan dáid vuolggasajiide. Duomu 79. siiddus cealká eanetlohku:

«Jus galggaš leat ásahan eaiggáduššanvuoigatvuođa, de ferte Kárášjoga álbmot leat geavahan nággoguovllu doarvái mahtodagas árjja ja jotkkolašvuođa ektui, ja geavahus galgá leat leamaš ráđđejeaddjin guoskevaš guovlluid earáid geavaheami ektui. Dán árvvoštallamis fertešii dárkot/váldit vuhtii báikegoddeálbmoga geavaheami ja riekteoainnuid, áiggi badjel, ja makkár mearkkašupmi stáhta ja earáid disposišuvnnain leat leamaš.

Kárášjoga álbmoga geavahus nággoguovllus lea dan ovddeš Ávjovári siidda áiggis leamaš stádis, masá juo eksklusiivva ja árjat miehtá jagi geavahemiin. Ain masá eanaš oasi 1800-logus lei bures badjel bealli álbmogis čálihuvvon johti duottarsápmiin ‘nomadiserende fjeldlapper’ ássanbáikkinn duoddaris ‘fjeldet’. Nu maŋŋit go 1910:s ledje sii 340:s daid 849 čálihuvvon ássiin Kárášjogas. Sihke boazodoalu ja dáloniid geavahus lea leamaš šláddjás ja eanagáibideaddji, masa gulle bivdu, guolásteapmi, guohtun- ja ládjogeavaheapmi, muorraávdnasiid háhkan, murren, gámasuidnen, jeagil- ja sámilčoaggin ja lassin vel boazodoalu guohtunvalljodagaid ja eatnamiid geavaheapmi bohccuid johtimii gaskal jahkodatguohtumiid ja guohtunguovlluid siste. Olles nággoguovlu lea leamaš álbmoga anus mánggaid čuđiid jagiid dakkár áddejumiin ahte sis lei vuoigatvuohta ávkkástallat dán guovllu valljodagaid.»

- (292) Čujuhan dasa maid Čáhput-duomus, Rt. 2001-1229 1252. siiddus lean siteren, ahte man dehálaš lea ahte árvvoštallan galgá geavvat sámi premissaid vuodul. Sámiin ii leat sin oktasaš geavahanávkkástallamiin vierrun jurddašit eatnamiidda oamastanvuoigatvuođa. Go dat geavahus maid meahcceduopmostuollu válddaha, árvvoštallojuvvo sámi premissaid mielde, čájeha dat mu oainnu mielde ahte sámeálbmot leat ráđđen guovllus dego ledje eaiggádat. In sáhte oaidnit ahte lea vuoddu garvit dan duohta govvádusa maid meahcceduopmostuolu dás ovdanbidjá.
- (293) Vuosttašjenasteaddji guorahallá dan riidoguovllu vuoiga ja rievttálaš ovdáneami jahkečuđiid áigge. Nugo su ádden, de ii jođit dát dađe eará árvvoštallamii álbmoga geavahusa sisdoalu ja mahtodaga dáfus, go dan mii čuovvu meahcceduopmostuolu eanetlogu čoahkkáigeasus maid lean bájuhan. Mii sutnje šaddá dat dehálaš gažaldahkan, lea ahte leago *oktasaš* geavahus ja ráđđejupmi, vai fertego dát dávvirievttálaččat árvvoštallot sierra daid sierranas joavkkuin. Dán gažaldahkii máhcan jođánit.

Stáhta disposišuvnnat

- (294) Sáhtán váldoáššis guorrasit vuosttašjenasteaddji govvádussii mo stáhta ádde oamastandiliid ja stáhta disposišuvnnaid. In munge oainne eahpidahttin ahte stáhta anii iežas eatnamiid eaiggádin, sis Finnmárkkusge. 1800-logu gaskamuttu rádjai lei dán vuoddu muhtin lágan almmennetjurddašepmi. 1800-logu gaskamuttus dáruiduhttinpolitihkka bahkkii sisa, ja oaidnu šattai dan sadjái ahte stáhtas lei geažehis oamastanvuoigatvuohta, ja ahte álbmoga geavahus lei «gierdan».
- (295) Mu oainnu mielde lea datte ihkinassii váttis oaidnit ahte lea doarvái vuoddu atnit stáhta eaiggádin juo 1700-logu maŋit oasi rájes, dastá maŋŋil go guovlu šattai dánska-norgga. Oamastanvuoigatvuohta stáhtiige gáibida rábidanvuodu, dobbelii go stáhta áddejupmi eaiggátdiliin. In sáhte áddet ahte dát galggašii leat sakka earálágan badjái gitta 1800-logu badjel.
- (296) Dasto lea mu oainnu mielde mearkkašahtti ahte gitta sullii 1900 ledje stáhta disposišuvnnat ráddjejuvvon mahtodagas. Disposišuvnnain sáhtii dasto mánge navdit leat stáhta muddema ja

registrerema čuovusin. Vuosttaš čujhus man ovddas lei máksu, lei easkka sullii 1880. Vuodđudan dan čoahkkáigessui maid meahcceduopmostuolu eanetlohku dahká duomu 85. siiddus:

«Dainna vuolggasajiin ferte konstateret ahte eai lean makkárga čielga eanaoamastanhálddud stáhta beales Kárášjogas ovdal 1775 eanaresolušuvnna. Gitta 1863 rádjai, dalle go resolušuvdna lei doaimmas, de stáhta eaiggátráđđejumit illá vuhttojedje stáhtalaš disposišuvnnaid bokte guovlluid eatnamiid ja valljodagaid hárrái...

...

Easka 1800 rájes lea dat mii olgomáilbmii guvlui orro stáhtalaš oamastanráđastallan Kárášjogas oaččui dihto mahtodaga ja dihto nannodaga, muhto opmodatčujuhemiin ledje viehka biedggus láganat ovdal 1902.»

- (297) Oainnán viidasabbot, nugo meahcceduopmostuolu eanetlohku, dan ahte dábálaš riekteáđdejupmi báikeolbmuid gaskkas dan mearrideaddji bajis, gitta sullii 1900 rádjai, lei ahte vuoigatvuohta eatnamiidda ja meahccevalljodagaide lei alddis álbmogis. Eanetlohku cealká dán birra duomu 88. siiddus:

«Stáhta ráđdejupmi nággoguvlui ii leat leamaš doarvái guhkes áiggi iige dakkár sisdoaluin ja dakkár nannodagain ahte lea čuožžilahtán ja áiggi badjel cieggan báikkálaš áđdejupmi ahte stáhta riekti lea dat ráđdejupmi. Disposišuvnnat leat sakka muddui leamaš almmolašrievttálaččat, eaige leat veahkehan ásaht doarvái govda dohkkeheami stáhtii priváhtarievttálaš eanaeaiggádin báikegoddeálbmoga gaskkas. Báikkálaš riekteoainnut dasa ahte eatnamiid ja meahccevalljodagaid vuoigatvuohta gullá báikegoddeálbmogiid iige stáhtii, lea ain nanus Kárášjogas.»

Erenoamážit oktasaš geavahusa birra

- (298) Nugo ádden vuosttašjienasteaddji, vuodđuda son dasa ahte stáhta disposišuvnnat eai iešalddes lihco ahte báikegoddeálbmot 1800-logu loahpageahčen sáhtta leat ásahan oamastanvuoigatvuođa sin geavahusa ja riekteoainnuid vuodul. Su konklusuvdnii lea mearrideaddjin ahte álbmoga geavahus ja ráđdejupmi riidoguovllus ii doarvái leat leamaš *oktasaš*. Danne dárkilat geahčadan dán gažaldaga, mas belohahkii lea rievttálaš ja belohahkii vuoiga bealli.
- (299) Rievttálačča dáfus, lea mu oainnu mielde dehálaš ahte dološáigásaš geavahusa njuolggadusat galget adnot sámi premissaid mielde, ja ahte ILO 169 14. artihkal nr. 1 vuosttaš cealkka galgá deattuhuvvot presumšuvdnaprinsihpa vuodul.
- (300) Mii guoská duohtavuhtii, vuodđudan Finnmárbmocommišuvnna ja meahcceduopmostuolu eanetlogu árvvoštallamiidda.
- (301) Čadamannamis vuodđuda Finnmárbmocommišuvdna earret eará áššedovdi čielggademiide maid Norsk Institutt for kulturminneforskning (NIKU) lea dahkan. Kommišuvnna raportta 121. siiddus siterejuvvo earret eará čuovvovaš NIKUs doaibmamušraporta 10/2013 152. siiddus:

«Sihke boazodoalu ja dáloniid ealáhusheiveheapmi lea vuolgán seamma ruohttas; johtalanservodagas. Historjjálaš oktavuoha dás lea jotkojuvvon verdegaskavuoda bokte.

Ahte goappašat joavkkut mánggaid buolvvaid bokte leat leamaš lotnolasat sorjavaččat guđet guoimmis gálvvuid ja bálvalusaid lonohallamis, ferte maiddái leat veahkkin eastadit vejolaš soahpameahttuvuođaid.»

- (302) Dás govviduvvo nappo johtalanservodat – bivddu, guolásteami ja čoakkildeami vuodul – dego «oktasaš ruohtasin» boazodollui ja dáloniidda. Sin gaskavuohta lea jotkojuvvon «verddevuođa» bokte. «Verdde» doaba – davvisámegillii «verddevuohta» – govvida sámi árbevieru lonuhit gálvvuid ja bálvalusaid gaskal dáloniid ja boazosámiid.
- (303) Finnmárbokommišuvdna govvida raportta 1. čanastagas 121. siiddus verddevuođa ná:
- «Dálonat háhke guoli, murjiid, mielkki ja vuoja boazosámiide bohccobierggu ja náhki vuostá. Lei viehka dábalaš ahte dáloniin ledje bohccot boazosámiid ealuin, ja dávjá ledje bearašlaš čatnasumit joavkkuid gaskkas.»
- (304) Kommišuvdna mearkkašahtta dasto ahte dilit leat veaháš nuppástuvvan, earret eará go ortnet geahččobohccuiguin – go dáluoibmuin ledje bohccot boazosámiid ealuin – heahtihuvvui 1978:s. Nugo ádden, eanaš rievdadusat ledje 1900-logus, nappo maŋŋil dan mearrideaddji áigodagas goas árvvoštalle dološáigásaš geavahusa bokte rábideami.
- (305) Čujuhan dasto dan árvvoštallamii maid meahcceduopmostuolu eanetlohku dahká geavahusain mii lea leamaš boazodolluiid ja muđui báikegoddeálbmoga beales, geahča duomu 81–82. siidduin:
- «Mii guoská dan maŋimuš namuhuvvomii, guorrasa eanetlohku Finnmárbokommišuvdna árvvoštallamii ahte boazosámiid ja eará báikegoddeálbmoga meahcásteami ferte atnit oktasaš geavaheapmin mii sáhtta vuodđudit oktasaš vuoigatvuoda. Boazodili siidaortnet lea áiggiid čađa leamaš soddjil rievdadusaiguin, surggiidemiiguin, beassanlobiiguin ja luobahemiiguin, main vuhtto ahte lei oktasaš elemeanta guovllu geavaheamis, seammás go dihto ovdavuoigatvuodát soitet leat sajáiduvvan guhkes áiggi geavahusa bokte. Dálonálbmoga meahcásteami lea leamaš miehtá Kárášjoga gieldda, earret eará johtima geažil gaskal geasse- ja dálveorohagaid, niittuid – ja goahtegeavaheami geažil luondduresursaávkástallama oktavuodas. Dálonat leat eanaš atnán alddiineaset leat dihto ovdavuoigatvuodát geavahit sin árbevirolaš, lagaš geavahanguovlluid, muhto geavahus ii leat leamaš ráddjejuvvon dákkár guovlluide.»
- (306) Duopmostuolu árvvoštallan dás laktása «traditionally occupy» kriteriai ILO 169 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkagii. Duohta dilit mat govviduvvot, leat datte guovddázis maiddái go árvvoštallá rábideami dološáigásaš geavahusa bokte.
- (307) Vuosttašjenasteaddji deattuha garrasit ahte boazodoallu lea leamaš organiserejuvvon boazosiiddaide, mat leat juohkán guohtunguovlluid gaskaneaset. Dán vuodul son gávnaha dan jurddabohtosa ahte ii leat leamaš sáhka ahte olles riidoguovllus lea oktasaš sámii geavahus. Bealistan in sáhte oaidnit ahte siidajuohkin lea háddjen nu ahte sáhtta rievdadit dan oktasaš geavahusa bajimuš gova maid Finnmárbokommišuvdna ja meahcceduopmostuollu leat válddahan ja masa vuodđudan.
- (308) Lea čielggas ahte siiddaid juohkin lea leamaš guovddáš elemeantan boazodili organiseremis, Kárášjogasge, mánggaid čuđiid jagiid. Nugo vuosttašjenasteaddji ovdandoallá, válddahuvvo Finnmárbokommišuvdna boazodoalloraporttas 1. čanastagas ahte «juohke siiddas váldoáššis leat fásta guohtunguovllut juohke jahkodahkii», vrd. 38. siidduin. Vuosttašjenasteaddji bájuheami guhkideami, celkojuvvo datte oktanaga 39. siiddus:

«Siiddaid gaskasaš siskkáldas guohtunjuohkin juohke boazodoalloorohaga siste sáhtta válddahit sihke fásta ja molsašuddin. Dieđut sihke 1800-logus ja 1900-logus čájehit ahte guohtunjuohkima nannodat lea molsašuvvan dan mielde guđe siiddaid guohtun válddahuvvo. Buolvvaperspektiivvas muhtin siiddat joatkašuvvet, surggiidit dahje loahpahuvvet ja earát bohtet sadjái, ja šaddet stuorát dahje unnit rievdadeamit siidda guohtungeavaheamis, juogo dan siidda rievdademiid geažil dahje ránnjásiidda rievdademiid geažil.

Leat gal mánga ovdamearkka dasa ahte siiddat leat ásahan mánggalágan dillemearriduvvon searvevuoda guohtungeavahusas oanehat dahje guhkit áiggiide, ja mii váikkuha guohtungeavahusa stargatvuoda válddahallamiidda. Dasa lasihuvvo vel ahte boazu dálvit gávdná olámuttu guohtunšattuid eará sajiin jagis nubbái, danne go dálkkit čuhcet muohtagerddiide man čađa boazu ferte roggat gávdnan dihtii biepmu. Dát dárbbasahtta dihto heivehanmuni guohtungeavahusas.»

- (309) Dákkár válddahallama vuodul ii leat mu oainnu mielde vuoddu atnit boazodoalu siidajuohkima ággan vuostá rábidit kollektiivva oamastanvuoigatvuoda sámiiid oktasaš geavahusa vuodul. Nugo meahcceduopmostuolu eanetlohku dovddaha dasa maid lean bájuhan, čájehit siidaortnega dynámalaš áđat ahte bajitdásat lea sáhka oktasaš geavahusa birra. Dát nanne, nugo mángii lean deattuhan, ahte vuolggasadjin dan boares johtalansiidda áiggis lei ahte geavahus lei oktasaš. Manjit juohkin mángga siiddas ii sáhte danne leat doarvái jávkadit geavahusa oktasaš mihtilmasvuoda.
- (310) Vástideaddji láhkai inge sáhte oaidnit ahte álgoálgosaš oktasaš sámii geavahus lea nohkan dan geažil go dálon álbmoga meahcásteami lea geavvan iešguđet giliid ja geassesajiid vuodul.
- (311) Mu oainnu mielde ii leat nationála rievtti mielde čielggasmahtán čielgasit mii dološáigásaš geavahusa instituhta siskkobeaalde lagabut gullá gáibádussii oktasaš geavahusa bokte. In oainne dalle eahpidahttin ahte ILO 169 14. artihkal nr. 1 vuosttaš cealkka oažžu mearkkašumi presumšuvdnaprinsihpa bokte.
- (312) Nugo lean čilgen, guoská dán mearrádusa ráddjen eanaguovlluide «they traditionally occupy», gos «they» čujuha «the peoples concerned» – guoskevaš álbmot. Dát sisttisdoallá ahte ferte leat geavahus maid lea dat joavku mii gáibádusa dahká gustovažžan. Mu oainnu mielde leat sihke gáibádusat geavahusa hámi ja čatnasangáibádus devdojuvvon dán dáhpáhusas.
- (313) Dán gáibádusa sihtat gustojeaddjin Kárášjoga álbmoga bealis. Dat lea geavahusa vuodul mii lea leamaš justa dan álbmogis – álbmoga mas leat eanaš eamiálbmot, sámii. Boazodoalu leat dušše sámii doaimmahan, ja dáloniid gaskkas ledje sullii 1900 rádjai dušše uhcit oassi dážat ja kvenat. Riidoguovlu lea miehtá dan áiggi maid dás lean árvvoštallan, leamaš sámii guovddášguovlu.
- (314) In sáhte oaidnit ahte árvvoštallamis 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkaga mielde sáhtta leat vuoddu sámii álbmoga earálágan osiide árvvoštallat geavahusa sierra. Das čujuhan vuosttažettiin daid duohta diliide maid lean čilgen. Dasto čujuhan dasa maid lean cuigen sisdoalu birra čatnasangáibádusas 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkaga mielde.
- (315) Nugo lean cuigen, de lea guovddáš vuolggasadjii ahte sámeálbmogis gitta 1751 rádjai lei buotdivnnat, čeahkis geavahus dán guvlui. Mu oainnu mielde lea váttis ovtastit konvenšuvnna ulbmiliin jus lunddolaš ealáhusnuppástusat ja ovdáneami dovdomearkkat

eamiálbmogiid gaskkas iešalddes galggašedje leat hehttehussan oamastanvuoigatvuodaide, anhkke nu guhká eamiálbmot ain leat čielgasit ráđđejeaddjin guovllus.

- (316) Álbmoga ovddasteaddjin lea giella ovddidan oktasaš gáibádusa dan vuodul maid atná oktasaš sámii geavahussan. Orohaga 13 ja Orohaga 16 oktan earáiguin guoská oktasaš oamastanvuoigatvuhtii oktasaš sámii geavahusa vuodul. Vaikke dát ii mearkkaš ahte buot ássit leat ovttamielalaččat, ii eahpiduvvo ahte Kárášjoga báikegoddeálbmot dat lea gáibádusa duogábealde. Nugo ovdandoallan Unjárgga-duomus 170. teakstabihtás, de lea justa dat geavahus báikegoddeálbmoga beales dihto guovllus, mii sáhtta bidjat vuodu vuoigatvuodaide 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkaga mielde.
- (317) Lasihan ahte sáhtta jearrat ahte leago čoavddus mas earálágan sámii joavkkuid geavahus, sin áddejumi ja sávaldagaid vuostá, ii geahča ovtas vuoigatvuodagažaldaga dávvirrievttálaš árvvoštallamis, vuodđuda sámii vuoigatvuodaid gudnejahtimii mat nannosit deattuhuvvo Finnmárolága barggus.

Ovttas olis árvvoštallan

- (318) Dan vuodul maid lean čadamannan, lean ovttamielalaš meahcceduopmostuolu eanetloguin ahte Kárášjoga álbmot daid nannekeahtes njuolggadusaid mielde dološáigásaš geavahusa birra, lea rábidan oamastanvuoigatvuoda dan nággovuloš guvlui. Sáhtán válđoáššin guorrasit dan álggaheaddji čoahkkáigessui mii lea eanetlogu oaidnu duomus 78. siidu:
- «Eanetlogu árvvoštallan lea ahte Kárášjoga álbmot bistilis geavaheami bokte lei rábidan eaiggáduššanvuoigatvuoda nággoguvlui dalle go stáhta disposišuvnnat erenoamážit maŋŋil 1900 ožžo dakkár sisdoalu ja mahtodaga mii áiggi badjel sáhtii ásahit stáhtalaš eaiggáduššanvuoigatvuoda cieggan dillin. Eanetlohku vuodđuda loahppabohtosis daid lálhkačálakeahtes njuolggadusaid dološáigásaš geavahusa birra, mat leat njuovžilit ja mat muhtin muddui sáhttet heivehuvvot konkrehta ášši diliide. Sámi álbmoga ektui fertešii válđit vuhtii sámii dološvieruide oktasaš geavahusa ektui.»
- (319) Oaivvildan dasto ahte sámeálbmoga riidoguovllu geavahus deavdá «traditionally occupy» eavttuid ILO 169 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkagis. Dát lea nugo Justiisadepartemeantta dovddahii Finnmárolága proposišuvnna, ja Sámevuoigatvuodálávdegotti álbmotriektejoavkkui konklusuvnna ektui. Álbmotrievttálaš njuolggadusaid mielde gáibiduvvo danne ahte álbmogii dohkkehuvvo oamastanvuoigatvuodha dán guvlui. Mu oaidnu lea ahte jus nátionála njuolggadusat, geavahuvvon sámii premissaid mielde, eai datte bija doarvái vuodu dohkkehit oamastanvuoigatvuoda, almmatge livččii boadusin go nátionála dávvirrievttálaš njuolggadusaid gustojumis presumsuvdnaprinsihpa olis.
- (320) Mu oainnu mielde ii leat oktage mearrideaddji vuosttildanága vuostá dohkkehit oamastanvuoigatvuoda báikegoddeálbmogii ahte lea sáhka hirbmat stuorra guovllu birra, mii fáttmasta buot eatnamiid mat eai sierra vuoduin gula earáide dálá Kárášjogas giellada eatnamiin. Nu guhká go gáibádusat mat fertejit leat geavahussii, leat devdojuvvon olles eanaviidodahkii, ferte konklusuvdna leat ahte oamastanvuoigatvuhtii gullá visot.
- (321) Iige leat mearkkašahtti vuosttildanága ahte ovdal ii leat priváhta oamastanvuoigatvuodha dohkkehuvvon ná stuorra guvlui dološáigásaš geavahusa njuolggadusaid vuodul. Dás lea sáhka erenoamáš guovllu birra sis Finnmárrkus gos báikegoddeálbmoga geavahus guhká lei dadjat juo oktoráđálaš. Nugo meahcceduopmostuollu ovdandoallá, lei meahccevalljodagaid

geavahus earáin go doppe ássi álbmoga beales dadjat juo ii oppa dihttonge gitta guhkás 1900-lohkui.

Vuoigatvuodasubjeakta

- (322) Oktan mu konklusuvnnain ahte lea ásahuvvon oamastanvuoigatvuohta báikegoddeálbmogii, ferten maiddá cealkit oaivilan dasa ahte gustogo dát vuoigatvuohta buohkaide guđet áiggis áigái leat čálihan ássančujuhusa Kárášjoga gielddas, man birra meahcceduopmostuolu duopmu lea, dahje ahte gullá go vuoigatvuohta Kárášjoga sámi álbmogii, nugo Orohat 13 ja Orohat 16 oktan earáiguin leat čuoččuhan. Go juo oaivadallama maŋŋil diedán ahte lean unnitlogus, de datte oanidan dán digaštallama.
- (323) Lean ollen seamma konklusuvdnii go meahcceduomu eanetlohku. Munnje lea guovddáš áššin ahte lea ásahuvvon oktasaš vuoigatvuohta báikegoddeálbmogii. Álbmot dán bajis go oamastanvuoigatvuohta ásahuvvui, ledje eanaš sámit, ja oamastanvuoigatvuođa konstateren lea danne viehka muddui sámi riekteoainnuid ja riektediliid vuodul. Muhto eará ássitge go sámit leat váldán oasi báikkálaš valljodatávkkástallamii. Nugo Finnmárkokommišuvnna ja meahcceduopmostuolu eanetlohku čujuha, de ii leat kártenproseassa botta bohtán ovdan mihkkege mas vuhtto ahte lea leavvan riekteáddejupmi ahte báikkálaš vuoigatvuođat gustojit dušše gieldda sámeálbmogii. Livččii rihkkun historjjálaš ja rievttálaš jotkkolašvuođa jus galggašii earuhit gaskal sámiid ja earáid valljodatávkkástallama ja báikkálaš oamastanvuoigatvuođa oasi hárrái.
- (324) In sáhte oaidnit ahte livččii dohkkeheami gáibádusa vuostá ILO 14. artihkkala nr. 1 vuosttaš cealkagis ahte ii-sámi álbmot Kárášjogasge váldá oasi dan oktasaš oamastanvuoigatvuođas. Dán oktavuodas duđan čujuheamen álbmotriektejoavkku árvvoštallamii NOU 1997: 5 3.3.7 čuoggás.

Konklusuvdna

- (325) Dán maŋŋil jienastan dan beali ahte sihke Finnmárkkuopmodaga guoddaleapmi ja Orohaga 13 ja Orohaga 16 oktan earáiguin guoddaleapmi hilgojuvvot.

- (326) Duopmár **Indreberg**: Lean eanaš oasis ja bohtosis ovttamielalaš nuppijienasteaddjiin, duopmár Bergh.
- (327) Duopmár **Bull**: Seamma.
- (328) Duopmár **Steinsvik**: Seamma.
- (329) Duopmár **Hellerslia**: Seamma.
- (330) Duopmár **Normann**: Lean eanaš oasis ja bohtosis ovttamielalaš vuosttašjienasteaddjiin, duopmár Falch.
- (331) Duopmár **Bergsjø**: Seamma.
- (332) Duopmár **Ringnes**: Seamma.
- (333) Duopmár **Arntzen**: Seamma.
- (334) Justitiarius **Øie**: Seamma.
- (335) Jietnaaddima manjil celkkii Alimusriekti dán

D U O M U :

Guoddalanáššis nr. 23-101553SIV-HRET. *Finnmárkkuopmodat vuostá Kárášjoga Sámiid Searvvi oktan earáiguin:*

1. Finnmarkkuopmodat áššehuvvá gáibádusas ahte oamastanvuoigatvuohta daid vuovddekahtes eatnamiidda Kárášjoga gielddas gullet gieldda álbmogii kollektiivvalaččat.
2. Meahcceduopmostuolu duopmu fámohttojuvvo.
3. Máhkarávju siidii eai miedihuvvo áššegolut Alimusrievtti ovddas.

Guoddalanáššis nr. 23-101689SIV-HRET, Orohat 13 ja Orohat 16 oktan earáiguin vuostá Finnmarkkuopmodaga:

1. Guoddaleapmi hilgojuvvo.
2. Máhkarávju siidii eai miedihuvvo áššegolut Alimusrievtti ovddas.

**Divvon geassemánu 20. beaivvi 2024 nággolága § 19-8 vuosttaš lađđasa vuodul.*

Toril Marie Øie
(sign.)